

ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ :
กรณีศึกษาชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

นางสาวศิระชา สัมฤทธิ์ผลเกิด

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON WATER-BASED COMMUNITIES:
A CASE STUDY OF PAK KHLONG CHAK PHRA COMMUNITY, BANGKOK

Miss Sirasa Sumritpholkerd

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Urban and Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

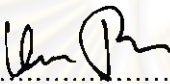
Chulalongkorn University

Academic Year 2010

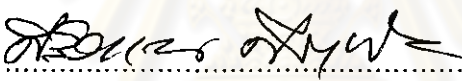
Copyright of Chulalongkorn University

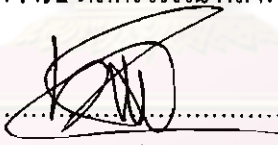
หัวข้อวิทยานิพนธ์ ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
โดย : กรณีศึกษาชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
สาขาวิชา นางสาวศิระชา สัมฤทธิ์ผลเกิด
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพนันท์ ตาปนานันท์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.พรธรรม ธรรมวิมล)

ศิระชา สัมฤทธิ์ผลเกิด : ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ : กรณีศึกษา
ชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร. (IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON
WATER-BASED COMMUNITIES: A CASE STUDY OF PAK KHLONG CHAK PHRA
COMMUNITY, BANGKOK) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ, 169 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำบริเวณปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร โดยค้นหาว่าการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของชุมชนหรือไม่ อย่างไร โดยมีสมมติฐานคือ แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ระดับการเข้าถึงของชุมชนจากทางน้ำลดน้อยลงและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ระเบียบวิธีวิจัยประกอบด้วย (1) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพประกอบด้วยมวลอาคาร พื้นที่ว่างและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำในระดับชุมชนและระดับอาคาร โดยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) และการสำรวจกายภาพตัวเรือนพื้นที่ริมน้ำ (ตามลำดับ) และ (2) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม โดยการสำรวจแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นทำวิเคราะห์เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของลักษณะทางกายภาพและสังคม เพื่อหาความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทั้งสองด้านโดยการตรวจสอบองค์ประกอบทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปและวัดผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพนั้น

จากผลการศึกษาพบว่า แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำบริเวณปากคลองชักพระได้รับประโยชน์คือ ช่วยบรรเทาปัญหาน้ำท่วมและลดปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่งได้จริง อย่างไรก็ตามแนวเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและสังคมของชุมชน ดังนี้ (1) การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในระดับชุมชน พบว่าพื้นที่บริเวณตลิ่งริมน้ำถูกแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตัดผ่าน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนกับน้ำถูกปิดกั้น การเข้าถึงจากทางน้ำของชุมชนลดน้อยลง ส่งผลให้ต้องใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก มวลอาคารในพื้นที่ริมน้ำหายไป (ศาลาท่าน้ำ) ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้านลดน้อยลง ทำให้พื้นที่การใช้งานในการทำกิจกรรมร่วมกันในด้านต่างๆบริเวณริมน้ำของชุมชนลดลงตามไปด้วย ทางสัญจรด้านในหรือทางในมีบทบาทสำคัญทำให้เกิดการรวมกลุ่มของที่ว่างระหว่างอาคารและบริเวณลานศาสนสถาน จึงเป็นพื้นที่สาธารณะในการรวมกลุ่มของชุมชนในปัจจุบัน (2) การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในระดับตัวเรือน พบว่าองค์ประกอบที่ลดจำนวนลงมากที่สุด คือ ช่องเปิดสูบน้ำ(สู้อัดเรือ) ที่ตั้งตัวอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ ศาลาท่าน้ำ การวางแนวอาคาร ขานบ้านริมน้ำ และบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ (ตามลำดับ) ส่วนองค์ประกอบทางกายภาพที่เพิ่มเติมขึ้นมา คือ รั้วบ้าน และ (3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพที่ได้กล่าวมา ได้แก่ ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้านกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี ด้านการเดินทาง ด้านการอุปโภค ด้านการประกอบอาชีพและด้านความปลอดภัย โดยพบว่าในชุมชนริมน้ำบ้านที่อยู่ติดเขื่อนจะได้รับผลกระทบมากกว่าบ้านที่ไม่ติดเขื่อนและพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนส่งผลกระทบสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ตามมาดังกล่าว

จากผลการศึกษานำมาสู่ข้อเสนอแนะ คือ หน่วยงานภาครัฐควรมีมาตรการชดเชยสำหรับกายภาพระดับตัวเรือนที่เสียหายหรือสูญหายไป เช่น การก่อสร้างบันไดขึ้น-ลงเพิ่มเติมในส่วนที่ยังมีความจำเป็นต้องการติดต่อกับน้ำเพิ่มมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบตัวเรือนที่สำคัญในการทำกิจกรรมด้านต่างๆของชุมชนริมน้ำ รวมทั้งควรมีการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของหน่วยงานภาครัฐ ในการก่อสร้างหรือใช้งานในแต่ละพื้นที่ เพื่อเปรียบเทียบผลที่ได้จากการศึกษาและนำผลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมให้มีความเหมาะสมและประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นต่อไป

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....
สาขาวิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....
ปีการศึกษา.....2553.....

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5174166225 : MAJOR URBAN AND REGIONAL PLANNING

KEYWORDS :FLOOD PREVENTION DIKE/ IMPACT/ WATER-BASED COMMUNITY

SIRASA SUMRITPHOLKERD : IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON
WATER-BASED COMMUNITIES CASE STUDY OF PAK KHLONG CHAK PHRA
COMMUNITY, BANGKOK. THESIS ADVISOR : NIRAMON KULSRISOMBAT, Ph.D.
169 pp.

This thesis aims to study the impact of the flood prevention dike with the waterfront community of PAK Khlong Chak Phra area, Bangkok. We want to find out that constructing the flood prevention dike affect whether the physical and social community. There are assumptions that flood prevention dike reduce the level of community access to the water and changes in physical factors that affect the waterfront community's life. There are research methods (1) studying building mass and space, and the key elements of the waterfront community in the community level and house level by using Geographic Information Systems (GIS) and using Physical Survey in house level of waterfront area and (2) studying social changes with questionnaire and in-depth interviews. Then, the findings are analyzed and related to compare changes before and after constructing the flood prevention dike in the physical and social side. We find the relationship of changing between the two sides with prove changes of physical factors and measuring the social impacts caused by that physical changes.

The results are showed that the flood prevention dike affects the people who live in the waterfront community of Pak Khlong Chak Phra get benefits. Flood prevention dikes can alleviate flooding and can reduce the bank erosion. However, the flood prevention dike impacts changing of physical and social changes of the community. (1) Physical changes in the community are found that waterfront area is cut through with the flood prevention dike. The relationships between human and water are blocked. Access to water from the community are decrease that resulting to the need for land transport as the major routes. The lost of buildings mass(pier) in the waterfront area reduces the public areas of house's groups. The area of activities in the waterfront community are decrease accordingly. The routes in community are important role as the cause of grouping the inter-buildings space and religion building's area that is the public space for grouping community at the present time. (2) Physical changes in the house level occurred by most to minimum : the opening channel to water(boat parking), the location of the building in water, pier, building orientations, waterfront area and the up-down stair into the water. The physical factor that is increase is the fence. And (3) social changes are due to the changes in the physical elements that mentioned above. Social changes are the rest, the interaction of the community, cultural activities, the travel, the consumption, the career and safety. It is found that the houses that is close to the dike are affected more than the house that is not. Also, it is found that changing of physical elements in the house level is important result that affects social changes consequently.

The findings lead to suggestions that the government agency should consider severance pay for the damage or lost of the physical elements such as the construction of up-down stair to the water in the need area for serving residents that are important to the various activities of waterfront community. Also, the government agency should study the components of flood prevention dike of the state in construction's purpose or using's purpose in each area to compare the result of the studies and using for planning the flood prevention dike that is appropriate and applicable to other areas.

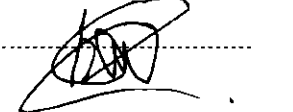
Department : Urban and Regional Planning

Student's Signature

Field of Study: Urban and Regional Planning..

Advisor's Signature

Academic Year: 2010.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้เรื่องผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีผลต่อชุมชนริมน้ำเลมนี้สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณา และความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ และบุคคลหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณครอบครัวสัมฤทธิ์ผลเกิด คุณพ่อวินัย คุณแม่สรวิญญา และพี่สรวุฒิ สัมฤทธิ์ผลเกิด ที่คอยช่วยเหลือในทุกๆด้านและเป็นกำลังใจที่ยิ่งใหญ่เสมอมา ทำให้ผู้วิจัยสามารถจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำชี้แนะและให้ความกระจ่างในหลักการวิเคราะห์งานและวิธีคิดอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังเสียสละเวลาให้คำปรึกษาที่มีค่าแก่ผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินงานได้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี จึงขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูง ที่กรุณาดูแลเอาใจใส่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในทุกด้าน และต้องขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ทุกท่าน รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพนันท์ ตาปนานนท์ และดร.พรธรรม ธรรมวิมล ที่เสียสละเวลาร่วมรับฟังการเสนอผลงานการศึกษา ตลอดจนกรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไชศรี ภักดีสุขเจริญ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุวดี ศิริ ที่คอยให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งนี้ด้วยดีตลอดมาและขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ได้อุทิศเวลาอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ได้ทำการศึกษาภายในมหาลัยแห่งนี้ ขอขอบพระคุณ หน่วยงานสำนักการระบายน้ำ สำนักผังเมืองกรุงเทพ สำนักงานเขตตลิ่งชัน สำนักงานเขตบางกอกน้อย ที่ให้ความอนุเคราะห์สนับสนุนในข้อมูลและเนื้อหาของงานวิจัย ทำให้งานวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น และขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ที่กรุณาช่วยจัดเวทีเพื่อนำเสนอผลงานทางวิชาการ ตลอดจนการตีพิมพ์บทความเพื่อเผยแพร่ผลงานของผู้วิจัย อีกทั้งขอกราบขอบพระคุณ คุณสุรัชดี วิริยะยั้งศิริ ในข้อมูลภาพถ่ายในอดีต และชาวชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการทำงานวิจัยขึ้นนี้ และให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ทำวิจัย

ท้ายสุดนี้ผู้วิจัย ขอขอบคุณ คุณภาคย์ ฮวดศรี และเพื่อนๆการวางแผนภาคและเมืองรุ่น 33 ทุกคน ที่เล่าเรียนและทำงานร่วมกัน คอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆด้วยดีตลอดมาในช่วงระยะเวลาที่ได้ทำการศึกษาครั้งนี้ และอีกหลายท่านที่ไม่สามารถกล่าวถึงได้หมดในที่นี้ ที่คอยให้กำลังใจ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยในด้านต่างๆเป็นอย่างดี

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฑ
สารบัญภาพ.....	ฒ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามงานวิจัย.....	3
1.3 สมมติฐานในการศึกษา.....	3
1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
1.5 ขอบเขตของการศึกษา.....	3
1.6 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา.....	6
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1.1 ความหมายและความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	10
2.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ และวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ.....	13
2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง.....	20
2.1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน.....	24
2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	26
2.2.1 ผลกระทบของการก่อสร้างคันกันน้ำของกทม.ต่อชุมชนในเขตบางพลัด...	26
2.2.2 การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเขตตลิ่งชัน	27
2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำบางกอกน้อย.....	28

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

2.3	สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา.....	29
บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย.....	32
3.1	วิธีดำเนินการวิจัยและการประมวลผลการศึกษา.....	32
3.2	ประชากรเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา.....	34
3.2.1	ประชากรที่ศึกษา.....	34
3.2.2	การสุ่มมะโน.....	34
3.3	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย.....	34
3.4	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	39
3.5	แจกแจงและประมวลผลการศึกษา.....	39
3.6	การนำเสนอผลการศึกษา.....	40
บทที่ 4	สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	41
4.1	การศึกษาวิวัฒนาการและความเป็นมาที่สำคัญของชุมชน.....	42
4.1.1	ประวัติความเป็นมาของคลองชักพระ.....	42
4.1.2	วิวัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	44
4.1.2.1	สภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐาน.....	44
4.1.2.2	วิวัฒนาการบทบาทหน้าที่ของชุมชน.....	45
4.1.2.3	บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ.....	47
4.1.2.4	บทบาททางด้านเศรษฐกิจ.....	48
4.1.2.5	ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน.....	49
4.2	ข้อมูลพื้นฐานด้าน กายภาพ และสังคม.....	50
4.2.1	ลักษณะกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน.....	53
4.2.2	ลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัยริมคลองพื้นที่ศึกษา.....	56
4.2.3	ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ.....	57
4.3	สภาพของปัญหาน้ำท่วมและหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ.....	60
4.3.1	สาเหตุสภาพปัญหาน้ำท่วม.....	60
4.3.2	ระบบการจัดการป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร.....	61

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4.3.3 ผลกระทบและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสภาพน้ำท่วม.....	61
4.4 โครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมคลองเขตตลิ่งชัน.....	62
4.4.1 การดำเนินการของหน่วยงานราชการเพื่อการแก้ปัญหา น้ำท่วม.....	62
4.4.2 สาเหตุการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชัน.....	63
4.4.3 ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	64
4.5 สรุปลักษณะของพื้นที่ศึกษา.....	68
บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ.....	70
5.1 องค์ประกอบทางกายภาพระดับชุมชนของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	71
5.1.1 การวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน..	71
5.1.1.1 องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วงที่ 2	
ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2518-2542).....	72
5.1.1.2 องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วง	
หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน).....	75
5.1.2 สรุปการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง....	84
5.1.3 สรุปการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน..	86
5.2 องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	87
5.2.1 สรุปผลการศึกษากายภาพระดับตัวเรือนก่อน-หลังมีเขื่อน (Before-After)..	87
5.3 สรุปผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ	
ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	97
บทที่ 6 ผลการศึกษา การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม.....	100
6.1 ความคิดเห็นของคนในชุมชนที่มีต่อการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	101
6.2 ผลการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของชุมชน ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	106
6.2.1 ส่วนที่ 1 ด้านการประกอบอาชีพ.....	106
6.2.2 ส่วนที่ 2 ด้านการเดินทาง.....	108
6.2.3 ส่วนที่ 3 ด้านการอุปโภค.....	113
6.2.4 ส่วนที่ 4 ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน.....	115

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

6.2.5 ส่วนที่ 5 ด้านความปลอดภัย.....	116
6.2.6 ส่วนที่ 6 ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ.....	120
6.2.7 ส่วนที่ 7 ด้านกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี.....	122
6.3 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อสังคม....	126
6.4 สรุปผลการวิเคราะห์.....	129
6.4.1 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อสังคม	131
6.4.2 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่กายภาพระดับตัวเรือนส่งผลกระทบต่อ...	131
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	132
7.1 สรุปผลการศึกษา.....	132
7.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษา.....	141
7.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	141
รายการอ้างอิง.....	143
ภาคผนวก.....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	169

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	การเปลี่ยนแปลงของลักษณะที่อยู่อาศัยริมน้ำในเครือข่ายลำน้ำตามยุคสมัย.....	19
3.1	จำนวนครัวเรือนของชุมชนในพื้นที่ศึกษา.....	34
3.2	แสดงกลุ่มตัวอย่างที่ทำการสำรวจจริง.....	38
4.1	แสดงวิวัฒนาการบทบาทหน้าที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	45
5.1	เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วงก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	79
5.2	ตารางสรุปกายภาพระดับครัวเรือนก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	96
6.1	ความพอใจในความเรียบร้อยสวยงามบริเวณบ้านหลังจากการสร้างเขื่อน.....	101
6.2	หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไรเวลาน้ำขึ้นสูงสุด.....	101
6.3	ปัจจุบันถ้ามีน้ำท่วมหรือน้ำขึ้นสูงสุดน้ำจะท่วมส่วนใดของตัวบ้าน	102
6.4	ระยะเวลาที่น้ำท่วมหลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	102
6.5	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ได้ก่อสร้างขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยของท่านมีสภาพอย่างไร... ..	103
6.6	ความคงทนของบ้านท่านหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	103
6.7	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านได้หรือไม่.....	103
6.8	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่งได้หรือไม่.....	104
6.9	ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม.....	104
6.10	ท่านมีความคิดต้องการย้ายที่อยู่อาศัยหรือไม่.....	105
6.11	เปรียบเทียบการประกอบอาชีพ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	106
6.12	อาชีพที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน.....	106
6.13	เปรียบเทียบการเดินทางเข้า-ออกจากตัวบ้าน ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	108
6.14	การใช้ทางน้ำในการเดินทาง หลังมีเขื่อน.....	109
6.15	ความจำเป็นของการใช้เรือส่วนตัว หลังมีเขื่อน.....	110
6.16	การเดินทางออกจากบ้านได้รับผลต่อหลังสร้างเขื่อน.....	110
6.17	การใช้แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้าหลังมีเขื่อน.....	111
6.18	การใช้บริการการซื้อขายและการติดต่อทางน้ำหลังจากมีเขื่อน.....	112
6.19	เปรียบเทียบสภาพการใช้น้ำในการอุปโภคก่อนและหลังมีเขื่อน.....	113
6.20	เปรียบเทียบความจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำคลองในการอุปโภคก่อนและหลังมีเขื่อน.....	114

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
6.21 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนก่อนการสร้างเขื่อน.....	115
6.22 ผลกระทบการรวมกลุ่มสังสรรค์.....	115
6.23 ความสัมพันธ์และคนในชุมชนภายหลังมีเขื่อน.....	116
6.24 เมื่อเขื่อนเป็นทางเดินเท้าของคนทั่วไป.....	117
6.25 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน.....	118
6.26 หลังมีเขื่อนเคยถูกลักขโมยสิ่งของในบ้าน.....	119
6.27 หลังมีเขื่อนต้องมีรั้วเพื่อความปลอดภัย.....	119
6.28 เปรียบเทียบความจำเป็นของขานบ้านริมน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	120
6.29 เปรียบเทียบความจำเป็นของศาลาทำน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	121
6.30 ผลกระทบต่อการพักผ่อนพื้นที่ริมน้ำหลังมีเขื่อน.....	121
6.31 เปรียบเทียบการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีทางน้ำของชุมชน ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	122
6.32 เปรียบเทียบประเภทกิจกรรมที่คนในชุมชนเข้าร่วม ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	123
6.33 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี	123
6.34 สรุปผลกระทบด้านสังคมที่เปลี่ยนแปลงก่อนและหลังมีเขื่อน.....	125
6.35 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพระดับตัวเรือน ที่ส่งผลกระทบทางด้านสังคม.....	127
6.36 ค่าเฉลี่ยความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพระดับตัวเรือน ที่กระทบทางด้านสังคม.....	127
6.37 สรุปองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคม..	128
6.38 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ได้รับผลกระทบจากกายภาพระดับตัวเรือน.....	129
6.39 เปรียบเทียบองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบในกลุ่มบ้านที่อยู่ ติดแนวเขื่อนและบ้านไม่ติดแนวเขื่อน.....	130
6.40 เปรียบเทียบผลกระทบทางด้านสังคมที่องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือน ส่งผลถึงในกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนและบ้านไม่ติดแนวเขื่อน.....	130

สารบัญแนบที่

แนบที่	หน้า
1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	5
4.1 ที่ตั้งและอาณาเขตของพื้นที่ศึกษาชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	52
4.2 ระบบป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชัน และเขตบางกอกน้อย.....	66
5.1 ลักษณะมณฑลอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2540	80
5.2 ลักษณะมณฑลอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2552	81
5.3 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2540.....	82
5.4 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2552.....	83

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่.....	23
2.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	31
5.1 เปรียบเทียบองค์ประกอบการวางแนวอาคารก่อนและหลังมีเขื่อน.....	88
5.2 เปรียบเทียบองค์ประกอบอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน.....	90
5.3 เปรียบเทียบองค์ประกอบชานบ้านริมน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน.....	91
5.4 เปรียบเทียบองค์ประกอบศาลาท่าน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน.....	92
5.5 เปรียบเทียบองค์ประกอบบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำก่อนและหลังมีเขื่อน.....	93
5.6 เปรียบเทียบองค์ประกอบช่องเปิดสู่น้ำ(ที่จอดเรือ)ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	94
5.7 เปรียบเทียบองค์ประกอบรั้วก่อนและหลังมีเขื่อน.....	96
6.1 อาชีพที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน.....	107
6.2 การเดินทางเข้า-ออกจากตัวบ้าน ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	109
6.3 ผลต่อการเดินทางออกจากบ้าน หลังสร้างเขื่อน.....	111
6.4 สภาพการใช้น้ำอุปโภคก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	113
6.5 ผลกระทบของการรวมกลุ่มสังสรรค์ หลังมีเขื่อน.....	115
6.6 รั้วเพื่อความปลอดภัย หลังมีเขื่อน.....	119
6.7 ผลกระทบการพักผ่อนพื้นที่ริมน้ำหลังมีเขื่อน.....	121
6.8 การเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ หลังมีเขื่อน.....	124
6.9 แยกผลกระทบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนมีเขื่อนและเกิดหลังมีเขื่อน.....	126

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	รูปแบบแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร.....	12
2.2	ลักษณะชุมชนริมน้ำก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อน.....	12
2.3	แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ.....	13
2.4	แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ.....	15
2.5	แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานองค์ประกอบทางกายภาพของตัวเรือนริมน้ำ.....	15
4.1	แสดงการขุดคลองลัดเส้นทางน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม.....	42
4.2	แสดงวัฒนธรรมประเพณีแห่พระบรมสารีริกธาตุทางน้ำ (งานชักพระ).....	43
4.3	พัฒนาการเชิงกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในระหว่าง ปี พ.ศ. 2495-2552.....	46
4.4	สภาพบ้านเรือนริมน้ำคลองชักพระในปัจจุบัน.....	53
4.5	การปลูกบ้านในน้ำทั้งหลัง.....	57
4.6	การสำรวจถนนสายหลักชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	58
4.7	การสำรวจถนนสายย่อยหรือทางเดินภายในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ.....	58
4.8	การสำรวจทางน้ำคลองชักพระ.....	58
4.9	การจัดเก็บขยะทางน้ำ.....	59
4.10	สภาพน้ำท่วมบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชุมชน ก่อนสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	60
4.11	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและประตูระบายน้ำริมคลอง.....	65
4.12	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมระยะที่ 1.....	66
4.13	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมระยะที่ 2 มีบันไดขึ้น-ลง ของแนวเขื่อน.....	67
4.14	แบบโครงสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและบันไดขึ้น-ลง.....	67
5.1	ภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ. 2517, 2540, 2545 และ พ.ศ.2552.....	71
5.2	รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างชุมชนฝั่งตลิ่งชัน (ก่อน).....	72
5.3	รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างชุมชนในบางกอกน้อย (ก่อน)....	73
5.4	พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ (ก่อนมีเขื่อน).....	74
5.5	พื้นที่สาธารณะของกลุ่มละแวกบ้าน บริเวณริมน้ำ (ก่อนมีเขื่อน).....	75
5.6	รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างชุมชนฝั่งตลิ่งชัน (หลัง).....	76
5.7	รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างชุมชนฝั่งบางกอกน้อย (หลัง).....	76

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5.8	พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ (หลังมีเขื่อน).....	77
5.9	การรวมกลุ่มเล็กๆภายในชุมชน บริเวณทางเดินด้านในชุมชน (หลังมีเขื่อน).....	78
5.10	ลักษณะพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร ในกลุ่มละแวกบ้าน.....	85
5.11	ลักษณะพื้นที่ว่างทางเดินในชุมชน.....	85
5.12	ลักษณะพื้นที่ว่างลานศาลเจ้าแม่ทับทิม.....	86
5.13	เปรียบเทียบองค์ประกอบการวางแนวอาคาร ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	88
5.14	เปรียบเทียบองค์ประกอบอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	89
5.15	เปรียบเทียบองค์ประกอบชานบ้านริมน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	90
5.16	เปรียบเทียบองค์ประกอบศาลาท่าน้ำน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	91
5.17	เปรียบเทียบองค์ประกอบบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	93
5.18	เปรียบเทียบองค์ประกอบช่องเปิดสู่น้ำ (ที่จอดเรือ) ก่อนและหลังมีเขื่อน.....	94
5.19	เปรียบเทียบองค์ประกอบรั้วก่อนและหลังมีเขื่อน.....	95
5.20	เปรียบเทียบที่อยู่อาศัยริมคลองก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม.....	97
5.21	ภาพด้านข้างของชุมชนริมน้ำทั้ง 2 ฝั่งเปรียบเทียบก่อนและหลังมีเขื่อน.....	99
6.1	การพายเรือค้าขายทางน้ำและที่จอดเรือนอกตัวเขื่อน.....	107
6.2	การเดินทางทางน้ำของคนในชุมชน.....	109
6.3	การใช้แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้า.....	111
6.4	การซื้อขายทางน้ำลำบากในการขึ้น-ลง ภายหลังมีเขื่อน.....	112
6.5	น้ำขังใต้ถุนบ้านสภาพเน่าเสียระบายออกไม่ได้ภายหลังมีเขื่อน.....	114
6.6	การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนภายหลังมีเขื่อน.....	116
6.7	การถมดินทำให้เกิดทางเดินหน้าบ้าน.....	117
6.8	รั้วหรือเหล็กดัดกั้นตลอดแนวพื้นที่ริมน้ำหน้าบ้านป้องกันขโมย.....	118
6.9	ประตูเปิดปิดกั้นบนสันเขื่อนและรั้วกันทางเดินบนสันเขื่อน.....	118
6.10	การรวมกลุ่มของคนในชุมชนบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ภายหลังมีเขื่อน.....	122
6.11	การเข้าร่วมงานชักพระประจำปี ภายหลังมีเขื่อน.....	124

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบสะเทินน้ำสะเทินบก (Semi-Aquatic Settlement) บ้านเรือนมักสร้างติดต่อกันเป็นแนวยาวต่อเนื่องไปตามแนวลำน้ำ (Linear Settlement) มีองค์ประกอบทางกายภาพสำคัญ ได้แก่ เรือนไม้ยกพื้นสูง โรงเก็บเรือ ทางลาดใช้ชนของลงเรือ ศาลาท่าน้ำซึ่งทำหน้าที่เสมือนพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านและทางเดินจากท่าน้ำที่เชื่อมต่อกันในแต่ละบ้านเข้าด้วยกัน (อรศิริ ปาณินท์, 2539) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานนี้เป็นผลจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของกรุงเทพมหานคร ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบน้ำท่วมถึงและมีฝนตกชุกจึงเกิดปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมน้ำ วิถีชีวิตชุมชนส่วนใหญ่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทั้งการอุปโภคบริโภค การคมนาคม การผลิตพืชผล การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจ ก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองฐานน้ำ (Water-Based City)

น้ำท่วมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำสำหรับพื้นที่กรุงเทพมหานคร เนื่องจากกรุงเทพมหานคร มีค่าระดับพื้นดินเฉลี่ยสูงกว่า ระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1.00 เมตร ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมได้ง่าย ส่งผลให้เขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ชั้นในทั้งหมดเกิดน้ำท่วมขัง ปริมาณน้ำฝนที่วัดได้ในฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรีอยู่ที่ 65 มิลลิเมตร ขณะที่ระบบการระบายน้ำของกรุงเทพมหานคร สามารถรองรับได้ในปริมาณน้ำฝนที่ 60 มิลลิเมตร/ชั่วโมง ทำให้มีน้ำสะสมอยู่ในคูคลองจำนวนมากและเป็นช่วงที่น้ำทะเลหนุนสูง จึงเป็นสาเหตุหลักที่ไม่สามารถระบายน้ำได้ทัน ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร โดยประชาชนในพื้นที่ริมแม่น้ำและคลองต่างๆทั้งหมดได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก กรุงเทพมหานครจึงได้ตระหนักถึงความเดือดร้อนของประชาชนและวางแผนที่จะรับมือกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งได้วางนโยบายการสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและมีโครงการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมขึ้น โดยสำนักการระบายน้ำเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ สภาพพื้นที่ของฝั่งธนบุรี ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาสูงเมื่อมีฝนตก การระบายน้ำโดยวิธีธรรมชาติจึงไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ การไหลบ่าของน้ำท่วมเข้ามาเพิ่มเติมทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม การป้องกันน้ำไหลบ่าท่วมพื้นที่โดยใช้คันกันน้ำ ประตูระบายน้ำและสถานีสูบน้ำจึงมีความจำเป็นในการป้องกันและระบายน้ำออกจากพื้นที่

อย่างไรก็ตาม กรุงเทพมหานครได้ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตลอดแนวพื้นที่ริมน้ำของชุมชนปากคลองชักพระขึ้นในปี พ.ศ.2542 ภายใต้โครงการก่อสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมของ

สำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ตามแผนการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานครอย่างยั่งยืน จึงมีการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตลอดแนวพื้นที่ริมฝั่งน้ำ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อนของประชาชน ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมบ้านเรือน เนื่องจากน้ำเหนือไหลบ่าและน้ำทะเลหนุนสูง โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ น้ำท่วมมากขึ้น คือ ระดับการทรุดตัวของพื้นที่ โดยเฉลี่ยมีการทรุดตัว 1-2 เซนติเมตร ต่อปี หากไม่มีการวางแผนการป้องกันน้ำท่วมไว้ ในอนาคตจะมีปัญหาน้ำท่วมมากขึ้น โดยแนวทางแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและการจัดทำแผนทางเลือกระบบป้องกันน้ำท่วมและระบายน้ำในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ต้องสอดคล้องกับแผนหลักของระบบพื้นที่ปิดล้อมฝั่งธนบุรีที่ได้ศึกษาไว้เดิมกล่าวคือ เมื่อระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาสูงมากกว่า 1.20 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง คือ ต้องปิดประตูระบายน้ำขนาดใหญ่ 4 แห่ง ที่คลองชักพระ คลองมอญ คลองบางกอกใหญ่และคลองดาวคะนอง เมื่อระดับน้ำปกติคือน้อยกว่า 1.20 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง จะไม่ปิดประตูระบายน้ำขนาดใหญ่ 4 แห่ง แต่จะควบคุมระดับน้ำโดยใช้แนวป้องกันน้ำท่วมธนบุรีแนวใน (แนวคลองชักพระ คลองแนวด่าน คลองสนามชัยและคลองดาวคะนอง) ซึ่งแนวป้องกันน้ำท่วมแบบถาวรสามารถป้องกันระดับน้ำได้ที่ +2.80 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมได้ (สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, 2549)

ชุมชนปากคลองชักพระ เป็นหนึ่งในชุมชนริมน้ำดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของคลองชักพระกับคลองบางกอกน้อย ที่บริเวณตรงข้ามวัดสุวรรณคีรีและไหลไปเชื่อมกับคลองบางกอกใหญ่ที่บริเวณสามแยกบางกอกใหญ่และคลองภาษีเจริญ มีความยาวรวมกันกว่า 8 กิโลเมตร ในอดีตเป็นชุมชนที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นเส้นทางผ่านของเรือสินค้าและเป็นจุดเชื่อมต่อกับพื้นที่สวนด้านในของฝั่งธนบุรี ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นแบบสะเทินน้ำสะเทินบก สามารถเข้าถึงโดยการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก บ้านเรือนส่วนใหญ่มีองค์ประกอบร่วมกัน คือ ชานบ้านริมน้ำ ซึ่งใช้เป็นท่าเทียบเรือ ชื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า รวมถึงใช้สำหรับนั่งเล่นพักผ่อน รับแขก และมีบันไดทำน้ำจากชานบ้าน เพื่อลงไปใช้น้ำคลองในการอุปโภคบริโภค เส้นทางภายในชุมชนมีลักษณะเป็นทางในที่เชื่อมต่อกันของพื้นที่ในชุมชน นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือ พิธีแห่ชักพระบรมสารีริกธาตุจากหน้าวัดนางชีจนถึงวัดไก่อีเดียวในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ซึ่งกลายเป็นที่มาของชื่อของชุมชนแห่งนี้ ปัจจุบันผลจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ชุมชนปากคลองชักพระได้กลายเป็นชุมชนพักอาศัยหลังแนวเขื่อน ซึ่งการเข้าถึงเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบก ทำให้ลักษณะกายภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปและวิถีชีวิตริมน้ำดั้งเดิมที่เคยมีปฏิสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลองในพื้นที่ริมน้ำก็ปรับเปลี่ยนไปด้วย ทั้งในแง่ของกิจกรรมที่เกิดขึ้น ได้แก่ การคมนาคม การประกอบอาชีพ และกิจกรรมอื่น ๆ รวมถึงการสัญจรทางน้ำหรือทางถนนภายในชุมชน ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำ

การศึกษาครั้งนี้จะมุ่งให้เห็นถึงผลกระทบที่มีผลต่อชุมชนพื้นที่ริมน้ำสองฝั่งในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ โดยมีสาเหตุปัจจัยจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมตลิ่ง ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทัศนียภาพริมน้ำของชุมชนและตัวเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป การดำรงวิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพการอยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การปฏิสัมพันธ์กับน้ำก็เช่นเดียวกัน เกิดจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีผลทำให้ชุมชนมีลักษณะเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อันเนื่องมาจากการพัฒนาของเมืองโดยส่วนรวม ผู้ศึกษาจึงเกิดข้อคำถามและต้องการค้นหาคำตอบว่า **“หลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมแล้วส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของชุมชนหรือไม่อย่างไร”** เพื่อให้ทราบทั้งข้อดีและข้อเสียที่เกิดขึ้นและนำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจสภาพทางกายภาพและสภาพสังคม หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในชุมชนริมน้ำลักษณะเช่นนี้ เพื่อพัฒนาแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนริมน้ำต่อไป

1.2 สมมุติฐานในการศึกษา

- 1.2.1 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ระดับการเข้าถึงของชุมชนจากทางน้ำลดน้อยลง
- 1.2.2 การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.3.1 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
- 1.3.2 ศึกษาองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคม
- 1.3.2 ระบุผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมต่อสังคมของชุมชนริมน้ำ

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา
พื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ 2 ฝั่งคลอง อยู่ในเขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยใช้แนวคลองชักพระเป็นเส้นแบ่งเขต พื้นที่ศึกษาคือ ระยะเวลาจากริมน้ำ 100 เมตร มีความยาวจากสะพานคลองชักพระถึงบริเวณปากคลองประมาณ 250 เมตร ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมของชุมชนปากคลองชักพระ

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา (แผนที่ 1.1)

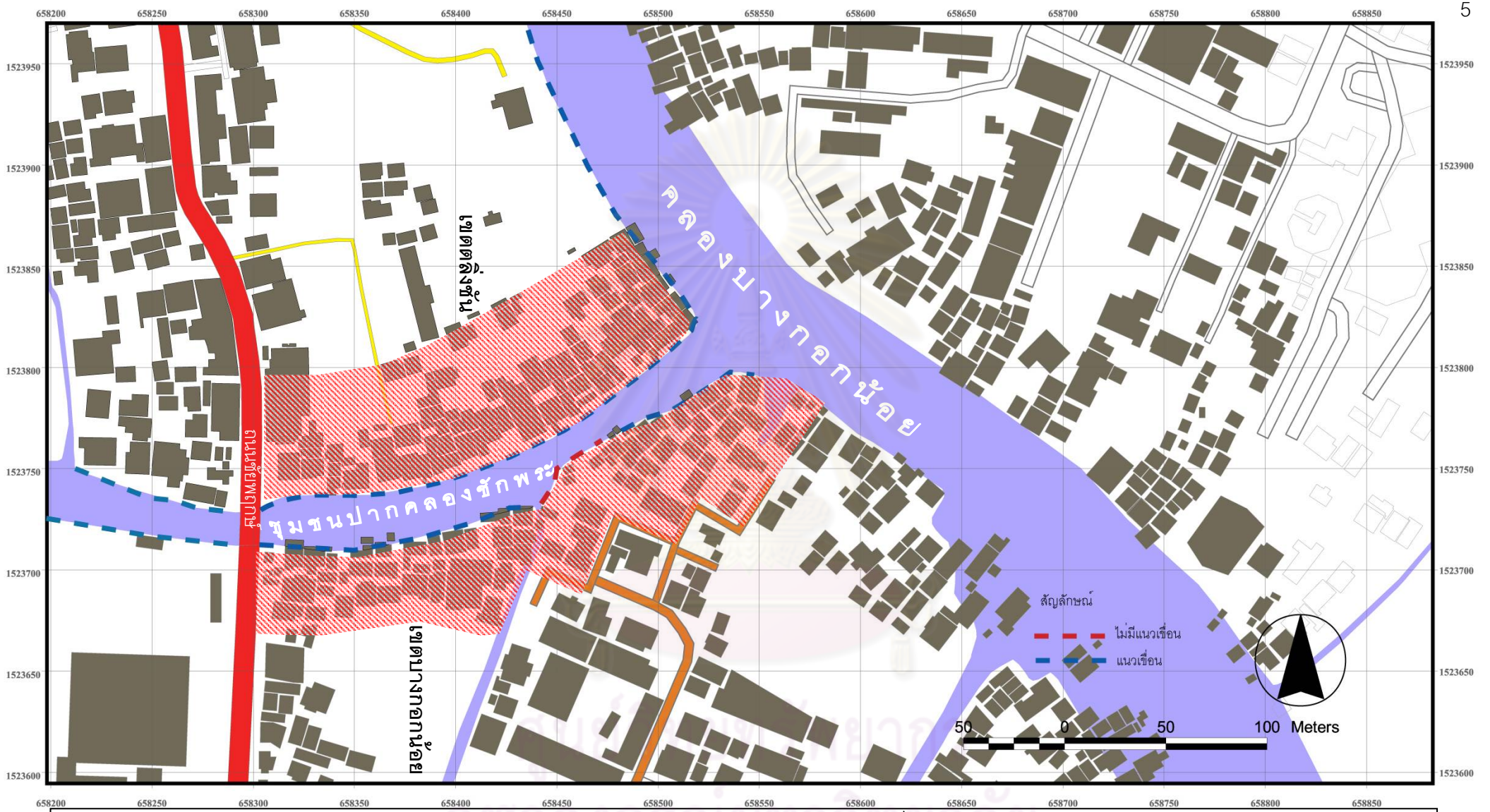
ทิศเหนือ	จรด บริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิม
ทิศใต้	จรด เขตบางกอกน้อย
ทิศตะวันออก	จรด คลองบางกอกน้อย
ทิศตะวันตก	จรด สะพานคลองชักพระ

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการอธิบายถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร พื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในพื้นที่เขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่พักอาศัยริมน้ำสองฝั่งคลอง การตั้งถิ่นฐานรูปแบบของที่อยู่อาศัยแต่เดิมเป็นชุมชนริมน้ำและสภาพในปัจจุบันที่อยู่อาศัยจะอยู่ในพื้นที่ด้านหลังเขื่อน ในการศึกษาจะทำการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่มีผลกระทบกับวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบกับคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตกับกิจกรรมในพื้นที่ริมน้ำ ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยจะศึกษาแผนโครงการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุมชนและอธิบายถึงผลกระทบทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตทางสังคมของคนในชุมชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

สัญลักษณ์

 ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
 กรณีศึกษาชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
 Impacts of Flood Prevention Dike on Water-Based Communities:
 A Case Study of Pak Khlong Chak Phra Communities, Bangkok
 สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

1.5 ขั้นตอน และวิธีดำเนินการศึกษา

ในการดำเนินการศึกษา สามารถแบ่งวิธีการศึกษาได้เป็น 4 ขั้นตอน คือ

1.5.1 ศึกษาและทบทวนวรรณกรรม ทั้งแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม แนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำดั้งเดิมของไทย วิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ แนวคิดระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้งและแนวคิดองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ทางสังคม และสภาพปัญหา น้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดหลักของงานวิจัย

1.5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ และดังนี้

- **การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ** เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร งานวิจัย ตลอดจนแผนโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้อง กับผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ได้แก่ แผนโครงการก่อสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ในพื้นที่ริมคลองชักพระและคลองบางกอกน้อย แผนการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานครอย่างยั่งยืน จำนวนครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา ข้อมูลสภาพปัญหาในพื้นที่ชุมชนจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จากสำนักงานเขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา อีกทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนริมน้ำคลองชักพระ เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานและความเป็นมาของชุมชนคลองชักพระ

- **การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ** จากการสำรวจภาคสนาม ลักษณะทางกายภาพ (Spatial characteristic survey) โดยวิธีการสังเกตการณ์ (Observation) การสำรวจ การสัมภาษณ์ (Interview) และการสัมภาษณ์แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งได้จากการเก็บข้อมูลการสำรวจภาคสนาม โดยแบ่งหมวดหมู่ของการเก็บข้อมูลจากกรอบแนวคิดได้ ดังนี้

การเก็บข้อมูลภาคสนาม (ข้อมูลปฐมภูมิ) โดยใช้วิธีการต่างๆดังนี้

1) การสังเกตการณ์ โดยการสำรวจลักษณะองค์ประกอบทางกายภาพทั่วไปของชุมชน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชุมชน และระดับตัวเรือนอาคารริมน้ำ โดยดูการเข้าถึงจากทางน้ำและทางบก องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนและสำรวจการเปลี่ยนแปลงบริเวณพื้นที่ริมน้ำของชุมชน

2) การสัมภาษณ์แบบสอบถาม จากคนในชุมชนผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำทั้งสองฝั่งคลอง เพื่อทราบถึงผลกระทบทางสังคมจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพด้านต่างๆที่สังคมได้รับ โดยเปรียบเทียบก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมน้ำ

3) การสัมภาษณ์ คนในชุมชนผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำตลอดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อสอบถามถึงสภาพปัญหา และทำให้ทราบถึงผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชน

1.5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis) เพื่อนำมาพิจารณาถึงผลกระทบของชุมชนจากลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้วิธีการต่างๆ ดังนี้

- วิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระก่อนและหลัง การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จากการสำรวจพื้นที่ ภาพถ่ายเก่าและแผนที่ทางภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพทั้ง 2 ระดับของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ
- ศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลทางด้านสังคม ซึ่งได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และการสอบถามชาวบ้านที่อยู่อาศัยริมน้ำ เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาและคำตอบที่แท้จริง

1.5.4 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ เป็นการสรุปผลการศึกษาในขั้นสุดท้าย โดยการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และเชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) เพื่อระบุสภาพปัญหาและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ประกอบกับใช้ตารางแสดงข้อมูลสถิติ แผนที่และแผนที่ช่วยสนับสนุนผลการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ทราบถึงผลการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
- 1.6.2 ทราบถึงองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมชุมชนริมน้ำ
- 1.6.3 ทราบถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นต่อชุมชนอยู่อาศัยริมน้ำบริเวณด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 เขื่อนริมตลิ่ง หมายถึง เขื่อนกันตลิ่งของชาวบ้าน ซึ่งสามารถแบ่งเป็นลักษณะต่างๆ ตามวัสดุและวิธีการก่อสร้างได้ 4 แบบ คือ หลักไม้ เขื่อนไม้ เขื่อนหินทิ้งและเขื่อนคอนกรีต ซึ่งบริเวณชุมชนปากคลองชักพระ มีลักษณะเขื่อนเป็นแบบ เขื่อนคอนกรีต ที่แข็งแรงที่สุดและมีค่าใช้จ่ายสูง โดยที่มีความคงทนแข็งแรง และมีอายุการใช้งานที่ยาวกว่าเขื่อนรูปแบบอื่น

1.7.2 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม หมายถึง เขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กที่อยู่ริมแม่น้ำ คู คลอง ซึ่งเป็นการก่อสร้างกำแพงพังกั้นน้ำ คันคลอง (Embankment) หรือสิ่งก่อสร้างอื่นใดริมตลิ่งของลำน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการป้องกันการพังทลายของตลิ่งและเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ริมน้ำ แสดงแนวเขตที่ชัดเจนของลำน้ำ รวมทั้งเพื่อใช้ประโยชน์หลังเขื่อน โดยที่เข้าใจว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในการศึกษาเพราะเป็นชื่อหลักของโครงการแนวป้องกันน้ำท่วมตามแผนการแก้ไข

ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานครที่ยั่งยืนของกรุงเทพมหานคร โดยสำนักการระบายน้ำเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ

1.7.3 พื้นที่ริมน้ำ หมายถึง พื้นที่ที่มีบริเวณติดหรือเชื่อมต่อหรือมีส่วนสัมพันธ์กับลำน้ำเป็นพื้นที่ ซึ่งใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมบางส่วน หรือทั้งหมดจากลำน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม

1.7.4 ชุมชน หมายถึง กลุ่มของครัวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกัน ในที่นี้เป็นชุมชนริมน้ำที่ประกอบด้วย ที่อยู่อาศัย ท่าเรือ ศาสนสถาน พื้นที่สาธารณะและที่ประกอบกิจกรรมทางการค้าขายของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำและการพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิต ลักษณะกิจกรรมสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับผู้อื่นและการใช้พื้นที่บริเวณริมน้ำร่วมกันของกลุ่มบ้านในชุมชน

1.7.5 ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ หมายถึง ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณริมคลองปากคลองชักพระทั้ง 2 ฝั่ง ในเขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย

1.7.6 การเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างช่วงเวลาหนึ่งกับอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงทำให้เกิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงลักษณะเฉพาะ หรือความเป็นตัวตนของชุมชนนั้น

1.7.7 ผลกระทบ หมายถึง ผลของการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงจากสภาพที่เป็นอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งของการดำเนินงานตามโครงการโดยไปสู่อีกสภาพหนึ่งในทางบวกและลบหรือหมายถึงผลประโยชน์ และหรือผลเสียหายอันเกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยตรง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผลกระทบจึงหมายถึงผลของการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ทั้งในทางบวกและทางลบ อันเนื่องมาจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีผลต่อชุมชนริมน้ำ

1.7.8 ทางใน หมายถึง โครงข่ายการสัญจรทางบกภายในชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นทางเดินเท้าในชุมชนหรือทางสัญจรขนาดเล็ก ที่วางตัวขนานกับโครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลัก (แนวแม่น้ำลำคลอง) โดยมีพื้นที่ริมน้ำหรืออาคารบ้านเรือนที่ติดริมน้ำกั้นระหว่างโครงข่ายการสัญจรทั้งสอง

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในอดีตมีการตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะทางกายภาพสำคัญของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจากการพัฒนาของเมืองที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงทางถนนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญและมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตลอดพื้นที่ริมน้ำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของชุมชน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการสืบค้นการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนริมน้ำและระดับตัวเรือนริมน้ำ จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ซึ่งสามารถทบทวนแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ศึกษา เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
- 2.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ และวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ
- 2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง
- 2.1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน

2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

- 2.2.1 ผลกระทบของการก่อสร้างคันกันน้ำของกทม.ต่อชุมชนในเขตบางพลัด
- 2.2.2 การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเขตตลิ่งชัน
- 2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำบางกอกน้อย

2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

1) **แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม** หมายถึง เขื่อนที่อยู่ริมแม่น้ำ คู คลอง ซึ่งเป็นการก่อสร้างกำแพงพังกั้นน้ำ คันคลอง (Embankment) หรือสิ่งก่อสร้างอื่นใดริมตลิ่งของลำน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการป้องกันการพังทลายของตลิ่งและเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ริมน้ำ แสดงแนวเขตที่ชัดเจนของลำน้ำ รวมทั้งเพื่อใช้ประโยชน์หลังเขื่อน

2) ประเภทของเขื่อนกั้นตลิ่งริมน้ำ

เท็ดศักดิ์ เตชะกิจจรรยาและศักดิ์สิน ทองสุขมาก (2540) ได้ศึกษาว่าเขื่อนกั้นตลิ่งของชาวบ้านสามารถแบ่งเป็นลักษณะต่างๆตามวัสดุ และวิธีการก่อสร้าง ดังนี้

(1) **หลักไม้** ซึ่งอาจจะไม่ได้เรียกว่าเขื่อน แต่ขอรวมเอาไว้เพราะใช้ประโยชน์ในลักษณะเดียวกัน โดยการนำไม้ไผ่มาปักลงเป็นแนวเขตตามลำน้ำ และผูกเป็นท่อนตามระดับน้ำเพื่อกันอาณาเขตของที่ดินและมีการนำเอาพืชน้ำ เช่น สวะ ผักตบชวา ผักกะเจด หรือผักบุ้ง มาปลูกด้านใน เพื่อเป็นตัวลดแรงของคลื่นได้ในระดับหนึ่ง

(2) **เขื่อนไม้** เป็นเขื่อนที่นิยมนำมาใช้ในคลองขนาดเล็ก หรือครอบครัวที่มีงบประมาณน้อย ซึ่งส่วนมากจะเป็นไม้จำพวก ต้นหมาก ต้นมะพร้าวเป็นหลัก เพราะสามารถหาได้ภายในท้องถิ่นและมีราคาถูก

(3) **เขื่อนหินทิ้ง** เป็นการแก้ปัญหา โดยการใช้นหินขนาดใหญ่นำมาเรียงเป็นชั้นตามแนวคันดินเดิม ซึ่งมีความแข็งแรงและป้องกันคลื่นที่รุนแรงและมีขนาดใหญ่ได้ดี แต่อาจมีการพังทลายลงเป็นบางส่วน ทำให้ต้องมีการซ่อมแซมและถมหินเพิ่มเติม หรือนำคอนกรีตมาพอกทับรอยต่อของหินแต่ละก้อน เพื่อเพิ่มการยึดเกาะได้ยาวนานขึ้น แต่น้ำก็สามารถกัดเซาะตลิ่งพังทลายได้อยู่

(4) **เขื่อนคอนกรีต** เป็นเขื่อนที่แข็งแรงที่สุดและมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง โดยการใส่เสาเข็มคอนกรีต และแผ่นคอนกรีตสำเร็จรูปมาใช้กั้นตลิ่งดินเดิม ซึ่งเขื่อนประเภทนี้มีความคงทนแข็งแรง และมีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่าเขื่อนรูปแบบอื่นๆ

3) ความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

การสร้างเขื่อนทำให้เกิดผลกระทบทั้งข้อดีและข้อเสีย ในแง่ดีนั้นเขื่อนทำให้สามารถป้องกันปัญหาการกัดเซาะตลิ่งและแก้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ริมน้ำได้ แต่ผลกระทบในด้านเสียอาจเกิดขึ้นในหลายๆด้านเช่นกัน โดย พงศักดิ์ วัฒนสินธุ์ (2546) ได้อธิบาย ความสำคัญของเขื่อนในแง่มุมต่างๆที่สามารถนำมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ผลกระทบของแนวเขื่อนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและวิถีชีวิตของชุมชนในครั้งนี้ได้ ซึ่งสามารถสรุปส่วนที่เกี่ยวข้องและต้องคำนึงถึงผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้

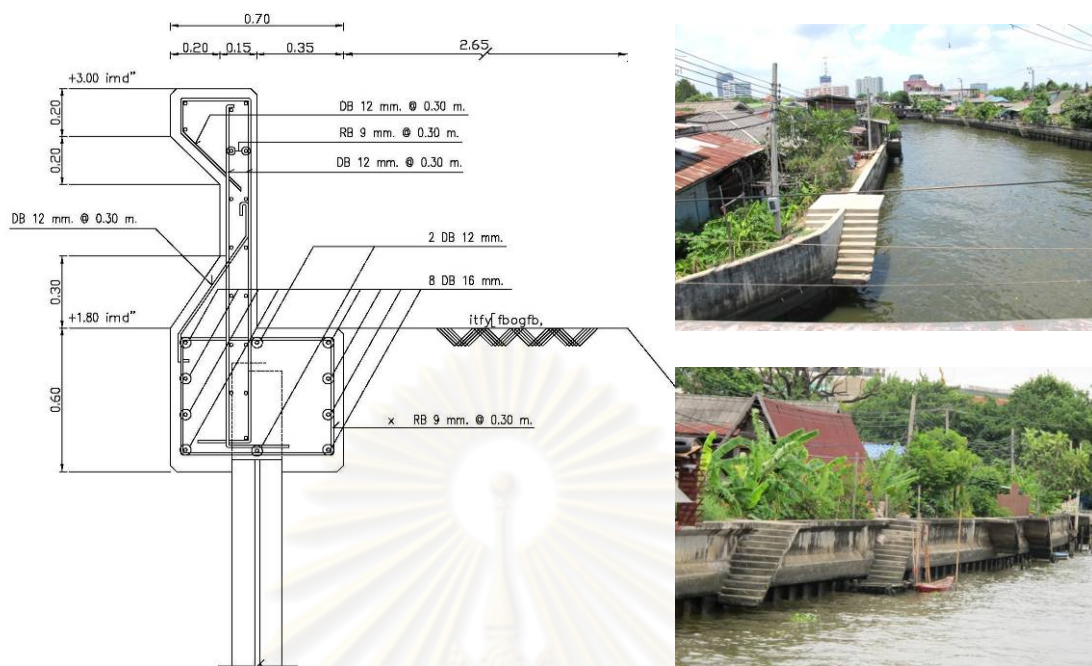
ประการแรก ความสำคัญของเขื่อนที่ส่งผลต่อประโยชน์ใช้สอย ในการสร้างเขื่อนประโยชน์ใช้สอยเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งรูปแบบของเขื่อนต้องสนองต่อการใช้สอยและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน คือ เขื่อนของชุมชนที่ต้องการพื้นที่ ซึ่งจะเป็นกิจกรรมของชุมชน ตัวเขื่อนจะต้องมีพื้นที่ใช้สอย ควรพิจารณาเขื่อนยกลอย (Platform) หรือแบบขั้นบันได และต้องไม่รูกล้าลำนํ้า อีกทั้งเพื่อการป้องกันนํ้าท่วม จะต้องมีความสูงที่ป้องกันนํ้าท่วมได้ แต่ต้องไม่ปิดกั้นภูมิทัศน์ชุมชน และใช้ในการป้องกันการกัดเซาะ จะต้องสามารถหยุดหรือชะลอการกัดเซาะได้ ยังมีการใช้เป็นเส้นทางสัญจร จะต้องให้มีพื้นที่ด้านหลังเขื่อนให้สามารถสัญจรและเข้าถึงพื้นที่ภายในได้ และสามารถป้องกันการบุกรุกลำนํ้าได้

ประการที่สอง ความสำคัญของเขื่อนที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตริมนํ้า เขื่อนจะต้องไม่ทำลายชีวิตความเป็นอยู่ริมนํ้า และจะต้องส่งเสริมรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ริมนํ้า ฉะนั้นเขื่อนที่ขัดขวางปิดกั้นความสัมพันธ์ของประชาชนกับนํ้าจะเป็นรูปแบบเขื่อนที่ไม่เหมาะสม คือ ต้องไม่ปิดกั้น ขัดขวางการเชื่อมต่อของชุมชน บ้านเรือนกับนํ้า เช่น เขื่อนที่มีขนาดไม่กว้าง ใหญ่หรือสูงจนเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงทางนํ้า ทั้งยังต้องเปิดให้ประชาชนสัมผัสนํ้าได้โดยสะดวก เช่น เขื่อนแบบเอียง เขื่อนขั้นบันไดที่เปิดเข้าหานํ้า

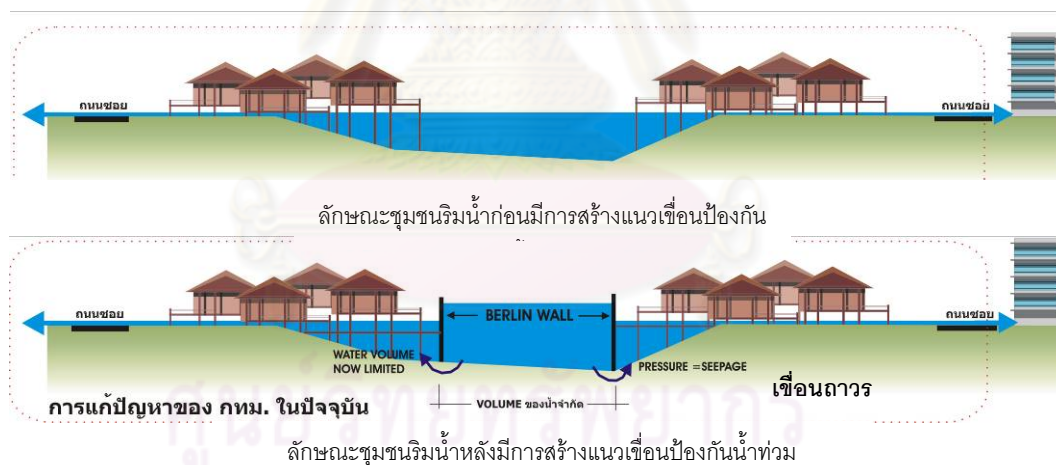
ประการที่สาม ความสำคัญของเขื่อนที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์บริเวณริมนํ้าจะเป็นพื้นที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงาม 2 ฝั่งลำนํ้าจะมีมุมมองที่กว้างไกลเนื่องจากความโล่งของลำนํ้า ทำให้ผู้คนมีโอกาสสัมผัสมุมมองที่ดี บรรยากาศที่ดี เขื่อนที่มีความสูงจะส่งผลกระทบต่อทางลมแก่ภูมิทัศน์ ดังนั้นรูปแบบเขื่อนที่พึงประสงค์จะต้องรักษาหรือส่งเสริมคุณค่าทางภูมิทัศน์ไม่ปิดกั้นมุมมองจากบริเวณพื้นแผ่นดินลำนํ้า เช่น จากชุมชนมองออกสู่อ่างลำนํ้า และยังคงจะต้องไม่ปิดกั้นมุมมองจากลำนํ้าเข้าสู่จุดที่มีภูมิทัศน์สวยงาม เช่น วัด โบราณสถาน สวนสาธารณะ ที่เปิดโล่ง

ประการที่สี่ ความสำคัญของเขื่อนที่ส่งผลต่อด้านสังคมของชุมชน สิ่งที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ ประเภทลักษณะของชุมชน การใช้ที่ดินบริเวณริมนํ้า วิถีชีวิตชุมชน อาชีพ ที่อยู่อาศัยความหนาแน่น กิจกรรมรูปแบบการใช้ประโยชน์ลำนํ้า การเกษตร การเลี้ยงสัตว์นํ้า การคมนาคม การค้าขาย อุปโภคบริโภค การท่องเที่ยว และประเพณี ความผูกพันความเชื่อ เป็นต้น

ลำนํ้า มีบทบาทหลายประการกับการดำรงชีวิต การตั้งถิ่นฐาน เช่น เป็นทางสัญจร เป็นเส้นทางระบายนํ้า ป้องกันนํ้าท่วม เป็นการใช้งานเพื่อการชลประทาน เพื่อเกษตรกรรม รวมถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยว การใช้ลำนํ้าหรือพื้นที่ริมลำนํ้า เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมประเพณีต่างๆ การมีลำนํ้าในพื้นที่เป็นทั้งเอกลักษณ์ของชุมชน วิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐาน เป็นทิวทัศน์ที่ดี เปิดโล่ง ช่องของลมและแสงสว่าง เป็นเส้นทางระบายนํ้าทางธรรมชาติ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่างๆนี้ด้วย

ภาพที่ 2.1 รูปแบบแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร (ที่มา: สำนักการระบายน้ำ, 2553)

ภาพที่ 2.2 ลักษณะชุมชนริมน้ำก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา: สำนักการระบายน้ำ, 2553)

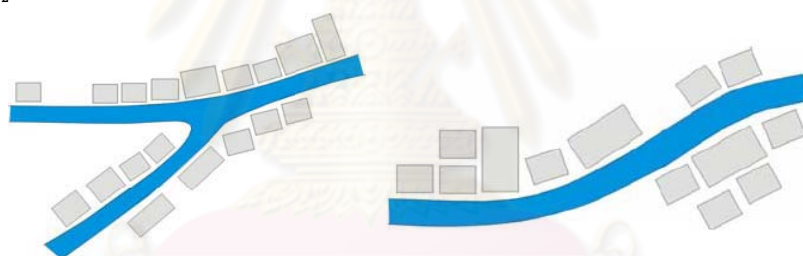
จากแนวความคิดความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพที่เกิดจากการสร้างเขื่อนเป็นสิ่งส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำดั้งเดิม การเข้าถึงทางน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ แต่เดิมผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำสามารถเข้าถึง (Access) พื้นที่ริมน้ำได้สะดวก เพราะมีศาลาทำน้ำหรือขานริมน้ำที่ผู้ใช้สามารถมีปฏิสัมพันธ์กับน้ำได้โดยตรง ทั้งการเดินทาง และการประกอบกิจกรรมในพื้นที่ริมน้ำ การค้าขาย การอุปโภคบริโภค และการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมนั้น

ส่งผลทำให้ลักษณะของการเข้าถึง (Access) ที่พักอาศัยจากทางน้ำลดน้อยลงจากที่เคยเข้าถึงสะดวก กลายเป็นลำบากมากขึ้น ดังนั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจถึงการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ องค์ประกอบของชุมชนและวิถีชีวิตริมน้ำของไทย ที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมแบบถาวร

2.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ และวิถีชีวิตของชุมชน

1) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมน้ำสามารถจัดเข้ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear Settlement) ซึ่งเป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานโดยอิงไปกับเส้นทางคมนาคม โดยจะปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่ ยึดเส้นทางคมนาคมเป็นแนวหลักในการตั้งบ้านเรือนที่อยู่เรียงรายทั้งสองฝั่ง และด้านหลังของที่อยู่อาศัยจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณจุดตัดหรือทางแยก จะมีการกระจุกตัวของบ้านเรือนที่ใช้เป็นเขตค้าขายของชุมชน ส่วนบริเวณที่ไกลออกไป การตั้งบ้านเรือนจะห่างกัน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวหรือตามเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง และถนน เป็นต้น (ฉัตรชัย พงศประยูร, 2536: 34)

ภาพที่ 2.3 แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ

ที่มา: (ฉัตรชัย พงศประยูร, 2536)

การตั้งถิ่นฐานริมคลอง เป็นการตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำอีกประเภทหนึ่งมีทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำกับแม่น้ำ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำจืด การคมนาคมขนส่ง การเกษตร การอุปโภคและบริโภค ดังนั้นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนหรือเป็นที่ตั้งของเมืองต่างๆ จึงจำเป็นต้องมีการขุดคลอง เพื่อให้ดินแดนเหล่านี้เป็นบริเวณที่ใช้ประโยชน์ได้ในด้านการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ โดยเฉพาะการปลูกพืช และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ โดยถือเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกาะตัวเป็นแนวยาวติดต่อกันตลอดทั้งสองฝั่งคลอง(กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, 2545: 10)

ฤทัย ใจจงรัก (2539: 5) กล่าวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานว่าคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ น้ำนอกจากใช้ในการเพาะปลูก แล้วยังมี

ความจำเป็นสำหรับกิน อาบ และเป็นเส้นทางคมนาคมอีกด้วย ชุมชนจึงมักเกิดขึ้นตามริมคลอง และมักจะมีชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “บาง” เช่น บางกอกน้อย บางหัวเสือ เป็นต้น โดยคำว่าบางในที่นี้จะหมายถึง หมู่บ้านหรือร้านค้า ซึ่งปลูกเรียงรายไปตามลำน้ำ

สรุปได้ว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยทางธรรมชาติ หรือปัจจัยทางด้านกายภาพ ที่จำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ การสัญจรทางน้ำ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear Settlement) โดยอิงไปกับเส้นทางคมนาคมทางน้ำ บ้านเรือนเรียงรายไปตามแนวลำน้ำเป็นกลุ่มเรือนทั้งสองฝั่ง ซึ่งมักปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่

2) ความหมายและองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำ เป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงรูปแบบและลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในรูปแบบของชุมชนริมน้ำที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ทั้งทางด้านกายภาพ และด้านความหมายในแง่กิจกรรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ริมน้ำ ซึ่งได้มีแนวคิดของนักวิชาการ ในเรื่องความหมายที่บอกถึงลักษณะและองค์ประกอบชุมชนริมน้ำไว้ดังนี้

ลักษณะของชุมชนริมน้ำ จะมีการสร้างบ้านเรือนเป็นแนวยาวไปตามลำน้ำทั้งสองฝั่งในลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก โดยมีเรือนจำนวนมากตั้งอยู่ในน้ำหน้าตลิ่งเป็นแถวแรก แล้วต่อกับกลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่บนตลิ่งหรือหลังตลิ่งขึ้นไปอีกหนึ่งหรือสองแถว ขึ้นกับอายุและความแออัดของชุมชน (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540: 63-65) โดยรูปแบบของชุมชนริมน้ำ และลำดับการพัฒนาชุมชนริมน้ำมีต้นกำเนิดของแนวความคิดโครงสร้างพื้นฐาน และลำดับของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันโดยไม่ตัดขาดจากน้ำ แต่อยู่ใกล้ชิดกับน้ำ ภายในขอบเขต และระยะที่คงที่อยู่เสมอ (เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, 2542: 240)

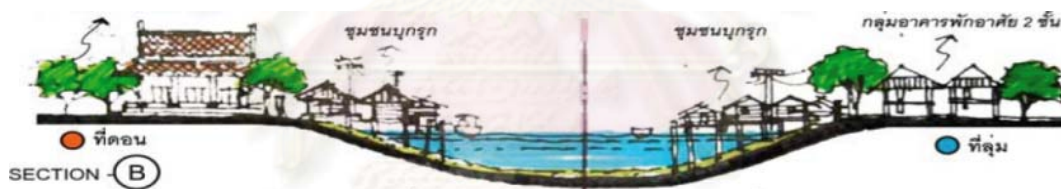
ไพฑูถย์ เครื่องแก้ว ณ ลำพูน (2518) กล่าวว่าชุมชนริมน้ำ หมายถึง ชุมชนที่มีอาคารบ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างเรียงรายตามริมน้ำ และเป็นชุมชนที่มีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง มีลักษณะคล้ายกับชุมชนชนบท มีการประกอบอาชีพแบบสังคมเกษตรกรรม มีความผูกพันกับครอบครัวและมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในแบบเครือญาติ

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539:17) ได้อธิบายความหมายของชุมชนริมน้ำ หมายถึง ลักษณะที่เป็นรูปลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนไทย มีการสร้างอาคารบ้านเรือนลงบนน้ำ ประกอบด้วยเรือนแพ ตัวอย่างเช่น ชุมชนเรือนแพในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือเป็นลักษณะชุมชนสะเทินบก คือ ชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่ง หรืออยู่ในน้ำตื้นๆ รวมทั้งบริเวณที่น้ำท่วม ซึ่งจะประกอบด้วยเรือนไม้ยกพื้นสูง ตัวอย่างเช่น ชุมชนคลองบางกอกน้อย และชุมชนคลองดำเนินสะดวก ดังนั้น

สังคมไทยจึงมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบชาวน้ำ คือ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งอาจจะเป็นการอยู่ในน้ำเลยที่เดียวหรืออยู่บนตลิ่งก็ได้

ฤทัย ใจจงรัก (2539:6) กล่าวว่าชุมชนริมน้ำนั้นเมื่อปรากฏตัวเป็นหมู่บ้านแล้ว องค์ประกอบที่ตามมาได้แก่ ตลาดและวัด ตลาดนั้นเป็นศูนย์กลางสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน ส่วนวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ซึ่งมักเกิดขึ้นภายหลังจากที่ชาวบ้านมีความกินดีอยู่ดีแล้ว บ้านจะตั้งเรียงรายไปตามลำน้ำ พื้นที่ด้านหลังมักเป็นสวน ถัดออกไปจากสวนเป็นทุ่งนาหรือไร้ โดยจะขยายตัวไปตามลำน้ำ

เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร (2541:242) ได้ให้ความหมายของชุมชนริมน้ำ หมายถึง ชุมชนที่มีองค์ประกอบสำคัญ ประการแรก คือ วัดซึ่งเป็นที่รวมจิตใจของผู้คน ชาวพุทธ หรือ โรงเจ (ชาวจีน) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งคลองบ่งบอกถึงจุดเริ่มต้นของการก่อกำเนิดชุมชนริมน้ำ ประการที่สอง คือ ทำเรือร่วม บ้านริมคลองส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ขึ้นลงเรือประจำบ้านอยู่ แต่กรณีที่บ้านอยู่เข้าไปในคลองสายรองหรือคลองสวน ซึ่งเรือหางยาวหลักไม่วิ่งผ่านก็ต้องอาศัยเรือรับจ้างในบริเวณหนึ่งมาส่งที่ทำเรือร่วมดังกล่าว นอกเหนือไปจากทำเรือร่วมหน้าวัดแล้วบริเวณที่เป็นทำเรื่อนั้นถูกกำหนดโดยตำแหน่งซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน ประการที่สาม คือ ตลิ่งหรือเขื่อน เป็นตัวกำหนดแนวเขตของลำน้ำตามธรรมชาติเพื่อกันคลื่นซัด เดิมเริ่มจากตลิ่งดิน ต่อมาทำเขื่อนไม้ เปลี่ยนมาเป็นเขื่อนหินทิ้งเพื่อรักษาหน้าดินและนำหิน มาก่อเป็นกำแพงล้อมบ้านตนเองแล้วนำไปสู่การเทศกอนกรีตทับหินที่รวมกันเป็นเขื่อนคอนกรีต เสริมเหล็กแบบถาวรในที่สุด

ภาพที่ 2.4 แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ

(ที่มา: เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, 2541)

อรศิริ ปาณินท์ และคณะผู้วิจัย (2539: 15) กล่าวเพิ่มเติมว่า องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ โดยศึกษาจากรูปแบบอาคารพักอาศัยชุมชนริมน้ำคลองบางกอกน้อย มีดังนี้

ภาพที่ 2.5 แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานองค์ประกอบทางกายภาพของตัวเรือนริมน้ำ

(ที่มา: <http://203.155.220.217/bangkoknoi/travel/khalongbangkoknoi.htm>)

การวางอาคาร ในลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลอง โดยวางยาวตามแนวลำคลองเพื่อรับลม และทำให้เกิดการระบายถ่ายเทอากาศได้อย่างเต็มที่ (cross ventilation) โดยหันด้านหน้าเข้าหาสู่คลอง ส่วนด้านหลังอาจเป็นส่วนเพาะปลูก และ ต้องมีความสัมพันธ์กับน้ำ การปลูกอาคารบนดิน ควรมีลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และกิจวัตรประจำวัน เช่น การยื่นตัวเรือนบางส่วนออกไปในน้ำ โดยอาจเป็นส่วนของชานหรือมีศาลาท่าน้ำและมีบันไดที่สามารถลงสู่น้ำที่ใช้สำหรับเทียบเรือ ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อสู่สังคมภายนอกด้วย

โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง ส่วนแรกคือ เชื้อน การสร้างเชื่อมกันน้ำกักเซาะ หรือ วัตถุประสงค์แรงคลื่นที่เกิดจากความเร็วของเรือสัญจรมีหลากหลายลักษณะ โดยอาจมีลักษณะเป็นถาวรหรือกึ่งถาวร ซึ่งสามารถบอกถึงอาณาเขตได้ด้วย

ส่วนที่สอง คือ รั้ว กรณีที่จำเป็นต้องมีการสร้างรั้วเพื่อความเป็นส่วนตัวและเพื่อความปลอดภัยนั้น ควรจะสร้างเป็นรั้วโปร่งเพื่อรับและระบายถ่ายเทอากาศและเพื่อการไหลวนของที่ว่างสร้างความต่อเนื่องระหว่างตัวอาคารกับน้ำ แต่ในกรณีที่ไม่จำเป็น ไม่ควรสร้างรั้วเพราะจะได้สร้างความสัมพันธ์กับครัวเรือนข้างเคียง ซึ่งส่งผลต่อการดูแลสอดส่องความปลอดภัยให้ซึ่งกันและกัน

ส่วนที่สาม เป็นองค์ประกอบส่วนที่สำคัญของอาคารที่พักอาศัยริมน้ำและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำของไทยมากที่สุด คือ ศาลา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อระหว่างภายในและภายนอก ระหว่างอาคารกับน้ำตามที่กล่าวมาแล้ว โดยชานบ้านอาจมีม้านั่งสำหรับพักผ่อน มีการตั้งศาลพระภูมิ มีการตกแต่งด้วยไม้กระถางเพื่อความสดชื่น และในกรณีที่ไม้เลื้อยอาจตกแต่งในลักษณะที่สามารถกันแดด การมีชานนอกประสงค์หน้าบ้านสามารถคงไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรม เช่น การออกมาตักบาตรยามเช้า การมีชานบ้านยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยลงไปอาบน้ำ อีกทั้งยังสามารถใช้ชานบ้านเป็นจุดขนส่งสินค้า ซึ่งเป็นผลผลิตของครัวเรือนได้ด้วย ขนาดของชานบ้านให้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการประกอบกิจกรรมของแต่ละครัวเรือน อีกทั้งบริเวณใต้ถุนหรือใกล้บันไดศาลาท่าน้ำจะมีช่องสำหรับจอดเรือไว้ใช้ได้โดยสะดวก

องค์ประกอบสำคัญเหล่านี้ นอกจากก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ รูปแบบของชุมชนริมน้ำในลักษณะเป็นแนวยาวขนานไปกับลำน้ำเป็นองค์ประกอบทางกายภาพ ที่นอกจากจะก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะของการอยู่อาศัยแล้ว ยังสะท้อนถึงบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับชุมชนทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมอีกด้วย

ศรีศักร วัลลิโภดม (2543:36-40) กล่าวไว้ในหนังสือ “เรือนไทยบ้านไทย” เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของ ชุมชนในที่ลุ่มแม่น้ำ สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนการคมนาคมของชาวบ้านต้องอาศัยเรือและการสัญจรทางน้ำตลอดทั้งปี ทำให้เลือกที่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ซึ่งเหมาะสมกับสภาพภูมิ

ประเทศ และภูมิอากาศของเมืองไทย เรือนที่อยู่ชายน้ำมีน้ำท่วมได้ฤกษ์เมื่อน้ำขึ้นก็พัดพาสิ่งสกปรกออกไป สำหรับบ้านเรือนที่อยู่บนตลิ่งริมน้ำ พอหมดหน้าน้ำท่วม ได้ฤกษ์เรือนสามารถใช้เป็นที่นั่งเล่นทำกิจกรรมประจำวัน รวมทั้งเป็นที่เก็บสิ่งของและเครื่องมือทางการเกษตรได้

จากการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความหมายองค์ประกอบชุมชนริมน้ำพบว่า ชุมชนริมน้ำมีความเป็นเอกลักษณ์ และมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในแบบเครือญาติ ซึ่งสามารถกล่าวถึงลักษณะสำคัญของเรือน แบบสะเทินน้ำสะเทินบก มีการสร้างอาคารบ้านเรือนลงบนน้ำ เรือนไม้ยกพื้นสูง การตั้งเสาต่ออะเบียงและชานบ้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลักษณะที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัจจัยทางธรรมชาติ และองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ สามารถศึกษาได้จากองค์ประกอบของอาคารพักอาศัย ซึ่งแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ริมน้ำ ได้แก่ การวางแนวอาคาร ความสัมพันธ์กับน้ำ ชานบ้าน ศาลาทำน้ำ บันไดลงสู่น้ำ ช่องเปิดสู่น้ำ รั้ว ซึ่งจะช่วยให้ทราบว่าในพื้นที่ที่เราศึกษานั้นมีโครงสร้างองค์ประกอบทางกายภาพใดที่สำคัญเหล่านี้

3) ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวิถีชีวิตชุมชนไทย

คนไทยผูกพันกับสายน้ำมาตั้งแต่อดีต “น้ำ” ถูกถ่ายทอดเป็นสัญลักษณ์อยู่ในวิถีชีวิตด้านต่างๆของคนไทยมากเหลือประมาณ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนสายสัมพันธ์ ระหว่างคนไทยกับสายน้ำได้อย่างชัดเจน คือการใช้เรือในการสัญจรและการอยู่เรือนแบบไทย

ความที่ชีวิตผูกพันกลมกลืนและพึ่งพาสายน้ำทำให้มีผู้กล่าวว่า คนไทยนั้น เป็น”ชาวน้ำ”และมี “น้ำ” ที่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมไทย ตามแนวความคิดของสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539: 24) ในหนังสือ “น้ำบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย” ว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำและที่ราบต่ำ ในเอเชียอาคเนย์นั้น น้ำค่อยๆ ไหลหลากลงไป สูทะเล น้ำจึงจึงมีค้างอยู่ทั่วไปเพราะไม่ได้ไหลผ่านหายไปอย่างรวดเร็ว ดังเช่นที่บริเวณภูเขาซึ่งมีความลาดเอียงสูง เมื่อเป็นเช่นนี้การเก็บกักน้ำจึงไม่จำเป็น มนุษย์ในแถบนี้ไม่จำเป็นต้องควบคุมการใช้น้ำ แต่กลับอาศัยอยู่กับน้ำที่ไหลผ่านไปมาอย่างง่าย ๆ นี้คือ อารยธรรมแห่งชาวน้ำ (Aquatic Civilization) ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมที่มีพื้นฐาน มาจากการกักกันน้ำ (Hydraulic Culture) วิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ การใช้เส้นทางน้ำเพื่อการคมนาคม และการประกอบกิจกรรมทางน้ำเพื่อการค้าขาย และผลจากการพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชุมชนริมน้ำ

คมกฤษ เว่าตระกูล (2539) กล่าวถึงสภาพสังคมไทยในอดีตว่ามีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประกอบอาชีพและการอุปโภคบริโภค ดังนั้นผู้คนในสมัยก่อนจึงนิยมตั้งถิ่นฐานใกล้ๆกับแหล่งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณสองฟากฝั่งคลอง

ส.พลายน้อย (2544) กล่าวเพิ่มเติมว่า พื้นฐานของการดำเนินชีวิต และโครงสร้างทางเศรษฐกิจของคนไทยที่มีความผูกพันกับเกษตรกรรม ซึ่งทำให้วิถีชีวิตของคนไทยมีความสัมพันธ์กับ

แม่น้ำลำคลองอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ วิถีชีวิตในคลองที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชาวสวน อาศัยคลองเป็นปัจจัยในการผลิตพืชผล ทางสัญจร และเป็นแหล่งค้าขายผลผลิตโดยใช้เส้นทางน้ำ ผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำมีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า และกิจกรรมตามแนวลำคลอง ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประชากรมีความคล้ายคลึงกัน การทราบความต้องการทางด้านปัจจัยสี่เป็นการติดต่อสื่อสารเป็นแบบปากต่อปาก เพื่อให้ทราบถึงความต้องการด้านปัจจัยสี่ในชุมชน

คลองมีความจำเป็นอย่างมาก เนื่องจากประชาชนต้องอาศัยคลองเป็นที่ทำมาหากิน ใช้น้ำในชีวิตประจำวันรวมถึงเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งในสมัยโบราณจะใช้แพในการอยู่อาศัย และทำการค้า แพของคนไทยใช้เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนแพชาวจีนจะใช้ค้าขาย ซึ่งแพค้าขายในสมัยก่อนมีสินค้าแทบทุกชนิดขาย เช่น ของแห้ง ของชำ และของป่า เป็นต้น ซึ่งตลาดบกไม่มีขาย ดังนั้นพวกที่มีบ้านเรือนอยู่ริมน้ำจึงเป็นประโยชน์ต่อชาวไร่ชาวนาที่จะได้นำผลผลิตของตนออกมาจำหน่าย เพราะในสมัยก่อนการคมนาคมมีแต่ทางเรือ การขนส่งสินค้าต้องใช้เรือ ทำให้ชีวิตของคนไทยในสมัยโบราณจึงผูกพันอยู่กับลำคลองมาก (สมบัติ พลายน้อย, 2544: 30)

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2525) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัฒนธรรมสังคมไทย ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต จะใช้น้ำกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี ตั้งแต่ความเชื่อต่างๆทางศาสนาของฮินดูผสมผสานกับพุทธศาสนา ตลอดจนเรื่องราวในพระไตรปิฎก และเอกสารอ้างอิงต่างๆ ที่แสดงความสำคัญของน้ำกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมไทย ประเพณีเทศกาลทางน้ำต่างๆ เช่น ลอยกระทง การเล่นเพลงเรือ การแข่งเรือ งานบุญแพชักพระ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีซึ่งอาศัยน้ำเป็นสื่อกลางทั้งสิ้น

อรศิริ ปาณินท์ (2528) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับสังคมไทยว่า น้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม หากจัดลำดับเรียงตามความต้องการของชนกลุ่มใหญ่ ซึ่งรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะ จนกระทั่งถึงกลุ่มเล็กๆและแตกย่อยจนถึงตัวบุคคลแต่ละบุคคล อาจแยกได้ดังนี้ ประการแรก เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เนื่องจากในสมัยโบราณ การคมนาคมทางบกยังไม่คล่องตัว การคมนาคมทางน้ำจึงเป็นหัวใจหลักของการคมนาคมและการค้าขาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเจริญทางเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะในสังคมไทยในอดีต การไปมาหาสู่ระหว่างกลุ่มชนหรือชุมชนต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำทั้งสิ้น ประการที่สอง เพื่อใช้เป็นตัวกลางในการค้าขายโดยอาศัยการขนส่งและการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งใช้ขนส่งทางเรือมีทั้งการค้าขายระหว่างชุมชนขนาดเล็กหรือการค้าขายระหว่างชุมชนใหญ่ต่อชุมชนใหญ่ ระหว่างจังหวัดต่อจังหวัด หรือแม้แต่การค้าขายระหว่างประเทศในสมัยสุโขทัยและอยุธยา ไทยมีการค้าขายกับจีน อินเดียจีนีเซีย โดยอาศัยเรือขนาดใหญ่ขนส่งสินค้าไปขายและรับสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาขายในเมืองไทย

ชีวิตตามแม่น้ำลำคลองเริ่มซบเซาเมื่อการคมนาคมทางน้ำเริ่มหมดความสำคัญลงไป เนื่องจากมีการตัดถนน การขนส่งสินค้าจึงเปลี่ยนมาใช้รถเพราะรวดเร็วและสะดวกกว่าทางน้ำ รัฐบาลในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม พยายามรักษาแม่น้ำลำคลองให้สะอาดจึงออกระเบียบห้ามให้มีแพและเรือ ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงอพยพขึ้นไปอยู่บนบก และเมื่อความเป็นอยู่ส่วนใหญ่อยู่บนบก ความสัมพันธ์กับน้ำก็เริ่มลดลงตามลำดับ (สมบัติ พลายน้อย, 2544: 30)

เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร (2542: 89) ยังได้ให้สมมติฐานลำดับและการเปลี่ยนแปลงลักษณะของที่อยู่อาศัยเทียบกับการเปลี่ยนแปลงลำน้ำว่า เมื่อวิเคราะห์จากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของลำน้ำ ตั้งแต่ก่อนมีเรือกลวิ่งจนถึงปัจจุบัน สามารถลำดับการเปลี่ยนแปลงลักษณะของที่อยู่อาศัยได้ ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ตารางการเปลี่ยนแปลงของลักษณะที่อยู่อาศัยริมน้ำในเครือข่ายลำน้ำตามยุคสมัย

ยุคสมัย	การเปลี่ยนแปลงของตลิ่ง	การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัย
ยุคก่อนพ.ศ.2456	เชิงเลนขยายค้ำน้ำไม่เปลี่ยน	เรือนไทยแพริมตลิ่ง-โป๊ะในลำน้ำ
ยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม	เชิงเลนขยายค้ำน้ำไม่เปลี่ยน	โป๊ะยกขึ้นริมตลิ่ง
ยุคเริ่มมีเรือเมล์	เชิงเลนขยายค้ำน้ำไม่เปลี่ยน	ฝั่งท้องน้ำขยายออก
ยุคเริ่มมีเรือหางยาว	ท้องน้ำ-ค้ำน้ำตลิ่งเริ่มทลาย	เขื่อนหินทิ้ง
ยุคเรือหางยาวเฟื่องฟู	ท้องน้ำ-ค้ำน้ำตลิ่งทลายกินเนื้อที่เดิม	เขื่อนคอนกรีต

ที่มา : เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, 2542

สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญของการกำหนดรูปแบบชุมชนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ลักษณะภูมิศาสตร์ที่มีน้ำเป็นแกนสำคัญน้ำจึงผูกพันแทรกซึม เกี่ยวกับชีวิตคนไทยมาช้านาน ทั้งเรื่องของวิถีชีวิต เศรษฐกิจของชุมชนที่ปรากฏออกมาในรูปแบบชุมชนริมน้ำ

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของน้ำกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้คนที่อาศัยอยู่พื้นที่ริมน้ำ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ น้ำมีความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพ ในการผลิตพืชผล การอุปโภคบริโภค และเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต การคมนาคมสัญจรทางเรือ การประกอบกิจกรรมทางน้ำเพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า และความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวัฒนธรรมสังคมไทย ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นสื่อกลางทั้งสิ้น ดังนั้นชีวิตของคนไทยจึงผูกพันอยู่กับลำคลอง และเริ่มซบเซาลงเมื่อการคมนาคมทางน้ำเริ่มหมดความสำคัญลงไป เนื่องจากมีการตัดถนน ผู้คนอพยพขึ้นไปอยู่บนบก ความสัมพันธ์กับน้ำก็เริ่มลดลงตามลำดับ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ และวิถีชีวิตของชุมชน จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาต่างๆ การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชน ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์ ผู้วิจัยจึงควรเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นเพื่อสามารถเข้าใจ และแยก

ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเชิงป้องกันน้ำท่วมต่อวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำของไทยที่ได้ศึกษาไว้ข้างต้นได้

2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง

ความสำคัญทางกายภาพ เปรียบเสมือนสิ่งก่อสร้างที่คนในชุมชนได้สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการไม่ว่าจะเป็นเรื่องการอยู่อาศัย การทำกิจกรรมหรือแม้แต่เพื่อความปลอดภัย ซึ่ง “การรับรู้ถึงความเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเดียวกัน (Sense of Neighborhood) เป็นผลมาจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ของชุมชน ได้แก่ คนในชุมชน ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น” ซึ่งสิ่งหลังมักจะเป็นลักษณะเด่นร่วมกับความเชื่อของคนในชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ การอยู่อาศัยภายในสิ่งก่อสร้างที่คนในชุมชนสร้างขึ้นมา มีการใช้พื้นที่จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งเป็นการซ้อนทับกันของความหมาย และความทรงจำผ่านพื้นที่เหล่านั้น ซึ่งกิจกรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สามารถบอกได้ถึงตำแหน่งและแหล่งที่ตั้งของสมาชิกในชุมชนได้

การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบของชุมชน เป็นการวิเคราะห์ทางกายภาพของชุมชน เพื่อหาลักษณะเด่น หรือคุณค่าของพื้นที่ เนื่องจากการดำเนินอยู่ของตนตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยในถิ่นฐานใดๆ นั้น จะมีการแสดงออกถึงวิถีความเป็นตัวตน ความเคยชิน และประเพณีวัฒนธรรมขั้นต้นในรูปของกายภาพของพื้นที่ ดังนั้น สิ่งแรกที่แสดงให้เห็นได้ก็คือ สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชน ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ หรือธรรมชาติ

นอกจากองค์ประกอบต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ภายในชุมชนยังมีความสัมพันธ์ ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์แสดงออกในรูปแบบของความเป็นญาติความเป็นเพื่อนบ้านและความเป็นผู้นำ สิ่งเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่า ความเชื่อมโยงในแนวราบ (Horizontal Ties) หากเป็นความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่งจะต้องมีการให้เกียรติการเคารพ ซึ่งเรียกความสัมพันธ์ในแนวนี้ว่า ความเชื่อมโยงในแนวตั้ง (Vertical Ties) ซึ่งสอดคล้องกับในเรื่องของทิส nor berg Schulz ได้กล่าวว่า ทิศทางในแนวตั้ง (The Vertical Direction) เป็นการแสดงถึงความเคารพ การมีอำนาจ

ดังนั้นในเรื่องกายภาพของพื้นที่ชุมชน พื้นที่กายภาพที่เกิดขึ้นต้องประกอบไปด้วยพื้นที่กิจกรรม ที่ชุมชนรับรู้ถึงกิจกรรมนั้นๆ และยอมรับว่าเป็นกิจกรรมของชุมชน ปรากฏเห็นได้ชัดด้วยองค์ประกอบทางกายภาพขั้นต้น คือ มีพื้นที่อาณาเขต การโอบล้อมพื้นที่อย่างชัดเจน และมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เหล่านี้อาจได้รับการสร้างสรรค์จากช่างฝีมือหรือธรรมชาติก็ได้ สามารถตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยและมีการนำเอาวัสดุในพื้นที่มาใช้ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม (ในด้านพฤติกรรมมนุษย์) การจัดสภาพแวดล้อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของกิจกรรมและวัฒนธรรม Fell mann (1997) กล่าวว่าระบบ

กิจกรรม (ในเวลาและพื้นที่) มีความสำคัญในการวางแผนและออกแบบในระดับความต้องการ พื้นฐานที่มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งทุกกิจกรรมเกี่ยวเนื่ององค์ประกอบ 4 ด้าน คือ

1. ตัวกิจกรรมเอง
2. กิจกรรมถูกนำไปใช้อย่างไร
3. กิจกรรมเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับกิจกรรมอื่นๆ
4. ความหมายที่แอบแฝงอยู่ของกิจกรรม

Chapin (1972) ได้อธิบายในเรื่องของกิจกรรมว่ามีการเกี่ยวข้องอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ แหล่งประกอบกิจกรรม ประเภทของกิจกรรม และระบบกิจกรรม โดยระบบของกิจกรรมเป็นเรื่อง พฤติกรรมของบุคคลที่มีความต่อเนื่องของประเภทกิจกรรม หรือกล่าวได้ว่า ระบบกิจกรรมมีทั้ง องค์ประกอบเชิงพื้นที่ (สถานที่ไป) และองค์ประกอบทางเวลา (เวลาที่ไป) ทั้งสองอย่างรับอิทธิพลด้วย ข้อจำกัดจากวัฒนธรรม และธรรมชาติของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น กิจกรรม คือ การเดินทางของบุคคลเพื่อซื้อของ แต่เมื่อบุคคลต่างๆ แสดงกรณีเหมือนกัน นั้นทำให้กรณีนั้นกลายเป็น ประเภทของกิจกรรม และเมื่อกิจกรรมนั้นเกิดการดำเนินงานเชื่อมโยงกันด้วยวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ประเภทกิจกรรมนั้นก็กลายเป็นระบบกิจกรรมในที่สุด เช่น การไป พักผ่อน การจับจ่าย

1) แนวความคิดเรื่องกิจกรรม เวลา สถานที่

Amos Rapoport (1990) ได้ให้แนวความคิดที่เกี่ยวกับระบบกิจกรรม และระบบของที่ตั้งไว้ ดังนี้

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหลักและสำคัญยิ่งของระบบแหล่งที่ตั้งถิ่นฐาน เราสามารถศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง แบบแผนวิถีชีวิตของกลุ่ม ได้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่สุดนั่น คือ ระบบกิจกรรม ระบบกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมดจะเกิดขึ้น บนพื้นที่และเวลาที่ซ้อนทับกันสนิท นั้น หมายถึงการให้ความสำคัญทั้งเรื่องของกิจกรรม และการตัดสินใจพร้อมกัน เมื่อเราสามารถทราบ ตำแหน่งที่เกิดกิจกรรม ในเวลาหนึ่งก็จะสามารถนำไปเชื่อมโยงกับตำแหน่งของกิจกรรมอื่น ในเวลา หนึ่ง หรือนำไปเชื่อมโยงกับที่ตั้งในช่วงเวลานั้นได้ การศึกษากิจกรรมบนพื้นที่ทำได้โดย พิจารณา กิจกรรมที่เกิดขึ้นประจำวัน และใช้เมทริกซ์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลา เราสามารถรู้ได้ว่ากิจกรรมนั้นเกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไร กิจกรรมและเหตุการณ์ อาจจะบดบังไปบนแผนที่เวลา พื้นที่ (Time – Space Map)

ผลลัพธ์ของการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 3 คือ รูปแบบกิจกรรม (Activity Patterns) ซึ่งมี โครงสร้างที่ถูกส่งผ่านเชิงวัฒนธรรม (Culturally Transmitted structure) ที่แสดงการปฏิสัมพันธ์กัน ระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน การศึกษากิจกรรมที่เกิดขึ้นบน

พื้นที่ทำให้เราอยู่ในตำแหน่งที่ดีกว่าในการอธิบายพื้นที่ และในการประเมินนโยบายที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่

2) ระบบของกิจกรรม และระบบของที่ตั้ง

กิจกรรมถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิตและรากฐานของวัฒนธรรม ทุกกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ตัวกิจกรรมเอง กิจกรรมถูกนำไปใช้อย่างไร กิจกรรมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ และรวมเป็นระบบกิจกรรม ความหมายของกิจกรรม

จุดหลัก คือ ระบบกิจกรรมไม่สามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากพื้นที่และเวลาได้ และไม่สามารถมองตัวกิจกรรมเพียงกิจกรรมเดียว แต่ต้องพิจารณาทั้งระบบกิจกรรม เช่น เราไม่สามารถพิจารณาอาคารเพียงอาคารเดียว เพราะคนเราใช้หลายอาคาร และมีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เปิดโล่งนอกอาคาร การตั้งถิ่นฐาน และทั้งภูมิภาค คนอาศัยในภูมิประเทศวัฒนธรรม (Cultural Landscapes) ดังนั้นจึงไม่สามารถพิจารณาเพียงแค่สถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว ทุกอาคารที่ปรากฏมักถูกเชื่อมโยงกับระบบกิจกรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของบทสรุปนี้คือ มันมีความสัมพันธ์ระหว่างระบบกิจกรรมและวัฒนธรรม

ที่ตั้ง (Setting) เป็นการผสมผสานกันของพฤติกรรมที่ตั้ง (Behavior Setting) และบทบาทที่ตั้ง ที่ตั้งเป็นสภาพแวดล้อมกับระบบของกิจกรรมที่ต่อเนื่องที่ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมถูกเชื่อมโยงด้วยกฎเกณฑ์ (Rules) ต่างๆ เพื่อทำให้เกิดที่ตั้งที่เหมาะสม และตามที่คาดหวังเอาไว้ กฎเกณฑ์นี้มีขึ้นเสมอในการกำหนดเกณฑ์ในที่ตั้ง สถานการณ์ และแปรเปลี่ยนตามวัฒนธรรมด้วย ที่ตั้งต้องพิจารณาโดยรวมกับระบบภายในของระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งถูกเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ที่ตั้งถูกเชื่อมโยงในหลายด้านทั้งในพื้นที่เอง ความใกล้ชิด การเชื่อมโยง และการแบ่งแยก รวมถึงเรื่องเวลาในการลำดับ

ที่ตั้งมักจะเป็นไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมและพฤติกรรมเสมอ ที่ตั้งของคนมีขอบเขตและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เวลา และคุณภาพของที่ตั้งแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรม และเปลี่ยนไปตามสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งๆ หรือกลุ่มในวัฒนธรรมนั้นๆ

สิ่งแวดล้อมสามารถสร้างแนวคิดให้กับที่ตั้ง และอีกส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับระบบกิจกรรม การจัดสภาพแวดล้อมมีผลสร้างแนวคิดในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของ 4 ตัวแปร คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นไปตามกิจกรรมที่แปรเปลี่ยนตามตัวแปรดังกล่าว และด้วยตัวกิจกรรมเองเกี่ยวข้องกับการจัดเรียงกิจกรรม ที่แตกต่างของกิจกรรมในเวลา และพื้นที่พอกๆกัน ความเร็วของกิจกรรม (จำนวนของกิจกรรมต่อหน่วยของเวลา) และจังหวะต่างๆ (ในช่วงของกิจกรรมเกี่ยวข้องกับวงจรหลากหลาย เช่นวิถีชีวิต ปี ฤดูกาล เทศกาล วันทำงาน วันหยุด กลางวัน กลางคืน เป็นต้น)

การพิจารณาระบบกิจกรรม ในระบบของที่ตั้งเป็นประเด็นสำคัญที่จะเข้าใจรูปแบบของเมือง การเลือกที่อยู่และการใช้พื้นที่เปิดโล่งในย่านละแวกบ้านของเมือง

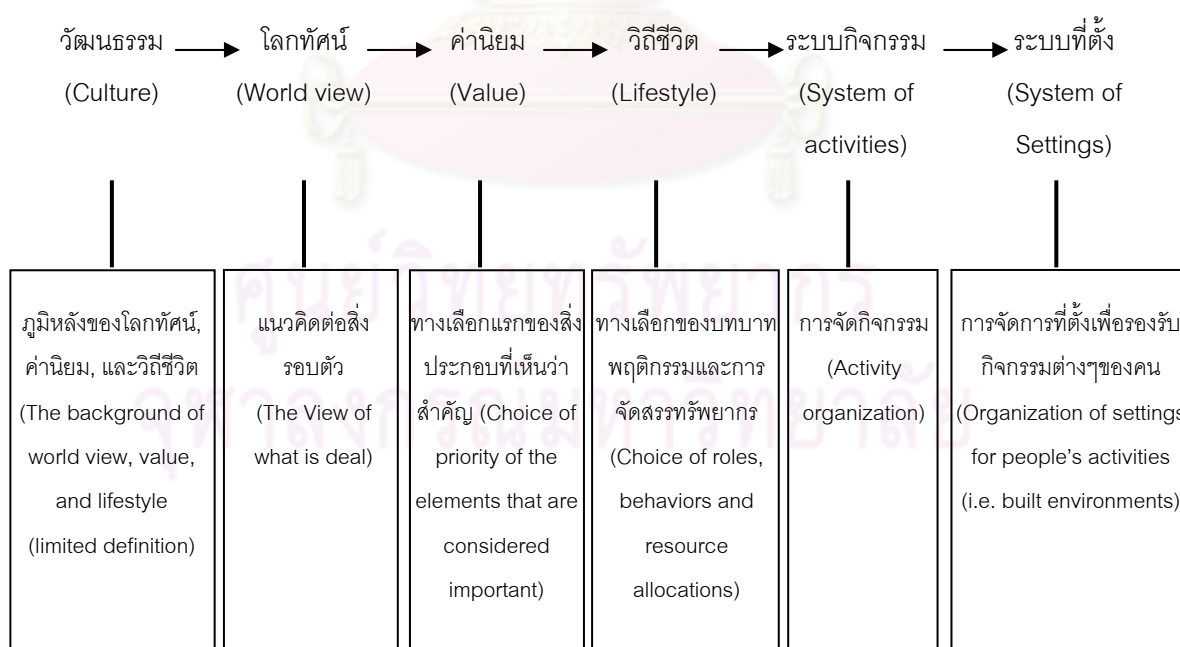
ถ้ากิจกรรมนั้นหนาแน่นเกิดขึ้นอย่างมากมายในพื้นที่ส่วนตัว เช่นภายในที่อยู่อาศัย หรือสวนหลังบ้าน กิจกรรมในพื้นที่เปิดโล่งของเมือง หรือพื้นที่สาธารณะในละแวกบ้านจะเกิดขึ้นน้อย ถ้าในวัฒนธรรมที่ใช้พื้นที่ของเมืองในการสัญจรเป็นหลัก ซึ่งตรงข้ามกับกิจกรรมอื่นๆ การใช้พื้นที่ก็จะแตกต่างกันกับกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้ากฎของวัฒนธรรมหรือบรรทัดฐานเปลี่ยนไปพื้นที่เมืองในทางตรงข้ามกับพื้นที่ส่วนตัวก็จะถูกใช้ต่างกันไปด้วย

3) กิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่

กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น นอกจากจะต้องมีการปะทะสังสรรค์กันของคนในชุมชนแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนไหว (Movement) เกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย

Amos Rapoport and Haryadi (1990) แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า “วัฒนธรรม” ว่าเป็น สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปแบบของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเกิดเป็นการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง

แผนภูมิที่ 2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต กิจกรรม และการใช้พื้นที่

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้ง ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมและการใช้พื้นที่ของชุมชน จะเห็นถึงความหมายของกิจกรรมในอาคารที่ปรากฏมักถูกเชื่อมโยงกับระบบกิจกรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง มีความสัมพันธ์ระหว่างระบบกิจกรรมและ

วัฒนธรรม โดยกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น นอกจากจะต้องมีการปะทะสังสรรค์กันของคนในชุมชนแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน

2.1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน

M.R.G. Conzen (1981) แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า เกิดจากการ เปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพหรือเชิงพื้นที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การตั้งถิ่นฐานและวิวัฒนาการของชุมชนด้วย ดังนั้นการสร้างทำความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบในเชิงพื้นที่จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการทำความเข้าใจอย่างชัดเจนถึงบทสรุปของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทั้งหมดลงสู่ลักษณะทางกายภาพ ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นระบบตามช่วงเวลาต่างๆ อีกทั้งยังสามารถคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นในเชิงพื้นที่ของชุมชนเพื่อหาแนวทางในการรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาในส่วนนี้คือการทบทวนประเด็นเกี่ยวกับนิยามขององค์ประกอบในเชิงพื้นที่ของชุมชน วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

นิยามขององค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน

องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environments) ของชุมชนที่แจ่มแจ้งออกตามลักษณะต่างๆ อาทิเช่น ลักษณะรูปทรงและการจัดวางตัวของอาคาร (Configuration) พื้นที่ว่างสาธารณะ โครงข่ายทางสัญจรต่างๆ ความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ตลอดจนการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร เป็นต้น องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนที่แตกต่างกันมีผลโดยตรงต่อรูปแบบและพฤติกรรมการใช้สอย ตลอดจนเป็นตัวกำหนดรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้นๆ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนมีนัยยะสัมพันธ์กับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

การศึกษาองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและรูปทรงพื้นฐานของเมือง โดยการเปรียบเทียบความเหมือนหรือแตกต่างกับเมืองอื่นๆ ซึ่งเรียกว่าการศึกษา “สัณฐานวิทยาเมือง” (Urban morphology)

M.R.G. Conzen (1981) นักวิจัยด้านสัณฐานวิทยาเมือง ได้ให้ความหมายของสัณฐานวิทยาเมือง ว่าเป็นการศึกษาถึงโครงสร้างระบบความสัมพันธ์ของหน่วยองค์ประกอบในเชิงพื้นที่ต่างๆ ภายในชุมชน ลักษณะทางภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงขนาด (Shape) และรูปร่าง (Form) ของเมือง

โดยพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร รูปร่างของขนาดที่ดิน ตลอดจนระบบโครงข่ายการสัญจร

Rob Krier (1979) นักวิจัยด้านสถาปัตยศาสตร์เมืองอีกผู้หนึ่ง อธิบายว่า สถาปัตยศาสตร์เมืองเป็นการศึกษารูปร่าง รูปร่าง ความหนาแน่น กิจกรรมการใช้สอยของเมือง ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจถึงลักษณะที่เปลี่ยนแปลง รูปแบบความเหมือนหรือความแตกต่างกัน โดยพิจารณาจากโครงข่ายการสัญจร กิจกรรมการใช้สอยอาคาร และความหนาแน่นของอาคารภายในเมือง

Bill Hillier (1987) อธิบายเพิ่มเติมถึงศาสตร์สถาปัตยศาสตร์เมืองว่า เป็นการศึกษาวิเคราะห์รูปร่าง และรูปร่างของสรรพสิ่งแวดล้อมต่างๆ ภายในเมือง จุดสำคัญของการศึกษาคือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของขนาด และรูปร่างของเมืองอย่างชัดเจน โดยวิเคราะห์จาก การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร โครงข่ายการสัญจร ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง และโครงข่ายการเชื่อมต่อและจัดวางของหน่วยพื้นที่สาธารณะ โดยสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ต่างๆ ดังกล่าวควบคู่ไปกับปัจจัยทางประวัติศาสตร์สังคมวิทยา และจิตวิทยา เป็นต้น ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงและสรุปแนวโน้มที่กำลังจะเกิดขึ้นภายในอนาคตของเมืองได้

M.R.G. Conzen (1981) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่นั้น เป็นผลสรุปของการตอบสนองความต้องการด้านเศรษฐกิจ และสังคมภายในชุมชน ซึ่งเป็นสามปัจจัยหลักที่ผลักดันชุมชนและความสัมพันธ์ของชุมชนกันอย่างต่อเนื่อง

อภินิติ เกษมสุข และสรายุทธ ทรัพย์สุข (2544: 129) กล่าวสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะเมือง และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเมืองหรือย่านต่างๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากนานาปัจจัย ทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง เพียงแต่ผลของการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่นั้นเป็นบทสรุปของปัจจัยต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว หากทำการศึกษากการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่อย่างแท้จริงแล้ว จะสามารถสร้างความเข้าใจเมืองในแง่ของปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้สามารถวางแผนรองรับและแก้ปัญหาการเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของเมืองในอนาคตได้

จากคำนิยามเกี่ยวกับสถาปัตยศาสตร์เมืองในมุมมองต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปลักษณะรูปแบบองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนที่มีความหมายสำคัญในศาสตร์ทางด้านสถาปัตยศาสตร์เมือง ได้ดังนี้

- รูปแบบความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสัดส่วนต่อพื้นที่ว่าง (urban figure and ground pattern) หรือ สัดส่วนของพื้นที่สิ่งก่อสร้างที่ปกคลุมดินกับพื้นที่โล่ง
- รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (land use and building use pattern) คือ ชนิดหรือประเภทของกิจกรรมในที่ดินหรืออาคาร เช่น พาณิชยกรรม พักอาศัย อุตสาหกรรม ฯลฯ

- รูปแบบการสัญจร (transit pattern) คือ ชนิดหรือประเภทของการเดินทางสัญจรเพื่อเชื่อมโยงกันระหว่างพื้นที่

Hillier และ Hanson (1984) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อ วัฒนธรรม การใช้สอย เศรษฐกิจ และลักษณะภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปและเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข Hillier และ Hanson ยังได้กล่าวเพิ่มเติมถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนต่ออีกว่าเป็นไปอย่างเกี่ยวเนื่องกัน ซับซ้อน และมีเงื่อนไข หรืออีกนัยหนึ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่หรือสัณฐานของเมืองนั้น เป็นความสอดคล้อง และเป็นผลสรุปรวบยอดของการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน โดยแสดงออกผ่านลักษณะทางกายภาพที่เป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นและจับต้องได้

จากที่ได้ทบทวนแนวความคิดข้างต้น นักวิชาการหลายท่านได้เสนอประเด็นที่มีความสอดคล้องกัน ว่าผลสรุปของการเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่นั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาถึงสภาพสังคม บทบาทของชุมชนที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพพื้นที่และปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ผลกระทบของการก่อสร้างคันกันน้ำของกทม.ต่อชุมชนในเขตบางพลัด

งานวิจัยของ ณวัฒน์ ทองสว่าง (2541) ได้ศึกษาผลกระทบของการก่อสร้างคันกันน้ำของ กทม.ต่อชุมชนในเขตบางพลัด ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าและหลังแนวคันกันน้ำ บริเวณพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงสะพานกรุงธนบุรีถึงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า โดยแยกศึกษาจากบ้าน ซึ่งถือครองที่ดินในลักษณะที่ต่างกัน 3 กรณี คือ กรณีแรก เจ้าของบ้านเป็นเจ้าของที่ดิน กรณีที่สองเป็นที่ดินเช่า และ กรณีที่สาม การบุกรุกที่สาธารณะ รวมถึงการศึกษาขั้นตอนการทำงานของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาน้ำท่วม ซึ่งมีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และประสบปัญหาต่อชุมชน และที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ยังรวมถึงการศึกษาแนวความคิด ในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินริมแม่น้ำ และการควบคุมการก่อสร้างริมแม่น้ำเจ้าพระยาในอนาคต

ผลจากการวิจัยพบว่า ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่เชื่อว่าการสร้างคันกันน้ำ จะเป็นประโยชน์ในการป้องกันน้ำท่วม และทำให้ชุมชนโดยรวมอยู่ในสภาพที่ดีขึ้นไม่ต้องลำบากเวลาน้ำท่วม แต่อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างก็ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบอยู่หลายประการด้วยกัน ได้แก่ ความแรงของคลื่นน้ำที่ส่งผลต่อผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณด้านหน้าคันกันน้ำ และทำให้ทัศนียภาพของชุมชนริมน้ำหายไป เชื่อนกลายเป็นสิ่งที่ปิดกั้นและบดบังทัศนียภาพริมน้ำ ซึ่งปัญหาต่างๆ มีสาเหตุมาจาก

กระบวนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นของทางราชการที่ขาดการรับฟังความคิดเห็นของประชากรในพื้นที่ และนักวิชาการอย่างมากเพียงพอ ทำให้แนวคันกันน้ำ และรูปแบบของคันกันน้ำไม่เป็นทางเลือกที่ดีที่สุด ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆเป็น 2 ส่วน คือ ผลกระทบต่อที่อยู่อาศัย และผลกระทบต่อชุมชนและเมือง ในส่วนของผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยนั้นมีผลให้ต้องมีการรื้อถอน ปรับปรุงและซ่อมแซมแบบที่อยู่อาศัย อันเนื่องมาจากการก่อสร้างคันกันน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับส่วนของชุมชน และเมืองนั้น อาจทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชนระหว่างผู้ที่อยู่ด้านหน้า และด้านหลังแนวคันกันน้ำ รวมถึงการทำให้ทัศนียภาพของชุมชน และที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำเปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ทำให้ทราบถึงผลกระทบจากการสร้างคันกันน้ำที่มีผลต่อคนในชุมชนบริเวณบางพลัดทั้ง 7 ชุมชน ทั้งที่อยู่ด้านหน้าและหลังแนวคันกันน้ำ ซึ่งมีทั้งผลดี และผลเสียต่อชุมชนที่อยู่อาศัย การทำแนวคันกันน้ำทำให้ทัศนียภาพของชุมชนริมน้ำและวิถีชีวิตแบบชาวน้ำ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันนั้นลดน้อยลงและเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสามารถนำมาอ้างอิงการศึกษาผลกระทบของเขื่อนที่มีต่อชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในครั้งนี้ได้

2.2.2 การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเขตตลิ่งชัน

งานวิจัยของ ศักดิ์สิน ทองสุขมาก (2543) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองภายหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเขตตลิ่งชัน จากปัญหาน้ำท่วมเมื่อปี พ.ศ.2538 และพ.ศ.2539 ทำให้ประชาชนบริเวณพื้นที่กรุงเทพมหานครด้านฝั่งธนบุรี โดยเฉพาะเขตตลิ่งชันได้รับความเดือดร้อน จึงมีการก่อสร้างแนวคันกันน้ำคอนกรีตเสริมเหล็กริมคลองบางกอกน้อย และคลองเชื่อมอื่นๆ การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย และสภาพการอยู่อาศัยภายหลังการก่อสร้างคันกันน้ำในเขตตลิ่งชัน

จากการศึกษาพบว่าหลังจากการก่อสร้างคันกันน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองทำให้ไม่มีบันไดขึ้น-ลง โดยตรง และไม่สามารถจอดเรือได้ที่อยู่อาศัยแบบเดิมได้ ตัวคันกันน้ำยังบดบังมุมมองทั้งจากภายในสู่ภายนอก และจากภายนอกสู่ภายใน การถมดินหลังกำแพงดินเพื่อกันน้ำรั่วซึมทำให้น้ำขังบริเวณพื้นที่ลุ่มต่ำด้านหลังคันกันน้ำ จนเกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ส่งผลต่อการอุปโภค การถมดินบริเวณริมคลองกลายเป็นทางเดินหน้าบ้าน นำมาซึ่งปัญหาความปลอดภัยจนต้องสร้างรั้วปิดกั้นทางเดินเป็นระยะ จากการศึกษาพบว่าคันกันน้ำทำให้เกิดปัญหาที่จะต้องติดตัวบ้านให้สูงขึ้น เพื่อให้มุมมองดีขึ้น และยังนำไปสู่การถมดินทั่วพื้นที่ริมคลอง และมีการใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น คันกันน้ำที่สร้างยังทำให้แนวเขตคลอง และที่ดินชัดเจนกว่าเดิม การก่อสร้างและต่อเติมอาคารริมคลองจึงทำได้ง่ายขึ้น สำหรับการเปลี่ยนแปลงสภาพการอยู่อาศัยจากการก่อสร้างคันกันน้ำไม่มีผลมากนัก ยกเว้นในส่วนการติดต่อทางน้ำที่ลดลง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าคันกันน้ำมีส่วนทำให้การติดต่อทางน้ำลดลงบ้าง แต่ก็ยังเป็นไปตามสภาพปัจจุบันที่การติดต่อทางน้ำของที่อยู่อาศัยริมคลองลดลง

เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรในระดับเมือง และสภาพสังคมที่เพิ่มขึ้นก่อนการก่อสร้างคันกันน้ำอยู่แล้ว

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองภายหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเขตตลิ่งชัน โดยมุ่งเน้นเพื่อศึกษาเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย และสภาพการอยู่อาศัยภายหลังการก่อสร้างคันกันน้ำเสร็จ ซึ่งในการศึกษาผลกระทบของเขื่อนชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในครั้งนี้ จะศึกษาเพิ่มเติมลึกลงไปในแง่เชิงสังคมวิถีชีวิตของผู้ที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ ซึ่งเป็นระยะเวลาหลังจากสร้างเขื่อนเสร็จ สามารถทำให้ทราบถึงผลกระทบที่มีต่อชุมชนได้ชัดเจน และเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับระดับการเข้าถึงทางน้ำที่ลดลง ซึ่งเกิดจากลักษณะกายภาพพื้นที่ริมน้ำเปลี่ยนแปลงไป ที่มีส่วนทำให้การสัญจรทางน้ำมีบทบาทลดน้อยลงจากการเข้าถึงที่ยากขึ้น ทำให้ชุมชนริมน้ำได้รับผลกระทบทางสังคมซึ่งเป็นผลให้ต้องปรับตัวเป็นอย่างมาก

2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำบางกอกน้อย

งานวิจัยของ ศักดิ์สิน ทองสุขมาก (2540) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำบางกอกน้อย จากในอดีตการตั้งถิ่นฐานของประเทศไทยภาคกลางจะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวเส้นตรง (Linear Settlement) เป็นรูปแบบที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวริมน้ำ ชายฝั่งทะเล หรือตามแนวเส้นทางคมนาคม รูปแบบดังกล่าวพบมากบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา และลำน้ำต่างๆ มักมีบทบาทของชุมชนที่เน้นไปทางด้านบริการ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยกาเกษตร และการค้าและบริการ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาและความเจริญเติบโตของเมือง ทำให้ระบบโครงสร้างของชุมชนดั้งเดิมได้เกิดการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนรูปแบบอาคารจากบ้านเรือนที่เป็นที่อยู่อาศัยมีได้ถุนที่เป็นลักษณะเดิมทั่วไป โดยการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยจะสร้างอยู่บนพื้นดิน ไกลแหล่งน้ำหรือริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ โดยมีการยกพื้นสูงเพื่อป้องกันภัยต่างๆ โดยเฉพาะน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ซึ่งเป็นเรื่องปกติของพื้นที่ลุ่มภาคกลาง อีกทั้งมีการยกเลิกการอยู่อาศัยตามริมน้ำในสมัยจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม เนื่องจากความสกปรกและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ริมน้ำที่มีอยู่ตามแม่น้ำลำคลองจึงได้ยกเสาเรือนและย้ายเรือนแพขึ้นมาบนบก และมีสภาพเป็นบ้านที่มีได้ถุนในที่สุด

โดยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ศาลาทำน้ำ ซึ่งจะต่อเนื่องกับสวนชาน ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับสวนบกและน้ำ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เพื่อใช้ขนถ่ายพืชผลทางการเกษตร จากเรือขึ้นทำน้ำมาเก็บได้สะดวก บางหลังมีขนาดใหญ่อยู่หลายครอบครัวจะมีชานด้านหลังบ้านและบันได “ทำน้ำรอง” แยกจาก “ทำน้ำหลัก” ส่วนหน้าของตัวบ้าน นอกจากนี้ส่วนสำคัญของตัวบ้าน คือ “อุ้งจอดเรือ” บางหลังจะจอดเรือได้ถุนบ้าน ซึ่งหลังจากมีการใช้เรือยนต์ทำหน้าที่แทนแรงคน ส่งผลให้คลื่นน้ำค่อนข้างรุนแรง ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับบ้านริมน้ำทำให้เกิดการสั่นคลอนตามกระแส น้ำ และตลิ่งดินสองฝั่งคลองทรุดหลายตัวลง ทำให้เสาบ้านก็ทรุดตัวลง ทำให้เกิดการสร้างเขื่อนกันตลิ่งขึ้น ทำให้ลักษณะของทำน้ำที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของตัวบ้านสูญหายไป ร่องน้ำรองที่เคยเป็นที่เข้า

ไปจุดเรือกก็ถูกถมทำเขื่อนกันตลิ่งทำให้พื้นที่ได้ฤกษ์ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำไม่สามารถระบายน้ำออกได้ ทำให้พื้นที่ด้านในเกิดน้ำท่วมขัง รูปแบบอาคารที่เคยยกพื้นสูงก็ไม่มีความเป็นเพราะแนวตลิ่งมีความสูงพอที่จะกันน้ำท่วมถึงเหมือนเช่นอดีต เมื่อมีการตัดถนนสำหรับรถผ่านเข้ามาในพื้นที่ริมคลองหรือบริเวณใกล้เคียง การเดินทางติดต่อกิจกรรมต่างๆทางน้ำบางส่วนก็เริ่มเปลี่ยนมาใช้ทางบกแทน

นอกจากนี้มีการเปลี่ยนแปลงระบบท่อน้ำและระบายน้ำของพื้นที่เกษตร ที่ระดับถนนสูงกว่าระดับของที่ดินเพื่อการเกษตร จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมริมคลอง โดยมีการถมดินเข้ามาจุดรถใกล้ตัวบ้านได้และทำลายระบบการระบายน้ำดั้งเดิม เมื่อมีการตัดถนนเข้าถึงตัวบ้านจึงต้องสร้างรั้วเพื่อป้องกันความปลอดภัยจากชีวิตและทรัพย์สิน และบ่งบอกถึงอาณาเขต เพราะเมื่อมีการตัดถนนเข้ามา ราคาที่ดินก็เพิ่มสูงขึ้น ทางเข้าออกถนนจึงมีความสำคัญมากขึ้น และทำน้ำด้านหน้าบ้านจึงลดความสำคัญลง การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาทำให้ศาลาท่าน้ำที่เกิดขวงการก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่ง ทำให้ศาลาท่าน้ำซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของที่อยู่อาศัยริมน้ำสูญหายไป

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ทำให้ทราบถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนริมน้ำดั้งเดิมของไทยภาคกลางในอดีต จากการพัฒนาและความเจริญเติบโตของเมือง ทำให้ระบบโครงสร้างองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป โดยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ส่วนของศาลาท่าน้ำ ที่เปรียบเหมือนพื้นที่สาธารณะที่เป็นส่วนต้อนรับสำหรับผู้ที่มาเยี่ยมเยือน และเป็นจุดรับส่งสินค้า พบปะกันระหว่างบ้านของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นจุดคัดกรองคนต่างถิ่นที่จะเข้ามาบริเวณบ้านได้อีกด้วย และทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ลักษณะของบ้านเรือนในอดีตเปลี่ยนแปลงไปจากหลายสาเหตุรวมถึงการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จึงสามารถนำมาอ้างอิงถึงลักษณะการใช้พื้นที่ริมน้ำของชุมชนริมน้ำไทยในอดีต ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ได้

2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปเป็นรายละเอียดสำคัญและนำไปใช้เป็นกรอบแนวความคิดในการศึกษาของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมของไทย ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเชิงกายภาพกับระบบกิจกรรมวิถีชีวิตที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมริมน้ำที่มีความเชื่อมโยงกัน ปัจจุบันจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ชุมชนพักอาศัยริมน้ำปากคลองชักพระเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งสามารถกล่าวถึงลักษณะสำคัญของตัวเรือน แบบสระตื้นน้ำสระตื้นบก ที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัจจัยทางธรรมชาติ โดยศึกษาจากองค์ประกอบของอาคารพักอาศัย ที่แสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ริมน้ำ ได้แก่ การวางแนวอาคาร ความสัมพันธ์กับน้ำ ชานบ้าน ศาลาท่าน้ำ บันไดลงสู่น้ำ ช่องเปิดสู่น้ำ และรั้ว ที่มีความเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นของวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ ซึ่งแต่เดิมผู้คนที่พักอาศัยอยู่บริเวณริมน้ำสามารถเข้าถึง (Access) พื้นที่ริมน้ำได้สะดวก เพราะมี

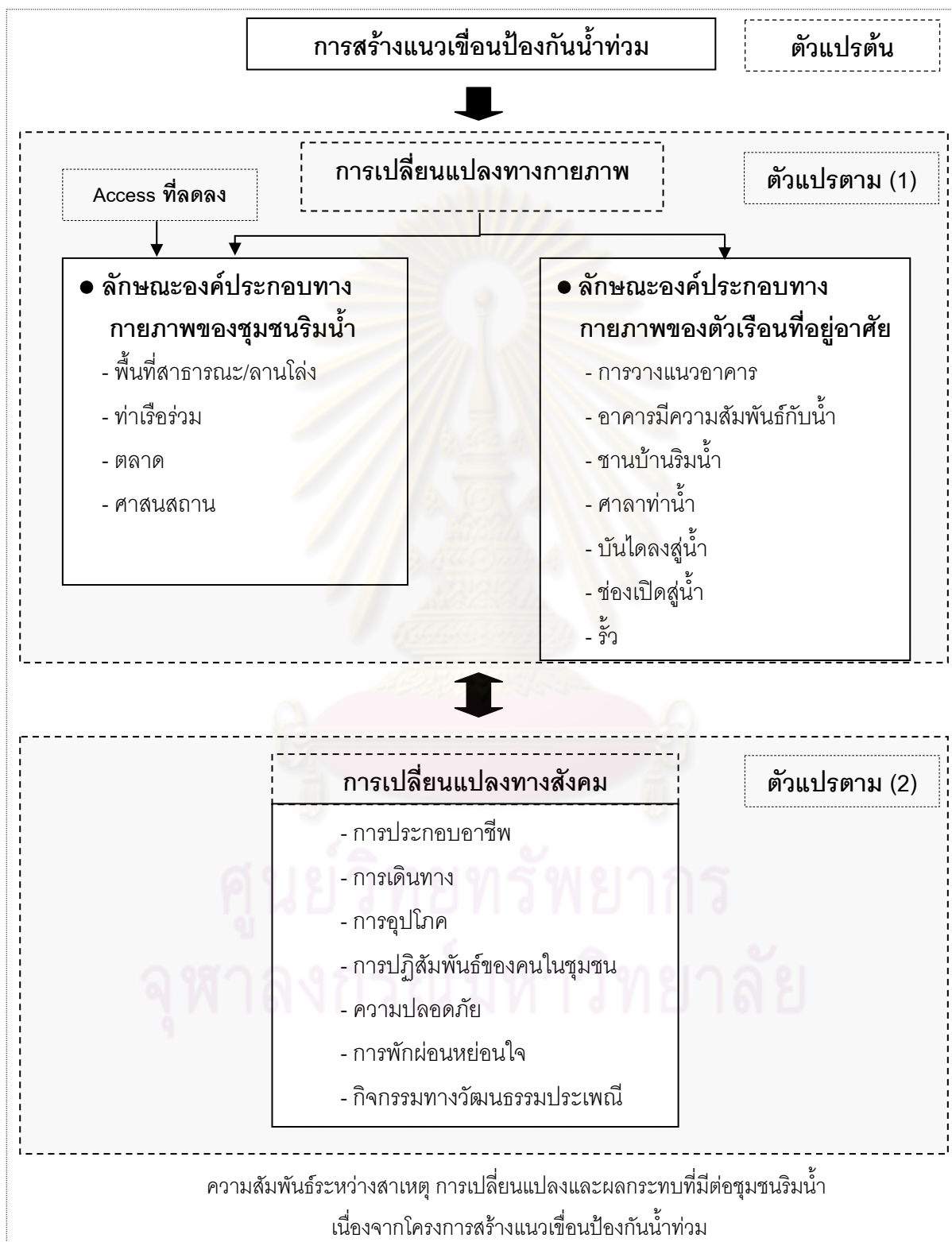
ศาลาทำน้ำหรือขานรมน้ำที่ผู้ใช้สามารถปฏิสัมพันธ์กับน้ำได้โดยตรง ทั้งการเดินทาง และการประกอบกิจกรรมในพื้นที่รมน้ำ การค้าขาย การอุปโภคบริโภค และการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้พื้นที่รมน้ำของชุมชนถูกตัดขาดระหว่างคนกับน้ำ ทำให้ลักษณะกายภาพของชุมชนและลักษณะองค์ประกอบตัวเรือนรมน้ำเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลทำให้ลักษณะของการเข้าถึง (Access) ที่พักอาศัยจากทางน้ำลดน้อยลง และส่งผลต่อทางด้านสังคมของการอยู่อาศัย

จากกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทำให้ทราบและได้คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรมน้ำในช่วงเวลาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายสาเหตุก่อนที่จะมีการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยเฉพาะการเข้ามามีบทบาทของการคมนาคมทางบก ที่ทำให้การคมนาคมทางน้ำเริ่มหมดความสำคัญลงไป ชุมชนรมน้ำบางแห่งได้หันมาให้ความสำคัญทางบกเป็นหลัก ในขณะที่บางแห่งก็ต้องปรับตัวกับสภาพแวดล้อมแบบใหม่ให้ยังคงอยู่ร่วมกันได้ทั้งการสัญจรทางบกและทางน้ำที่ยังมีความสำคัญต่อคนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ

อย่างไรก็ตาม จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมขึ้น สามารถนำไปตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่า ชุมชนพักอาศัยริมน้ำปากคลองชักพระ ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงโดยแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ต้องรื้อถอนศาลาทำน้ำที่อยู่ติดริมน้ำออกเพื่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตลอดพื้นที่รมน้ำ ทำให้การเข้าถึงทางน้ำลดน้อยลง ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมการใช้พื้นที่รมน้ำของชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเช่นนี้อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและองค์ประกอบทางกายภาพของความเป็นชุมชนรมน้ำให้สูญหายไป ทำให้กลายเป็นชุมชนรมน้ำที่ใช้ชีวิตชีวา ขาดทัศนียภาพบรรยากาศวิถีชีวิตริมน้ำ การศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมจึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้ทราบถึงรูปแบบความต้องการที่เหมาะสมกับชุมชน

จากการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม สามารถนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้คือ การศึกษาผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนรมน้ำดั้งเดิม ได้ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนและตัวเรือนรมน้ำอย่างไร ซึ่งจะต้องคำนึงการเปลี่ยนแปลงการเข้าถึงทางน้ำ ลักษณะทางกายภาพที่เกิดขึ้นก่อนและหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และสภาพวิถีชีวิตทางสังคมที่ได้รับผลกระทบ โดยมีแนวคิดสำคัญคือ ตัวเรือนบ้านรมน้ำดั้งเดิมนั้นจะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบระบบกิจกรรมการใช้พื้นที่รมน้ำ และองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนรมน้ำ คือ ศาลาทำน้ำ ซึ่งมีหน้าที่ใช้สอยเฉพาะหรือเป็นพื้นที่ใช้สอยแบบอนเนกประสงค์เปรียบเสมือนเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้าน และมีชานหน้าบ้านที่เป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อการเข้าถึงระหว่างภายในและภายนอก โดยจะดูผลกระทบที่เกิดขึ้นว่าส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตกับคนในชุมชนปัจจุบันอย่างไร พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียหลังการมีเขื่อน และแนวทางการพัฒนาแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนรมน้ำ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงแค่องค์ประกอบเชิงกายภาพ แต่ครอบคลุมทั้งกิจกรรม และ

ความหมายของพื้นที่ที่สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยและขั้นตอนกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบของชุมชนออกเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ (แผนภูมิที่ 2.2)

แผนภูมิที่ 2.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพระดับชุมชนและระดับตัวเรือน เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ผลกระทบทางด้านสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ซึ่งเนื้อหาในบทนี้จะเป็นการนำเสนอรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยตลอดจนแหล่งที่มาของข้อมูล เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลทั้งหมดอย่างเป็นขั้นตอน

3.1 วิธีดำเนินการวิจัยและการประมวลผลการศึกษา กำหนดรายละเอียดออกเป็นขั้นตอนดังนี้

3.1.1 การกำหนดปัญหาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมในระดับครัวเรือนชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ หลังจากที่อยู่อาศัยมีสภาพอยู่หลังแนวเขื่อน โดยวิเคราะห์และเปรียบเทียบก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อน ผลจากการศึกษาจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าภายหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมแล้วนั้น ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสังคมของชุมชนในระดับครัวเรือนชุมชนริมน้ำแตกต่างจากเดิมก่อนมีเขื่อนอย่างไร โดยสำรวจข้อมูลประกอบการลงภาคสนามเบื้องต้นเพื่อระบุประเด็นปัญหาในงานวิจัย

3.1.2 ทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎีแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาทบทวนความหมายและวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความหมายและความสำคัญของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ แนวคิดระบบของกิจกรรมและระบบของที่ตั้งและแนวคิดคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน ซึ่งการศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิจัยเอกสารจากผลงานของนักวิชาการที่ได้ศึกษาในเรื่องนี้ แล้วนำมารวบรวม เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาตามที่ได้สรุปไว้ตอนท้ายของบทที่ 2 โดยอาศัยแนวทฤษฎีที่มีความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์และสมมติฐานของวิทยานิพนธ์ที่ได้ตั้งไว้เพื่อกำหนดตัวแปรที่สำคัญในการศึกษาและวิเคราะห์

3.1.3 การศึกษาชุมชนในเบื้องต้น

ศึกษาทบทวนข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ เพื่อรวบรวมข้อมูลลักษณะและองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ประวัติความเป็นมาในการตั้งถิ่นฐาน สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมของชุมชน เส้นทางการสัญจรภายในชุมชน และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ รวมถึงรายละเอียดข้อมูลของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและลักษณะการใช้งาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มากำหนดขอบเขตและกลุ่มตัวอย่างงานวิจัย การเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ จึงต้องใช้ข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งสามารถแบ่งการศึกษาในรายละเอียดได้ดังนี้

1) การค้นคว้าข้อมูลเอกสาร งานวิจัย แผนที่ ภาพถ่ายเก่า เป็นการศึกษาข้อมูลของชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ สภาพความเป็นอยู่ของคนที่อยู่อาศัยริมน้ำ ได้แก่กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการอยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีลักษณะและการใช้งานอย่างไร รวมถึงกฎหมายที่ควบคุมพื้นที่ริมคลอง โดยการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ที่ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง กรุงเทพมหานคร หน่วยงานระบบหลัก3 สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร กรมเจ้าท่า สำนักงานเขตตลิ่งชัน เขตบางกอกน้อย กรมแผนที่ทหาร และเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ สำนักวิทยบริการ หอสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติและแหล่งข้อมูลอื่นๆ และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

2) การสำรวจพื้นที่เบื้องต้น เพื่อเก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ปัจจุบันของที่อยู่อาศัยบริเวณริมน้ำของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ทั้งลักษณะองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนและตัวเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำ รวมทั้งสภาพสังคมของชุมชนริมน้ำ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะของตัวเรือนว่ามีลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างไร และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในด้านสังคม ซึ่งเป็นการวิจัยโดยอาศัยการสังเกตการณ์ การศึกษาในส่วนลักษณะของชุมชนเดิมก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ซึ่งทั้ง 2 ส่วนเป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้การสัมภาษณ์แบบสอบถามเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยวิเคราะห์ในรูปแบบของแผนที่ และประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ภาพถ่าย การสังเกตและการสัมภาษณ์บุคคลภายในพื้นที่ จากนั้นสรุปข้อมูลด้วยการบรรยายเชิงพรรณนาและมีแผนที่ แผนภูมิ รูปภาพเป็นส่วนประกอบ และสรุปในตารางเปรียบเทียบระหว่างก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อน

3.2 ประชากรเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

3.2.1 ประชากรที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรเป้าหมายเป็น ประชากรที่อาศัยอยู่ริมคลองบริเวณด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในพื้นที่เขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ทั้ง 2 ฝั่งคลอง จำนวน 85 ครัวเรือน ซึ่งได้แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ

1. บ้านที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
2. บ้านที่อาศัยอยู่ไม่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ประชากรในพื้นที่ศึกษา กำหนดให้หน่วยเป็นครัวเรือน โดยในพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระมีครัวเรือนของแต่ละกลุ่มที่ศึกษาดังนี้

ตารางที่ 3.1 จำนวนครัวเรือนของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

กลุ่มประชากร	จำนวนที่สำรวจ (หลัง)
1. บ้านที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	44
2. บ้านที่อาศัยอยู่ไม่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	41
รวมทั้งสิ้น	(100) 85

ที่มา : จากการสำรวจ (โดยผู้วิจัย, 2553)

3.2.2 การสัมภาษณ์

ใช้วิธีการสัมภาษณ์ คือการสำรวจศึกษาครัวเรือนทั้งหมด โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกหน่วย ครัวเรือนชุมชนริมน้ำ มีจำนวนทั้งหมด 85 ครัวเรือน ซึ่งกรณีศึกษาที่ได้เลือกมาคือ เป็นประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ โดยจะทำการสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนหนึ่งคนต่อหนึ่งครัวเรือน ซึ่งอาจจะเป็นหัวหน้าครอบครัว คู่สมรส บุตร หรือสมาชิกในครัวเรือนคนใดคนหนึ่งที่สามารถจะให้สัมภาษณ์ได้

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยอาศัยกรอบแนวคิดจากการทบทวนวรรณกรรม ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวจะสามารถนำไปใช้รวบรวมข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

3.3.1 การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิด้านวิวัฒนาการและช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ **โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา คือ**

- **ยุคน้ำ :** ช่วงที่หนึ่ง พ.ศ.2495-2517 มีการสัญจรและการเข้าถึงทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากยังไม่มีถนนตัดผ่านเข้ามาในพื้นที่ด้านหลังชุมชนและแสดงลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำ

- **ยุคถนน** : ช่วงที่สอง พ.ศ.2518-2542 ที่มีการตัดผ่านของโครงสร้างทางคมนาคมทางบก เข้ามายังพื้นที่ด้านหลังทำให้ลักษณะทางกายภาพของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงการเข้าถึงสามารถใช้งานทางบกได้ แต่ทำให้ชุมชนริมน้ำกลายเป็นพื้นที่ที่อยู่ลึกด้านใน แต่ยังสามารถเข้าถึงและสัญจรทางน้ำได้อยู่

- **ยุคหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม** : ช่วงที่สาม พ.ศ.2543-2553 ปัจจุบันทำให้พื้นที่ชุมชนถูกตัดผ่านบริเวณพื้นที่ริมน้ำทำให้ผู้อยู่อาศัยริมน้ำถูกปิดกั้นและตัดขาดกับการใช้ทางน้ำ

เพื่อให้ทราบรายละเอียดของพื้นที่ศึกษาและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในแต่ละช่วงเวลา ที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์ลักษณะกายภาพที่สำคัญของชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำได้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ

3.3.2 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกายภาพก่อนและหลังมีเขื่อนของชุมชนริมน้ำ วิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพในระดับชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา :

- **ข้อมูลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ** ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลในอดีตจะใช้การแปลภาพถ่ายทางอากาศมาเป็นระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อการวิเคราะห์และการใช้เครื่องมือมาเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ **ซึ่งมีการแบ่งช่วงในการศึกษาเป็น 2 ช่วงเวลาคือ พ.ศ. 2540 ช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และ พ.ศ. 2552 ช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในปัจจุบัน โดยนำมาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน**

1) การวิเคราะห์รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (figure and ground pattern) เป็นการวิเคราะห์สัดส่วนและความสัมพันธ์ของพื้นที่ที่เป็นสิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ว่างภายในชุมชน การวิเคราะห์จะแสดงสัดส่วนการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของพื้นที่สิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ว่าง การกระจุกตัวและการกระจายตัวของอาคารสิ่งปลูกสร้าง และจำแนกการจัดวางกลุ่มอาคารกับพื้นที่ว่างที่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการกระจายตัวของชุมชนขนาดและขอบเขตของพื้นที่ว่างกับสิ่งปลูกสร้าง ระดับการพัฒนาสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่ การวิเคราะห์ได้กำหนดให้พื้นที่ของสิ่งปลูกสร้างที่ปกคลุมดินมีสีดำ และพื้นที่โล่งว่างมีสีขาว

2) การศึกษาวิเคราะห์ถึงพื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ ได้แก่ พื้นที่สาธารณะ ตลาด ท่าเรือร่วม และศาสนสถาน ใช้ร่วมกับการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ (Interview) จากการสอบถามคนเก่าแก่ในชุมชน โดยทำการจดบันทึก (field note) ร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิเพื่ออนุมานสภาพพื้นที่ในอดีตก่อนมีเขื่อน

ในขั้นตอนของการสรุปผลเป็นการเปรียบเทียบทุกช่วงปีที่ทำการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของมวลพื้นที่สิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ว่างว่ามีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง จำแนกประเภทของพื้นที่ว่าง

พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน โดยจะนำเสนอด้วยตาราง แผนที่ แผนผัง รูปภาพ พร้อมการบรรยายประกอบ

- **การสังเกต (Observation)** โดยสำรวจภาคสนามในสภาพปัจจุบันของชุมชนริมน้ำ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของแผนที่สำหรับในช่วงเวลาปัจจุบันหลังมีเขื่อน

เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพในระดับชุมชนก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างไร องค์ประกอบใดเพิ่มขึ้นหรือลดลง

3.3.3 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงกายภาพก่อนและหลังมีเขื่อนของชุมชนริมน้ำ วิเคราะห์องค์ประกอบทางกายภาพในระดับตัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา :

- **ศึกษาจากภาพถ่ายเก่า** ก่อนมีเขื่อน (พ.ศ.ก่อน 2542) ที่หาได้จากบุคคลในพื้นที่ ที่อาศัยอยู่พื้นที่ริมน้ำและใช้ควบคุมไปกับการสัมภาษณ์และจดบันทึกเพื่อให้ทราบองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนก่อนมีเขื่อน ร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของตัวเรือนชุมชนริมน้ำเพื่ออนุมานสภาพตัวเรือนในอดีตก่อนมีเขื่อน

- **การทำสำรวจกายภาพระดับตัวเรือน** หรือการทำ แบบ Survey Sheet (Observation Check List) ลักษณะของตัวเรือนในปัจจุบัน โดยสำรวจครัวเรือนที่อยู่ด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (บ้านที่อยู่ติดกับแนวเขื่อน จำนวน 44 ครัวเรือน) และการถ่ายภาพพื้นที่ริมน้ำ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพปัจจุบันระดับตัวเรือน หลังมีเขื่อน

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

3.3.4 การเก็บข้อมูลเพื่อหาการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา :

- **การสังเกตภาคสนาม** ในสภาพปัจจุบันของชุมชนริมน้ำ ได้แก่ การประกอบอาชีพ การเดินทาง การอุปโภคการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความปลอดภัย การพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี โดยการจดบันทึก (field notes) เพื่อให้ทราบสภาพสังคมของชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน

- **การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)**

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ คือ ใช้แบบสอบถามเปรียบเทียบก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยอาศัย แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมในการศึกษาครั้งนี้ การเก็บข้อมูลจะทำให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงจากการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีผลทางด้านสังคมวิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ และทำให้ทราบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมนั้นเกิดขึ้นจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำ

ท่วม หรือเกิดจากสาเหตุอื่นที่มีผลเกี่ยวข้องด้วย โดยแบบสอบถาม มีเนื้อหาครอบคลุมการวิจัยในส่วนต่างๆ ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป เพื่อทราบข้อมูลกลุ่มผู้อยู่อาศัยในชุมชน

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปผู้ให้สัมภาษณ์ (เพื่อทราบข้อมูลในการสอบถาม ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นผู้ที่อาศัยอยู่มานาน ทำให้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมของชุมชนเป็นอย่างดี)

ส่วนที่ 2 ลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัย (เพื่อทราบถึงลักษณะที่ตั้งของตัวบ้าน ก่อนและ หลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม)

ส่วนที่ 3 ด้านกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัย (เพื่อทราบถึงการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน)

ตอนที่ 2 ข้อมูลทางด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน เพื่อให้ทราบการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน

ส่วนที่ 1 ด้านการประกอบอาชีพ (เพื่อให้ทราบถึงว่าอาชีพที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน)

ส่วนที่ 2 ด้านการเดินทาง (เพื่อให้ทราบถึงการเดินทางและการเข้าถึงของชุมชน)

ส่วนที่ 3 ด้านการอุปโภค (เพื่อให้ทราบถึงการใช้น้ำในการอุปโภคในด้านต่างๆ)

ส่วนที่ 4 ด้านความปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน (เพื่อให้ทราบถึงการสังสรรค์หลังมีเขื่อน)

ส่วนที่ 5 ด้านความปลอดภัย (เพื่อให้ทราบถึงความปลอดภัยของชุมชนหลังมีเขื่อน)

ส่วนที่ 6 ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ (เพื่อให้ทราบถึงการใช้พื้นที่ริมน้ำหลังมีเขื่อน)

ส่วนที่ 7 ด้านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี (เพื่อให้ทราบถึงการร่วมกิจกรรมทางน้ำ)

ตอนที่ 3 ข้อมูลทัศนคติความคิดเห็นของคนในชุมชน ที่มีต่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อเพิ่มความเข้าใจในผลกระทบในด้านต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น

ข้อมูลทางด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน เพื่อให้ทราบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละด้าน

- แบบสำรวจปัจจัยทางกายภาพระดับตัวเรือน 7 องค์ประกอบ หลังมีเขื่อน ในแต่ละองค์ประกอบที่ส่งผลกระทบต่อสังคม 7 ด้านอย่างไร โดยสำรวจพร้อมกับแบบสอบถาม ซึ่งครอบคลุมตัวแปรที่ศึกษา ทั้งหมด 81 ตัวเรือน

จากนั้นผู้ศึกษาได้ทำการแจกแบบสอบถามด้วยตัวเองโดยนำแบบสอบถามไปทดสอบ (Pre-test) ในพื้นที่ศึกษาจำนวน 10 ชุด ระหว่างวันที่ 9-12 กุมภาพันธ์ 2553 จากนั้นจึงได้นำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้นก่อนนำไปใช้งานจริง และจึงนำแบบสอบถามไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งหมด 81 ชุด

ซึ่งหลังจากทำการรวบรวมข้อมูลเสร็จก็ได้จำนวนที่อยู่อาศัยทั้งสิ้น 81 ครัวเรือน จากการสำรวจด้วยแบบสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามทั้งสิ้น 81 ครัวเรือน ของจำนวนที่อยู่อาศัยทั้งหมด ตารางที่ 3.2 แสดงกลุ่มตัวอย่างที่ทำการสำรวจจริงในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม 2553

กลุ่มประชากร	จำนวนครัวเรือน	จำนวนที่สำรวจ
1. บ้านที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	44	41
2. บ้านที่อาศัยอยู่ไม่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	41	40
รวมทั้งสิ้น	85	81

ที่มา : จากการสำรวจผู้วิจัย

1) บ้านที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยใช้สอบถามจำนวน 44 ชุด ได้รับข้อมูลจริง จำนวน 41 ชุด เนื่องจากมีบ้าน 3 หลังที่ไม่มีผู้อยู่อาศัยอยู่แล้ว

2) บ้านที่อยู่ไม่ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยใช้สอบถามจำนวน 41 ชุด ได้รับข้อมูลจริงจำนวน 40 ชุด เนื่องจากมีบ้าน 1 หลังที่ไม่มีผู้อยู่อาศัยอยู่แล้ว

ซึ่งผู้ศึกษาจะสัมภาษณ์สอบถามประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณด้านหลังแนวเขื่อนชุมชนริมน้ำปากคลองชักรพระ ทุกครัวเรือนชุมชนริมน้ำจำนวน 81 ครัวเรือน จากการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์ ในประเด็นว่าก่อนและหลังมีเขื่อนแล้ว ในด้านสังคมได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในด้านใดบ้าง การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามประกอบด้วยคำถามแบบปลายปิดและคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นได้ โดยผู้ศึกษาจะเป็นคนสอบถามและทำการบันทึกข้อมูลในแต่ละประเด็น และนำข้อมูลวิเคราะห์ด้วย SPSS มาพิสูจน์ความสัมพันธ์และทำตารางเปรียบเทียบว่า ก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อนทางด้านสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างไร

- การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (Individual In-depth Interviews)

ซึ่งเป็นเทคนิคสำคัญในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย คือ เป็นผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ริมน้ำชุมชนปากคลองชักรพระทั้ง 2 ฝั่งที่อยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน กลุ่มคนผู้สูงอายุที่มีวัย 50 ปีขึ้นไป และต้องอาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 30 ปี เพื่อจะได้ทราบถึงรายละเอียดด้านต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างเขื่อน และการเปลี่ยนแปลงหลังจากมีเขื่อน ซึ่งสามารถแยกผลกระทบก่อนและหลังมีเขื่อนได้ชัดเจน รวมถึงผลกระทบข้อดีข้อเสียที่เกิดขึ้นหลังมีเขื่อน โดยผู้วิจัยสามารถสอบถามข้อมูลที่ต้องการทราบได้โดยตรง หากมีข้อสงสัยหรือคำถามใดที่ไม่เข้าใจ สามารถถามซ้ำและทำความเข้าใจจนชัดเจนในทันที เพื่อการถามเจาะลึกให้ได้คำตอบและเหตุผลต่างๆได้อย่างละเอียด ครบถ้วน ผู้วิจัยจะทราบถึงความรู้สึก นึกคิด ความเชื่อ ค่านิยมของผู้ให้สัมภาษณ์

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis)

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของคำตอบที่ได้รับจากแบบสอบถาม จากนั้นได้นำไปสร้างคู่มือลงรหัส และลงรหัสคำตอบที่ได้จากแบบสอบถาม เพื่อนำมาประมวลผลและวิเคราะห์ โดยใช้ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป Statistical Package the Social Science (SPSS) ในการรวบรวมและจัดความสัมพันธ์ของข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ โดยแสดงผลเป็นความถี่ และอัตราส่วนร้อยละ (Percentage) เพื่อให้ทราบลักษณะพื้นฐานทั่วไปและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนใหญ่ เป็นผลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม นำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัญหาและเขียนในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยการนำเอาข้อมูลทางสถิติที่ได้จากแบบสอบถามมาเขียนขึ้นและทำการตรวจสอบความถูกต้อง

การคำนวณหาความสัมพันธ์ของข้อมูลแบบ Cross-tabulation

ตารางแจกแจงความถี่แบบสองทาง เรียกว่าตารางไขว้ (Crosstab) เหมาะกับการหาความถี่ของตัวแปรตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไปและตัวแปรทั้ง 2 ตัวเป็นตัวแปรกลุ่มหรือเชิงคุณภาพ จากข้อมูลแบบสอบถามจะนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS โดยคำนวณหาค่าความสัมพันธ์ของข้อมูลด้วยสูตรคำนวณทางสถิติ Cross-tabulation โดยมีรายละเอียดวิธีการ ดังนี้

1) การสร้างตารางที่นำเอาตัวแปรมาไขว้กันตามแนวนอนและแนวตั้งเพื่อแสดงรายละเอียดค่าของตัวแปรหนึ่งในแต่ละอีกค่าของตัวแปรหนึ่ง ทำให้สามารถเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสอง

2) ในกรณีที่ตัวแปรทั้งสองเป็นตัวแปรแบบจัดประเภท (Categorical variable) ตัวเลขที่แสดงในตารางจะเป็นความถี่หรือร้อยละ

3) ในกรณีที่ตัวแปรหนึ่งเป็นตัวแปรเชิงปริมาณ (Numerical variable) ส่วนอีกตัวหนึ่งเป็นตัวแปรจัดประเภท การทำตารางไขว้ก็คือการสร้างตารางแสดงค่าเฉลี่ยของตัวแปรเชิงปริมาณ ในแต่ละกลุ่มของตัวแปรจัดประเภท

3.5 แจกแจงและประมวลผลการศึกษา

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนและตัวเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและสังคมของชุมชนหลังจากมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยเสนอ “เหตุ” และ “ผล” ของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนพื้นที่ศึกษา

3.6 การนำเสนอผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลงานในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนและองค์ประกอบตัวเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำด้านหลังเขื่อน ซึ่งส่งผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่างๆของชุมชนริมน้ำ ทั้งนี้เพื่อระบุสภาพปัญหาภายหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ โดยใช้ตารางแสดงข้อมูลสถิติ แผนภูมิ และแผนที่ มาช่วยสนับสนุนผลการวิจัย

ในเนื้อหาส่วนต่อไปจะเป็นการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ชุมชน เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในด้าน ประวัติความเป็นมา สภาพลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ภายในชุมชน และโครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ศึกษา เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของพื้นที่ศึกษาให้มากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ในบทนี้ทำการศึกษาข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ซึ่งประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน คือ ส่วนแรก การศึกษาวิวัฒนาการและความเป็นมาที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ซึ่งเน้นที่รูปแบบพัฒนาการทางกายภาพที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคม เพื่อให้ทราบรายละเอียดของพื้นที่ศึกษาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ส่วนที่สอง ข้อมูลพื้นฐานสภาพปัจจุบันของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ลักษณะทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเงื่อนไขเพื่อใช้ในการลงสำรวจและเก็บข้อมูลในพื้นที่ รวมถึงส่วนที่สาม โครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ที่ทำให้ระดับการเข้าถึงทางน้ำลดลง ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในอดีตดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 การศึกษาวิวัฒนาการและความเป็นมาที่สำคัญของชุมชน

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของคลองชักพระ

4.1.2 วิวัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

4.2 ข้อมูลพื้นฐานด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม

4.2.1 ลักษณะกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

4.2.2 ลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัยริมคลองพื้นที่ศึกษา

4.2.3 ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

4.3 สภาพของปัญหาน้ำท่วมและหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ

4.3.1 สาเหตุสภาพปัญหาน้ำท่วม

4.3.2 ระบบการจัดการป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร

4.3.3 ผลกระทบและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสภาพน้ำท่วม

4.4 โครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมคลองเขตตลิ่งชัน

4.4.1 การดำเนินการของหน่วยงานราชการเพื่อการแก้ปัญหาน้ำท่วม

4.4.2 สาเหตุการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชัน

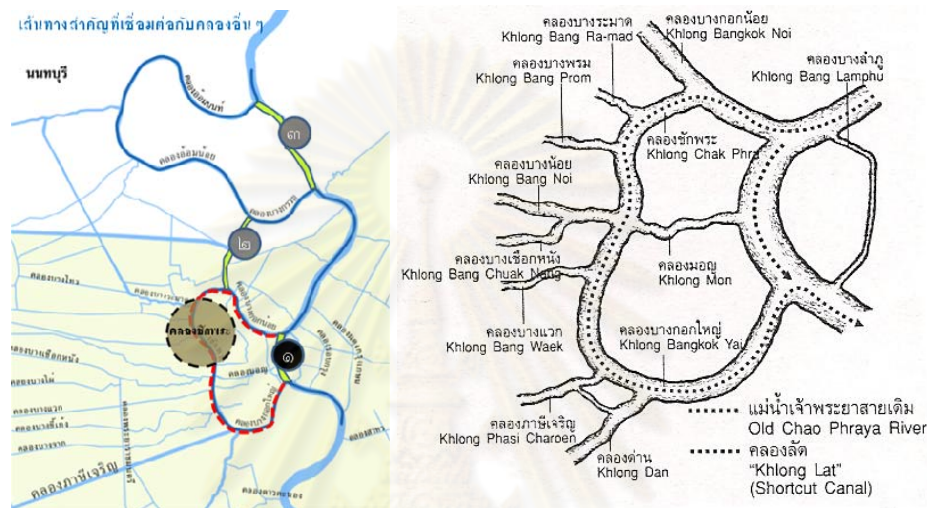
4.4.3 ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

4.5 สรุปลักษณะของพื้นที่ศึกษา

4.1 การศึกษาวิวัฒนาการและความเป็นมาที่สำคัญของชุมชน

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของคลองชักพระ

คลองชักพระเป็นเป็นคลองเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่อดีตเป็นคลองเชื่อมต่อกับคลองบางกอกน้อย มาถึงคลองบางกอกใหญ่ และเคยเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม หรือ “คลองแม่น้ำอ้อม” เนื่องจากในอดีตลำน้ำเจ้าพระยาไม่ได้ตรงเหมือนอย่างเช่นทุกวันนี้ กรุงเทพฯและธนบุรียังคงเป็นแผ่นดินเดียวกัน ที่เรียกว่า “บางกอก”

ภาพที่ 4.1 แสดงการขุดคลองลัดเส้นทางน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม

(ที่มา: <http://www.subthananakorn.com/story-chapraya1.html>)

คลองแม่น้ำอ้อมหมายถึงเส้นทางสายเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีตระยะทางจะไหลอ้อมเป็นเวลานานมาก คลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ปัจจุบันคือแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะในสมัยนั้นลักษณะของแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงระหว่างกรุงเทพฯถึงนนทบุรี ไม่ได้เป็นเช่นปัจจุบัน แต่มีลักษณะเป็นแม่น้ำโค้งอ้อมวกไปวนมาจากปากคลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง คลองบางระมาด วกมาออกปากคลองบางกอกน้อยในปัจจุบัน และผ่านจากแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงสะพานพระปิ่นเกล้าฯถึงปากคลองบางกอกใหญ่ จากคลองบางกอกใหญ่ผ่านวัดชลอ วัดบางขนุน วัดอุทยาน พบคลองบางใหญ่ ออกมาคลองแม่น้ำอ้อม ไปพบกับแม่น้ำสายใหญ่ที่นนทบุรีบริเวณตลาดขวัญ ซึ่งจะเห็นได้ว่าแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำที่คดเคี้ยวไปมามาก ต่อมาในรัชสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมเด็จพระไชยราชาธิราช จึงได้โปรดให้ขุดคลองลัดระยะทางการเดินทางทางน้ำ เมื่อพุทธศักราช 2077-2080 คือบริเวณตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลองบางกอกใหญ่ หรือแม่น้ำเจ้าพระยาตอนที่ผ่านสถานีรถไฟธนบุรี จนถึงป้อมวิไชยประสิทธิ์ในปัจจุบัน (บริเวณหมายเลข๑ ในภาพ 4.1) ทำให้การเดินทางมีความสะดวกและประหยัดเวลามากขึ้น สะดวกต่อบรรดาชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย เจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักร เมื่อขุดเสร็จปรากฏว่า คลองที่ขุดขึ้นใหม่นั้นกระแสน้ำไหลตรงและแรงมาก ทำให้กระแสน้ำกัดเซาะคลองลัดและทางน้ำขยายกว้างออก

กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันเป็นผลทำให้ “บางกอก” ถูกผ่าออกเป็นสองซีก บางกอกทางฝั่งขวา (ตะวันตก) จึงกลายเป็นธนบุรี ส่วนฝั่งซ้าย (ตะวันออก) ก็กลายมาเป็นกรุงเทพฯ และเมื่อชุดคลองลัดแล้วจึงตั้งเมืองขึ้นเรียกว่า “เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร” ส่วนลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมกลับแคบลงเป็นคลองดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งคลองแม่น้ำอ้อมมีชื่อเรียกต่างกันไปเป็นช่วงๆดังนี้ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระหรือคลองบางขุนศรี คลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง ตามลำดับ อีกทั้งคลองบางกอกน้อย คลองชักพระและคลองบางกอกใหญ่ ยังเป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีเกี่ยวกับเส้นทางเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสำคัญ ที่เชื่อมต่อกับคลองอื่นๆ และมีประโยชน์ต่อการการสัญจรของชาวไทยตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

คลองชักพระหรือคลองบางขุนศรี ตั้งอยู่ในเขตตลิ่งชัน คลองชักพระเชื่อมต่อกับคลองบางกอกน้อยที่บริเวณตรงข้ามกับวัดสุวรรณคีรี (วัดชีเหล็ก) และไหลไปเชื่อมกับคลองบางกอกใหญ่ที่บริเวณสามแยกคลองบางกอกใหญ่และคลองภาษีเจริญมารวมกัน ยาวประมาณ 8 กิโลเมตร คลองชักพระนี้เป็นคลองเดียวกับคลองบางขุนศรี แต่บางครั้งก็ถือว่าบริเวณที่คลองมอญผ่านเป็นเครื่องแบ่งการเรียกชื่อ ส่วนการที่เรียกคลองชักพระนั้น เนื่องจากในอดีตมีประเพณีชักพระในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 12 โดยเรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระสาวกจะถูกชักลากจูงจากวัดนางชีไปตามลำแม่น้ำอ้อม มุ่งไปทางทิศเหนือออกสู่ปากคลองบางกอกน้อย ไปยังวัดไก่อตื้อ แล้วเลี้ยวขวาไปตามลำน้ำเจ้าพระยา เข้าคลองบางกอกใหญ่กลับสู่วัดนางชี ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของชื่อคลองชักพระ

งานประเพณีที่สำคัญ (งานชักพระที่วัดนางชี)

งานชักพระที่วัดนางชีในอดีตเป็นงานที่ยิ่งใหญ่งานหนึ่ง แม้แต่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 งานเทศกาลต่างๆจะถูกงดหมด แต่ญี่ปุ่นก็ไม่สามารถห้ามงานชักพระที่วัดนางชีได้ ปัจจุบันงานชักพระที่วัดนางชี เป็นงานชักพระที่ไม่เหมือนกับที่อื่น คือที่อื่นจะชักพระพุทธรูป แต่ที่วัดนางชีเป็นงานชักพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 4.2 แสดงวัฒนธรรมประเพณีแห่พระบรมสารีริกธาตุทางน้ำ (งานชักพระ)

(ที่มา: สุรัชวดี วิริยะยิ่งศิริ, 2553)

การล่องขบวนเรือจะไปทางขวามือโดยตลอดเป็นการวนในลักษณะทักษิณา แต่ชาวบ้านเรียกว่า “แห่อ้อมเกาะ” คือ งานเริ่มด้วยชาวบ้านนำเรือมาชุมนุมกันที่ท่าวัดนางชี เมื่อพร้อมแล้วก็แห่

เป็นขบวนตามเรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุออกไป ชาวบ้านสองฝั่งคลองจะออกมารอนมัสการพระบรมสารีริกธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคล ตามรายทางจะมีเรือชาวบ้านเข้ามาร่วมมากขึ้นเรื่อยๆจนเป็นขบวนอันยาวเหยียด ขบวนเรือออกจากคลองด่าน (คลองวัดนางชี) เลี้ยวเข้าคลองบางกอกใหญ่ อ้อมไปทางขวามือเรื่อยๆจนเข้าคลองซักพระ และคลองบางกอกน้อย ไปหยุดที่วัดไก่อี๊ เพื่อขึ้นไปเลี้ยงพระที่นั่น แล้วจึงล่องขบวนต่อไป จนออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อวกเข้าคลองด่านกลับไปยังวัดนางชีตามเดิม ทั้งนี้งานซักพระที่วัดนางชีเป็นงานเทศกาลประจำปีทางน้ำที่สนุกสนาน และมีไหวพริบที่สุด โดยจะเห็นได้จากเรือเล็กเรือน้อยที่มาชุมนุมรวมตัวกัน ปกติชาวบ้านเก็บ “เรือเล่น” ไว้ได้ถูบ้านตามริมคลอง จะนำออกมาใช้ก็เฉพาะในงานซักพระเท่านั้น

4.1.2 วิวัฒนาการและความเป็นมาของชุมชนริมน้ำปากคลองซักพระ

จากการศึกษาประวัติของชุมชนริมน้ำปากคลองซักพระ ที่มีความสำคัญและบทบาทในพื้นที่ทางการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของเมือง ทำให้บริเวณที่เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณปากคลองซักพระ มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย

4.1.2.1 สภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐาน

บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินตามลุ่มแม่น้ำ จนเกิดการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านเรียงรายตามริมน้ำทั้ง 2 ฝั่ง การตั้งถิ่นฐานจะเป็นไปตามแนวยาวขนานไปตามเส้นทางน้ำในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่ม มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนติดกับพื้นที่ริมน้ำ ส่วนพื้นที่ด้านหลังของที่อยู่อาศัยก็จะใช้เป็นที่ทางการเกษตร ความสำคัญและบทบาทของน้ำยังมีผลต่อการใช้ชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก นับจากสมัยอยุธยา “บางกอก” ยังมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเล็กๆที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนน้อย มีการปลูกบ้านเรือนทั้งแบบบนแพ แบบบนน้ำในเรือ แบบริมน้ำยกพื้นสูง และแบบสร้างบ้านเรือนอยู่ริมตลิ่ง ทำให้มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมตามธรรมชาติ และจากการที่มีน้ำหลากน้ำท่วมอยู่เสมอ ลักษณะของชุมชนจึงแสดงถึงวิถีชีวิตและความผูกพันที่ขึ้นอยู่กับน้ำมาตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐาน จากการตั้งรกรากบนที่ราบลุ่ม ทำให้มีโครงข่ายการคมนาคมทางน้ำที่เชื่อมโยงพื้นที่ภาคกลางและมีปริมาณฝนตกชุก ผู้คนส่วนใหญ่ยึดอาชีพทางการเกษตร มีรายได้จากผลผลิตทางการเกษตร ที่มาจากการปลูกพืชผักสวนครัว ผลไม้ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ชุมชนจึงเป็นแบบชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ริมน้ำ สังคมชุมชนของผู้คนจึงผูกติดกับน้ำ การเกษตรกรรม และการใช้พื้นที่ที่อยู่พักอาศัยริมน้ำ หรือบ้านสวนชายขอบเมือง

การพัฒนาในช่วงต่อมา จากการที่คมนาคมทางบกยังไม่มีความสะดวก และยังมีเส้นทางปริมาณน้อย การคมนาคมทางน้ำจึงมีบทบาทด้านการเดินทางและการติดต่อค้าขาย การขยายตัวทางการค้าที่อาศัยเส้นทางน้ำในการติดต่อค้าขาย ส่งผลต่อการเติบโตของพื้นที่ ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อในการติดต่อกับพื้นที่ของเมืองต่างๆได้ง่าย ทำให้เกิดการกระจายตัวของผลผลิต

ทางการเกษตร ที่สามารถขนส่งได้ในปริมาณที่ละมากๆ สะดวก รวดเร็ว สภาพของอาคารบ้านเรือนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากกิจกรรมการค้าและรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีการกระจุกตัวการตั้งถิ่นฐาน โดยคนส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณปากคลอง

สภาพบ้านเรือนและการดำเนินชีวิตของชุมชนริมน้ำคลองซักพระ ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีบทบาททั้งทางด้านการเกษตร ด้านที่พักอาศัยริมน้ำ และด้านการค้าขาย รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและสภาพทางสังคมของที่อยู่อาศัย ได้มีการพัฒนาให้มีความกลมกลืนและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มีพื้นฐานมาจากการพักอาศัยอยู่ริมน้ำ การดำเนินชีวิตและโครงสร้างทางเศรษฐกิจจึงมีความผูกพันกับสายน้ำและพื้นที่ทางการเกษตร การมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสินค้าและการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม เป็นการแสดงถึงลักษณะชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องไปตามลำคลองการขยายตัวของพื้นที่จึงเติบโตไปตามแนวลำคลองและกระจายอยู่ทั่วไปจนมีลักษณะของชุมชนริมน้ำ มีขนบธรรมเนียมประเพณี ที่แสดงถึงการเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันมีความสนิทสนมและรู้จักกันในละแวกบ้านหรือคู้่น้ำนั้นๆ

4.1.2.2 วิวัฒนาการบทบาทหน้าที่ของชุมชน

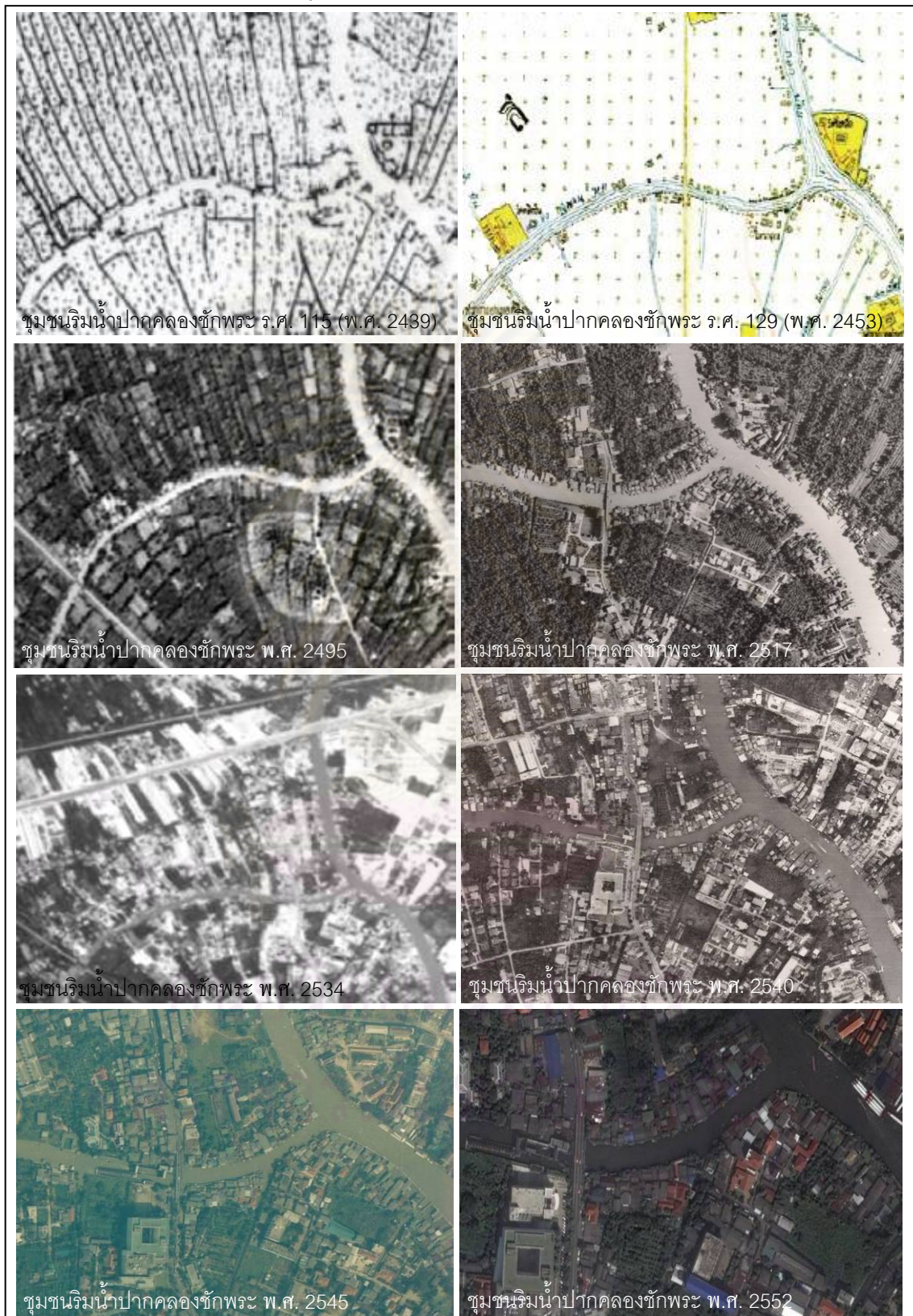
จากการศึกษาประวัติของคลองซักพระที่มีความสำคัญและบทบาทในพื้นที่ทางการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามหน้าที่ของเมือง มีผู้คนทำการค้าขายและกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้นมากมายในพื้นที่ ซึ่งสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้จึงขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ของเมืองในแต่ละยุคสมัย ในด้านวิวัฒนาการบทบาทหน้าที่ของชุมชนนั้น จากการที่เป็นย่านชุมชนที่เก่าแก่ที่ผ่านช่วงเวลามายาวนานเป็นลักษณะบ้านสวนชายขอบเมืองจนเมื่อความเจริญแผ่ขยายเข้ามาถึง จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ตามความเจริญที่เข้ามาแตกต่างกันดังนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงวิวัฒนาการบทบาทหน้าที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองซักพระ

ยุค	ด่าน ขนอน	เมือง ธนบุรี	พระ เจ้า ตาก	ต้น กรุง	เบาว ริง	รถไฟ	เชื่อม นคร	ถนน น้ำ พัฒนา	ชาน เมือง	ฟอง สบู่	อนาคต มหา นคร
บทบาท		เกษตร		เกษตร	เกษตร	เกษตร	เกษตร	ที่พัก อาศัย	ที่พัก อาศัย	ที่พัก อาศัย	ที่พัก อาศัย

ที่มา : กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, 2545

วิวัฒนาการทางกายภาพของชุมชน

ภาพที่ 4.3 พัฒนาการเชิงกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในระหว่างปี พ.ศ. 2439-2552
(ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2553)

ด้านวิวัฒนาการทางกายภาพของชุมชน จากลักษณะทางเดิมที่เป็นชุมชนริมน้ำทำการเกษตรรอบพื้นที่ชุมชนเป็นที่สวนทั้งหมดตัวชุมชนเองอาศัยเกาะตัวอยู่ริมน้ำ ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานของชุมชนเกษตรในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเกือบทั้งหมด ต่อมาแม้เมื่อมีระบบเส้นทางรถไฟตัดผ่านเข้ามาใกล้แต่เนื่องจากอยู่ห่างจากพื้นที่ชุมชนที่อยู่ริมน้ำ และจุดจอดของสถานีอยู่ห่างไกล จึงไม่มีผลกับการขยายตัวของชุมชน แต่เมื่อระบบถนนที่ขยายตัวออกสู่พื้นที่ชานเมืองตามการขยายตัวของเมืองเข้ามาในพื้นที่ ระบบถนนดังกล่าวได้เปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของพื้นที่โดยได้ซอยแบ่ง ชุมชนออกเป็นสวนๆ ซึ่งแนวถนนที่ตัดเข้ามาสวนใหญ่ตัดผ่านเข้าไปในพื้นที่สวนหลังชุมชน ซึ่งเมื่อความเจริญเข้ามาที่ดินมีราคาสูงขึ้นผู้คนในชุมชนจึงขายพื้นที่ด้านหลังที่เป็นสวนที่ติดถนน และตัดถนนซอยเข้าหาตัวบ้านของตน ซึ่งถนนซอยที่ตัดเข้ามาหลายสายต้องผ่านพื้นที่คนอื่นสภาพถนนในซอยจึงแคบแค้ว และแคบจึงเป็นเหตุให้บ้านบางหลังที่ไม่มีที่ดินต่อออกมาหรือขาดแคลนทุนทรัพย์จึงถูกปิดทางเข้าออกกลายเป็นพื้นที่ตาบอดจากถนน เข้าออกต้องผ่านที่คนอื่น หรืออาศัยทางน้ำดังแต่ก่อน ส่วนพื้นที่ริมถนนที่เป็นสวนเดิมนั้นก็ได้ขยายตัวเจริญเติบโตกลายเป็นย่านชุมชนริมถนน บรรดาบ้านสวนริมคลองจึงกลายเป็นสภาพเป็นเสมือนชุมชนชั้นสองอยู่ด้านหลังชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านี้

4.1.2.3 บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ

ในระยะแรกเป็นการรวมกลุ่มของบ้านขนาดเล็กจนขยายขึ้นจนเป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชนที่กระจายอยู่ริมน้ำที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ น้ำและโครงข่ายของน้ำทำหน้าที่เพื่อการเกษตร การคมนาคม และการดำรงอยู่ของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แล้ว องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำที่มายึดเหนี่ยวผู้คนในชุมชน ทำให้เกิดการก่อร่างเป็นหมู่บ้านหรือชุมชน ที่มีความเป็นเครือญาติ บ้านใกล้เรือนเคียงหรือคนกลุ่มเดียวกัน จึงขึ้นอยู่กับความผูกพันตามความเชื่อทางศาสนา โดยวัดจะตามมาทีหลังจากการตั้งถิ่นฐานของผู้คน วัดจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานความยึดเหนี่ยวของผู้คนให้มารวมกันเป็นกลุ่มโดยไม่โยกย้ายหรืออพยพไปอยู่ที่อื่น สังคมวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจึงก่อตัวโดยอาศัยน้ำและเส้นทางน้ำในการติดต่อสื่อสารกัน การทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเช่น การไปมาหาสู่กันทางลำน้ำ ตลาดน้ำชาวบ้านพายเรือขายของ การแข่งเรือ งานแห่ชักพระหรืองานประเพณีเทศกาลต่างๆ ความสัมพันธ์ของชุมชนมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน วัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบเดียวกัน มีความสัมพันธ์แบบปฐมนิคมไม่มีความซับซ้อน เรียบง่าย สมาชิกในครอบครัวร่วมกันทำงาน มีการผลิตเพื่อการบริโภคส่วนที่เหลือก็นำไปขายหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน การเล่นและการพักผ่อนตามวิถีของชาวน้ำ โดยการใช้เรือและวัสดุที่มีในท้องถิ่นและหาได้ง่าย ลักษณะทางสังคมประชากรมีความคล้ายคลึงกันและผูกพันกันในพื้นที่ ดังนั้นลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ปรากฏออกมา จึงเป็นตัวบ่งบอกถึงลักษณะของกลุ่มคนนั้นๆ และชุมชนได้เป็นอย่างดี

จากสภาพของชุมชน มีศาสนสถานบริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิม เป็นที่ยึดเหนี่ยวผู้คนในชุมชน และเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ วิธีที่ผูกพันกับชาวบ้าน นอกจากนั้นตลาดและสถานที่ที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าก็จะเกิดขึ้นตามจุดตัดของเส้นทางน้ำ หรือบริเวณที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่เป็นการรองรับกับผู้คนที่อยู่ในบริเวณนั้นๆ การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน ก็จะใช้วัสดุที่เรียบง่ายและกลมกลืนกับสภาพของท้องถิ่น มีการปลูกสร้างอาคารให้ตัวเรือนหันหน้าออกสู่แม่น้ำเพื่อเปิดรับการติดต่อจากเส้นทางน้ำ มีศาลาท่าน้ำเพื่อใช้ในการพักผ่อนและเป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนได้มีการพบปะ สังสรรค์ ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน

4.1.2.4 บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนในช่วงเริ่มต้นเป็นชุมชนชาวเกษตร ที่เกาะตัวอยู่ริมแม่น้ำลำคลองมีผู้คนปลูกบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งหรืออาศัยอยู่ในเรือนแพที่สามารถล่องไปตามแนวลำน้ำได้มีการประกอบอาชีพเพาะปลูกในพื้นที่สวน ไร่ นา เพื่อการดำรงชีพ ต่อมาได้มีการขุดคลองลัดเพื่อร่นระยะเวลาการเดินทาง ตามลำน้ำเจ้าพระยามีผลให้พื้นที่นี้มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม แม่น้ำสายเดิมมีการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำทำให้คับแคบลงจนกลายเป็นคลองในเวลาต่อมา จากสภาพเดิมที่เป็นเส้นทางน้ำ บางกอก ผู้ที่อาศัยอยู่ริมน้ำยังมีอาชีพทางการค้าขาย มีตลาดน้ำในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างเส้นทางน้ำที่ตัดกันและในบริเวณที่เป็นชุมชนบทบาทของพื้นที่จึงมีความสำคัญในด้านการติดต่อค้าขายทั้งในพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ชุมชนข้างเคียง

ความสำคัญของชุมชนเป็นลักษณะของการพักอาศัยของผู้คนที่อยู่เดิมและคนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาใหม่ ผู้คนมีอาชีพทางการค้าขายทางน้ำ และเป็นชุมชนริมน้ำที่เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นชุมชนที่พักอาศัยที่ใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักในการเข้าออกระหว่างเมืองกับที่พักมีการประกอบอาชีพพาณิชยกรรมเกษตร เกิดเป็นความสัมพันธ์ของคนกับชุมชน ท่าเลที่ตั้งบริเวณที่เป็นคลองตัดกันจะเกิดเป็นศูนย์กลางชุมชน มีเรือล่องขายสินค้าและบริการลูกค้าถึงศาลาท่าน้ำในแต่ละบ้าน ดังนั้นบทบาทของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระจึงเป็นทั้งชุมชนด้านการค้าขายและด้านการพักอาศัย

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ มีความสัมพันธ์กับสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ดังนี้ ในสมัยก่อนผู้นิยมตั้งถิ่นฐานใกล้กับแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากแม่น้ำลำคลองได้เอื้อประโยชน์และมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของผู้คนในพื้นที่ ทั้งการใช้ในชีวิตรประจำวัน การเพาะปลูกทำสวน การสัญจรไปมา หรือแม้กระทั่งเพื่อการติดต่อค้าขาย เป็นต้น ดังนั้นคน กิจกรรมต่างๆ จึงกระจุกตัวอยู่ตามแนวแม่น้ำลำคลองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ที่ลึกเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในด้านการเพาะปลูกทำการเกษตร ซึ่งได้มีการขุดร่องน้ำเพื่อชักน้ำเข้าในสวนและใช้ประโยชน์จากน้ำในด้านต่างๆด้วย ต่อมาเมื่อเริ่มมีโครงข่ายการคมนาคมที่เชื่อมต่อถึงกันได้มากขึ้น จึงเริ่มมีการเปลี่ยนจากสัญจรทางน้ำเป็นทางบก ผู้คนเริ่มตั้งถิ่นฐาน อยู่อาศัยในพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร และเกิดความหลากหลายของผู้คนและกิจกรรม ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลง

ต่างๆเพิ่มขึ้นตามการพัฒนาของเมืองทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระจึงเป็นชุมชนประเภทที่อยู่อาศัยที่มีความเป็นส่วนตัว

4.1.2.5 ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระทั้งสองฝั่งตั้งอยู่ระหว่างเขตตลิ่งชันและเขตบางกอกน้อย คลองชักพระเป็นคลองที่ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดเชื่อมต่อกันระหว่างคลองบางกอกน้อยกับคลองบางขุนศรีในพื้นที่แขวงคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร โดยเชื่อมต่อกันระหว่างคลองบางกอกน้อย ตั้งแต่ปากคลองบริเวณสามง่ามวัดชีเหล็ก สองฝั่งคลองชักพระจะมีบ้านเรือนปลูกอยู่เรียงรายตามริมฝั่ง เดิมประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ โดยคลองชักพระเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา(สายเดิม)ที่ไหลเชื่อมต่อกับคลองบางกอกน้อยวกไปออกคลองบางกอกใหญ่

ช่วงที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2495-2521) บริเวณนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นเส้นทางสัญจรหลักและเป็นพื้นที่ที่เป็นจุดเชื่อมต่อพื้นที่สวนด้านในฝั่งธนบุรีและเป็นแหล่งบริการสินค้าเป็นเส้นทางกิจกรรมการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าริมน้ำและมีตลาดค้าขายทางน้ำในชุมชนและระหว่างชุมชนตั้งแต่ในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พื้นที่นี้มีบทบาทเป็นแหล่งที่พักอาศัยของชุมชนชาวสวนมาแต่อดีตและเป็นชุมชนที่มีเชื้อสายชาวจีนทำให้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายโดยอาศัยทางเรือเป็นหลัก ส่วนตลาดบออยู่บริเวณพื้นที่ลานโล่งว่างของศาลเจ้าแม่ทับทิม ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระเป็นพื้นที่สวนขนาดใหญ่ที่อยู่บริเวณชายขอบเมือง อาชีพของผู้คนจึงทำสวน สืบเนื่องจากบริเวณนี้จะมีตะกอนต่างๆจากทางเหนือมาทับถมทุกปีในฤดูน้ำหลาก จึงเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและทำการเพาะปลูก เมื่อมีการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยมากขึ้นจึงกลายเป็นชุมชนที่ตั้งเรียงรายกันไปตามแนวลำน้ำและการเดินทางคมนาคมติดต่อจะใช้เรือในการสัญจรเป็นหลัก ซึ่งเรือเป็นพาหนะในการสัญจรไปมาภายในชุมชนและลำเลียงผู้คนสู่เมือง แต่ละบ้านก็จะมีเรือพาย เรือแจว เรือจ้างข้ามฟาก ไว้ใช้สอยประจำบ้านสำหรับไปมาหาสู่เพื่อนบ้านใกล้เคียง เมื่อต้องการเดินทางเข้าเมืองจะมีเรือหางยาวให้บริการเป็น "เรือเมล์" รับส่งผู้โดยสาร บริเวณท่าเรือร่วมที่อยู่ตรงบริเวณหัวสะพานคลองชักพระ ในฝั่งเขตฝั่งบางกอกน้อย ซึ่งจำเป็นต่อบ้านที่อยู่ด้านในไม่ติดพื้นที่ริมน้ำ วิถีชีวิตของผู้คนจะสัมพันธ์กับสายน้ำและเรือ และมีศาสนสถาน (ศาลเจ้าแม่ทับทิม) ซึ่งตั้งอยู่พื้นที่ด้านในถัดจากตลิ่งบริเวณริมน้ำขึ้นมา เป็นศูนย์กลางรวมตัวกันของคนในชุมชน

ช่วงที่ 2 ยุคการสัญจรทางบก(พ.ศ. 2522-2542) ความสำคัญของคลองชักพระ จากที่เคยเป็นคลองในฐานะเส้นทางหลัก ด้านการค้า การคมนาคมเริ่มลดลง ภายหลังจากเมื่อมีถนนชัยพฤกษ์ตัดผ่านและถนนคลองชักพระตัดผ่านพ.ศ.2507 ในพื้นที่ด้านหลัง ต่อมามีการรวมพื้นที่ฝั่งกรุงเทพฯกับฝั่งธนบุรีในปี พ.ศ.2515 ประกอบกับความเจริญที่ขยายตัวมาจากถนนจรัญสนิทวงศ์ ชาวบ้านจึงเลิกประกอบอาชีพทำสวนและขายที่สวนทิ้ง เปลี่ยนแปลงกลายเป็นย่านพาณิชยกรรมริมถนน ส่วนบ้านชาวสวนเดิมที่เคยอยู่ริมน้ำจึงกลายเป็นบ้านที่อยู่อาศัยอยู่ห่างจากทางเดียวการเดินทางเข้าออกได้ทั้ง

ทางน้ำและทางบก เนื่องจากการตัดถนนเพิ่มขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัว พื้นที่นา สวนผลไม้ เปลี่ยนเป็นบ้านจัดสรร โรงงานและอาคารพาณิชย์เกาะตัวตามเส้นทางถนน แต่วิถีชีวิตริมน้ำยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นตามเส้นทางน้ำสายเดิมนี้อยู่

ช่วงที่ 3 ยุคหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเกิดขึ้นในพื้นที่ (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน)

โครงการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมคลองเขตตลิ่งชัน ที่สำนักงานระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการป้องกันสภาวะน้ำล้นตลิ่ง ในพื้นที่เขต กรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ จัดทำขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วมจากแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างเป็นทางการถาวร ในปีพ.ศ.2542 ให้สามารถป้องกันน้ำท่วมได้อย่างเป็นระบบและเต็มรูปแบบ

จากชุมชนริมน้ำที่บ้านพักอาศัยแบบสะเทิ้นน้ำสะเทิ้นบกค้าขายทางน้ำที่เฟื่องฟูในอดีต และเป็นเส้นทางผ่านนำพานักท่องเที่ยวล่องชมวิถีชีวิตริมน้ำ และวิถีชาวเรือที่คงเหลืออยู่ในพื้นที่สวนด้าน ในเขตตลิ่งชัน และมีบทบาทสำคัญในการใช้สัญจรขนส่งผลผลิตจากเรือสวนไร่ นา เป็นที่อยู่อาศัย เดินทางค้าขายขึ้นล่องระหว่างชุมชน และมีความสำคัญในงานบุญประเพณี และใช้เวลานั่งพักผ่อน ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ริมน้ำ การถูกแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมาปิดกั้นพื้นที่ริมน้ำ ทำให้ชุมชนที่อยู่อาศัย ริมน้ำถูกตัดขาดจากน้ำ และเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ และสภาพการอยู่อาศัยของ คนในชุมชน รวมถึงลักษณะทางกายภาพของตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ริมน้ำของที่อยู่อาศัย มีทั้งองค์ประกอบที่หายไปและเพิ่มขึ้น ทำให้การเข้าถึงทางน้ำลดน้อยลง และได้กลายเป็นเพียงชุมชน ที่พักอาศัยด้านหลังแนวเขื่อนที่ค่อนข้างชบเซา

4.2 ข้อมูลพื้นฐานด้าน กายภาพ และสังคม

ที่ตั้งและอาณาเขต พื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ 2 ฝั่งคลอง อยู่ในเขตตลิ่งชัน-เขต บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (แผนที่ 4.1)

ทิศเหนือ	จรด	บริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิม
ทิศใต้	จรด	เขตบางกอกน้อย
ทิศตะวันออก	จรด	คลองบางกอกน้อย
ทิศตะวันตก	จรด	สะพานคลองชักพระ

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนในแขวงคลองซั๊กพระ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีการตั้งบ้านเรือนกันอยู่ตามริมน้ำในบริเวณริมคลองซั๊กพระกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว คลองซั๊กพระนั้นเป็นคลองที่มีความยาว 8 กิโลเมตร ไหลต่อจากคลองบางกอกน้อยบริเวณวัดสุวรรณคีรี ไปเชื่อมกับคลองบางกอกใหญ่ บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ และคลองภาษีเจริญ

ชุมชนริมน้ำคลองซั๊กพระ แขวงคลองซั๊กพระประกอบไปด้วย 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนริมน้ำปากคลองซั๊กพระ ชุมชนวัดช่างเหล็ก-เรไร ชุมชนวัดรัชฎาธิษฐาน ชุมชนหลังวัดกาญจนสิงห์หาสน์ และชุมชนวัดปากน้ำฝั่งเหนือ ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการเลือกพื้นที่ศึกษาบริเวณชุมชนริมน้ำปากคลองซั๊กพระ เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีคนอาศัยอยู่มากและแต่เดิมเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลอง ทำให้เป็นแหล่งบริการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าให้คนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ของครัวเรือนอยู่ติดริมน้ำคลองซั๊กพระและใช้ประโยชน์จากทางน้ำมาแต่อดีต จึงได้นำมาศึกษาในเรื่องของ “ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำปากคลองซั๊กพระ กรุงเทพมหานคร”

ชาวบ้านในชุมชนริมน้ำปากคลองซั๊กพระ ส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิม ซึ่งอยู่กันมานาน 60-70 ปี มีเชื้อสายชาวจีน และอาชีพค้าขาย โดยอาศัยทางเรือเป็นหลัก ปัจจุบันสภาพโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ปลูกสร้างอยู่ริมคลองซั๊กพระและคลองบางกอกน้อย มีทางเดินคอนกรีตเสริมเหล็ก และทางเดินไม้ใช้สัญจรไปมา ซึ่งรถยนต์ยังเข้าไม่ถึง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4.1 ที่ตั้งและอาณาเขตของพื้นที่ศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

สัญลักษณ์

- - - มีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
- - - ไม่มีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ

กรณีศึกษาชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

Impacts of Flood Prevention Dike on Water-Based Communities:

A Case Study of Pak Khlong Chak Phra Communities, Bangkok

สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

4.2.1 ลักษณะกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

ในอดีตชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ จัดอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน เดิมมีชื่อว่าอำเภอบางระมาด ในช่วงเวลานั้นยังไม่มีการพัฒนาระบบถนนในบริเวณนี้ การคมนาคมในท้องถิ่นใช้คลองซอยสายต่างๆที่เชื่อมกับคลองชักพระ คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ คลองซอยเหล่านี้มักวางตัวในแนวตะวันตก-ตะวันออก ส่วนเส้นทางคมนาคมอื่นได้แก่ เส้นทางรถไฟเพชรบุรี(ทางรถไฟสายใต้ในปัจจุบัน) ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้มีการประกาศจัดตั้งเป็นชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงมีประวัติศาสตร์ความเป็นมารวมถึงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมร่วมกัน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา จึงได้มีประกาศจากทางกรุงเทพมหานครให้มีการจัดตั้งชุมชนขึ้นในเขตตลิ่งชัน พื้นที่ทั้งหมดจึงถูกแบ่งออกเป็นชุมชนต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันมีชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในเขตตลิ่งชันรวมทั้งสิ้น 36 ชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนได้มีสภาพแวดล้อม วิธีการดำเนินชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีวัฒนธรรมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ปัจจุบันชุมชนดังกล่าวกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมือง และมีการอพยพของคนนอกพื้นที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามสภาพวิถีชีวิตริมคลองของคนในชุมชนก็ยังคงมีอยู่เนื่องจากในชุมชนยังคงมีคนท้องถิ่นเดิมที่อาศัยอยู่มาเป็นระยะเวลานาน

ภาพที่ 4.4 สภาพบ้านเรือนริมน้ำคลองชักพระ ในปัจจุบัน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ลักษณะทางกายภาพ

ในอดีตการตั้งถิ่นฐานชุมชนเล็กๆสองฝั่งคลองของประชาชน จึงยึดเอาการตั้งใกล้ริมน้ำ เพื่อการชลประทานการเกษตรกรรมการอุปโภคบริโภค และการคมนาคม ดังนั้นจะเห็นได้จากบ้านเรือนของประชาชน และวัดต่างๆก็จะตั้งอยู่ตามริมน้ำ เพราะสะดวกแก่การเดินทางทำให้ชุมชนริมน้ำคลองชักพระ ในอดีตมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำหนาแน่น ซึ่งการคมนาคมส่วนใหญ่ใช้เส้นทางน้ำเป็น

เส้นทางสายหลัก โดยมีเรือส่วนตัวเป็นพาหนะในการสัญจรไปมาลักษณะการใช้ที่ดินในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการทำเกษตรกรรมทำสวนเป็นหลักประกอบไปด้วยการทำนา จากสภาพพื้นฐานทางธรรมชาติของพื้นที่และสมรรถนะของดินทำให้พื้นที่บริเวณนี้เหมาะสำหรับการทำนาอย่างยิ่ง จึงเป็นอาชีพหลักของคนที่อาศัยในบริเวณนี้มาตั้งแต่อดีต การทำนามจะมีทั้งนาปี และนาปรัง นอกจากนี้ยังมีการทำไร่ สวนผัก โดยส่วนใหญ่พื้นที่การเกษตรจะใช้ทำไร่ปลูกผัก ส่วนผลผลิตที่ได้รับนั้นชาวบ้านจะส่งขายที่ปากคลองตลาดทั้งที่ส่งขายเอง และที่มีพ่อค้าหรือแม่ค้ามารับซื้อจากไร่ สวนผัก มีการทำสวนไม้ผลไม้ยืนต้น

คุณภาพน้ำในคลองชักพระ ในอดีตสภาพของคลองชักพระเป็นคลองที่มีน้ำใสสะอาด เหมาะอย่างยิ่งในการที่ชาวบ้านริมคลองจะนำน้ำในคลองมาอุปโภคบริโภค โดยการอาบน้ำในคลอง ชักผ้า หรือนำมาใช้ในกิจวัตรประจำวันอย่างอื่น รวมถึงการใช้น้ำในการทำเกษตรกรรมของชาวสวนชาวไร่ สิ่งแวดล้อมบริเวณริมคลองมีบรรยากาศของความเป็นชนบทบ้านสวนได้ดี มีอากาศที่สดชื่นในช่วงยามเช้าและเย็น

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อได้มีการก่อสร้างถนนทางหลวงสายสำคัญเข้ามาถึงเขตตลิ่งชัน เพื่อเชื่อมพื้นที่เมืองชั้นในและเชื่อมเส้นทางจากกรุงเทพฯ สู่อำเภอต่างภาคตะวันตกและจังหวัดทางภาคใต้ ทั้งถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ถนนวงแหวนรอบนอก ถนนพุทธมณฑลสาย 2 และถนนพระรามที่ 5 ฯลฯ ทำให้การเข้าถึงพื้นที่สะดวกมากขึ้นส่งผลให้มีการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานของประชากรเมืองมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเขตตลิ่งชัน ซึ่งก็มีผลกระทบมายังชุมชนที่อยู่ริมน้ำปากคลองชักพระด้วย

ลักษณะการใช้ที่ดินในพื้นที่ค่อยๆ เปลี่ยนไปจากชุมชนเกษตรกรรม เรือสวนไร่นามีแนวโน้มในการเข้าสู่ชุมชนอุตสาหกรรม จากการเป็นพื้นที่ทำนาทำสวนปลูกผักผลไม้เปลี่ยนมาเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินในรูปแบบพาณิชยกรรม เพื่อการอยู่อาศัยแบบหมู่บ้านจัดสรร อพาร์ทเมนท์ อาคารพาณิชย์ สถานประกอบการค้าต่างๆ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ซึ่งจะให้ผลคุ้มค่ากว่าการเกษตรกรรมแบบเดิม การเกิดขึ้นของที่ดินในเชิงพาณิชยกรรมนั้นเนื่องมาจากพื้นที่แขวงคลองชักพระมีถนนฉิมพลี และถนนชักพระ เป็นเส้นทางที่สะดวกในการเข้าถึงและเชื่อมต่อมาจากถนนสายหลักทำให้สะดวกในการเดินทาง และบริเวณนี้ก็เป็นที่ตั้งชุมชน มีระบบสาธารณูปโภคที่ดี พื้นที่ชุมชนริมน้ำคลองชักพระจะอยู่เลียบบคลองชักพระตลอดแนวและเป็นพื้นที่ที่อยู่ด้านในของเขตตลิ่งชันการสร้างถนนสายหลักจึงไม่ได้ตัดผ่านพื้นที่ในบริเวณนี้จึงทำให้แขวงคลองชักพระมีการเพิ่มของที่ดินในเชิงพาณิชยกรรมไม่สูงนัก แต่อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลง ผลผลิตทางเกษตรลดลงส่งผลให้เกษตรกรได้ผลตอบแทนน้อยลง การเปลี่ยนแปลงอาชีพและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำกินจึงเกิดขึ้นได้ง่าย

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

จากสภาพพื้นที่บริเวณชุมชนริมน้ำคลองชักพระ มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นในอดีต ชุมชนริมน้ำคลองชักพระจึงมีสภาพวิถีชีวิตของชาวสวน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร ทำนา ทำสวนผัก แต่ในปัจจุบันชุมชนริมน้ำคลองชักพระ มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรกรรมเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ เนื่องจากถนนด้านนอกพื้นที่ชุมชนมีการขยายตัวของบ้านจัดสรรและอพาร์ทเมนต์ ประชาชนในชุมชนริมน้ำคลองชักพระจากที่เคยประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ปลูกผักผลไม้ ก็ได้ขายที่ดินของตนไปให้กับนักลงทุน เนื่องจากพอมมีการตัดถนนผ่านมายังเขตตลิ่งชัน ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น กอปรกับนักลงทุนกำลังต้องการที่ดิน ดังนั้นผลกระทบก็เกิดกับชุมชนริมน้ำคลองชักพระ แขวงคลองชักพระด้วย ทำให้ประชาชนที่เป็นเจ้าของเรือกสวนไร่นา จึงได้ขายที่ดินเหล่านี้เพราะจะทำให้มีรายได้สูง และได้เปลี่ยนอาชีพกันมากขึ้น บางคนก็มาประกอบอาชีพค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว เป็นต้น

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

ในอดีตสภาพสังคมของชุมชนริมน้ำคลองชักพระ ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่ การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ทำการเกษตร ทำนา ปลูกพืช ผัก ผลไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ บ้านเรือนที่อยู่ตามริมคลองก็จะใช้น้ำในคลองเพื่อการอุปโภคบริโภคเช่น อาบน้ำ ชักผ้า และนำมาใช้เพื่อการเกษตรกรรม ส่วนเด็ก ๆ ก็ชอบที่จะลงเล่นน้ำในคลองซึ่งเป็นภาพที่เห็นเป็นประจำสำหรับบ้านที่อยู่ริมน้ำ พื้นที่ชุมชนริมน้ำริมคลองชักพระ ในอดีตถือว่ามีสภาพเป็นลักษณะของความเป็นชนบทบ้านสวนริมคลอง มีบรรยากาศที่ดี ในตอนเช้าจะเห็นภาพที่พระสงฆ์มาบิณฑบาตทางเรือ โดยมีชาวบ้านมานั่งรอใส่บาตรอยู่ตามขั้นบันไดที่อยู่ริมน้ำ การคมนาคม ชาวบ้านก็จะใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักทั้งการเดินทาง และการขนส่งสินค้าไปยังปากคลองตลาด ความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ภายในชุมชนริมน้ำคลองชักพระ ชาวบ้านจะรักใคร่สามัคคีกันดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เวลามีกิจกรรมอะไรชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ในปัจจุบันพื้นที่เกษตรกรรมเปลี่ยนมาเป็นตึกพาณิชย์กรรมเกาะตัวอยู่ที่ถนนด้านนอก ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนอาชีพมาประกอบอาชีพรับจ้างกันมากขึ้น

จากการที่ชุมชนริมน้ำคลองชักพระ อยู่ใกล้กับวัดและศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งในวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านก็จะไปรวมตัวกันที่วัดเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่น การทำบุญ การเวียนเทียน การฟังเทศน์ เป็นต้น การไปวัดนั้น ชาวบ้านจะเตรียมอาหารไปจากบ้านของแต่ละคน พอไปถึงวัดก็จะนำไปถวายพระ พอหลังจากที่พระฉันท์อาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านที่ไปร่วมทำบุญกันก็จะมานั่งรับประทานอาหารร่วมกัน และพูดคุยกันอย่างเป็นกันเอง พอมมีการเรียไรเงินทำบุญหรือการบริจาควัตถุสิ่งของต่างๆให้กับทางวัด ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของชุมชนกับวัดนั้น

ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาโดยตลอด และพระพุทธรูปศาสนายังคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ว่าจะเป็นปัญหาส่วนตัว ปัญหาส่วนรวม และรวมถึงเรื่องของความเชื่อ

ประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ประเพณีชักพระซึ่งถือได้ว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีมานาน และเป็นประเพณีที่สำคัญไม่เฉพาะแต่ชาวชุมชนริมน้ำคลองชักพระ แต่เป็นประเพณีของชาวฝั่งธนบุรีทั้งหมด ซึ่งจัดขึ้นที่วัดนางชี และอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานชักพระแห่งเดียวในภาคกลาง ที่สำคัญก็คือเป็นการอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุสาวก มิได้อันเชิญพระพุทธรูปเช่นที่ปฏิบัติกันในงานชักพระทางภาคใต้ ส่วนชาวบ้านที่อยู่สองฝั่งคลอง เมื่อถึงวันงานจะออกมารอนมัสการพระธาตุที่ทำนำหน้าบ้านกันเนืองแน่น แต่ละบ้านจะตั้งโต๊ะหมู่บูชา จุดธูปเทียนหอมฟุ้งไปทั่วคลอง แต่ปัจจุบันคนมาร่วมงานน้อยลงจนต้องป่าวประกาศเชิญชวน ขบวนเรือมีน้อยลำ และการแข่งเรือก็เลิกไปเมื่อราว 20 กว่าปีมานี้ เพราะคลองแคบและตื้นเขิน ทั้งเต็มไปด้วยเรือหางยาวและเรือทัวร์ของนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามประเพณีชักพระที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าขบวนเรือจะน้อยลงหรือการแข่งขันเรือจะหมดไป แต่เมื่อใดที่ขบวนชักพระยังคงแห่ไปตามคลองต่างๆ ก็แสดงว่าคนธนบุรีกับสายน้ำยังมีได้แยกขาดจากกัน แม้จะไม่ผูกพันเท่าครั้งอดีตก็ตาม (ศรัณยพงศ์ โชติวรธรรม, 2549)

จากสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนริมน้ำคลองชักพระ ที่มาจากการขยายตัวของเมือง ทำให้สภาพวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป มีคนต่างพื้นที่เข้ามาอยู่ใหม่ แต่คนที่อยู่มาดั้งเดิมก็ยังคงมีอยู่มาก ดังนั้นวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันเหมือนที่เคยมีมา ประชาชนบางส่วนยังใช้เส้นทางน้ำในการเดินทางและขนส่งสินค้าอยู่บ้าง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ชาวบ้านยังคงไปประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ไปทำบุญไปพึ่งเทศน์ที่วัดเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนายังคงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน ไม่ว่าวันเวลาจะผ่านไปนานเท่าไรก็ตาม แต่ในยุคปัจจุบัน เยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน รวมถึงวัยหนุ่มสาว ได้ไปทำบุญเข้าวัดกันน้อยลงเมื่อเทียบกับสมัยก่อน แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามา ส่วนประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีชักพระ ก็ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่า อาจจะไม่คึกคักเหมือนสมัยก่อนเนื่องจากยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

4.2.2 ลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัยริมคลองพื้นที่ศึกษา

สถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ มีมาตั้งแต่สมัยโบราณจะเป็นรูปแบบและระบบที่ค่อนข้างชัดเจน ส่วนที่เกิดขึ้นใหม่จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามแนวถนน เป็นอาคารพาณิชย์และอาคารบ้านเรือนริมน้ำที่ทรุดโทรมก็มีกระจายอยู่กันตามคลอง

รูปแบบที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองมีลักษณะดังนี้

1. บ้านชั้นเดียว
2. บ้านชั้นเดียวมีใต้ถุน
3. บ้านสองชั้น
4. บ้านสองชั้นมีใต้ถุน

ซึ่งบ้านในแต่ละหลังจะมีทำนน้ำเป็นของตนเองทุกหลัง ยกเว้นบ้านที่เป็นครอบครัวใหญ่หลายหลังติดกัน อาจจะใช้ทำนน้ำร่วมกันและมักมีที่สำหรับจอดเรือ

ลักษณะพื้นที่ทำการปลูกสร้างแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. ปลูกอยู่ในน้ำทั้งหลัง 2. ปลูกอยู่ในน้ำบางส่วน และ 3. ปลูกอยู่บนบกทั้งหลัง

ภาพที่ 4.5 การปลูกบ้านในน้ำทั้งหลัง

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

4.2.3 ระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ

4.2.3.1 การเข้าถึงพื้นที่ศึกษา

การเข้าถึงของพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในปัจจุบัน มีการสัญจรเข้าถึงได้ 2 ทางคือ ทางบกและทางน้ำ ดังนั้นการคมนาคมขนส่งในพื้นที่จึงแบ่งตามความสำคัญของการสัญจรได้ 2 ลักษณะ คือ สามารถเข้าถึงได้จากด้านถนนชักพระ ถนนชัยพฤกษ์ โดยสามารถเข้าถึงได้จากรถประจำทาง รถจักรยานยนต์ เดินเท้าและทางเรือเมล์ ซึ่งจะมีเพียง 2 รอบ คือ ช่วงเช้าและช่วงเย็น

1) ทางบก ใช้ถนนชักพระ ถนนบางกอกน้อย-ตลิ่งชัน และถนนชัยพฤกษ์ แยกออกถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ส่วนถนนสายย่อยหรือทางเดินภายในชุมชนเป็นทางเดินขนาดเล็กที่รถยนต์ขนาดใหญ่ไม่สามารถผ่านเข้าออกได้

ภาพที่ 4.6 การสัญจรถนนสายหลักชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 4.7 การสัญจรถนนสายย่อยหรือทางเดินภายในชุมชน
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

2) ทางเรือ จากคลองมหาสวัสดิ์ คลองบางกอกน้อยและคลองชักพระ ใช้เรือหางยาวออกไป
ยังท่าเทียบเรือสถานีขนส่งสายใต้และท่าพระจันทร์ ซึ่งต้องขึ้นจากพื้นที่บริเวณแนวเขื่อนริมน้ำ

ภาพที่ 4.8 การสัญจรทางน้ำคลองชักพระ
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

4.2.3.2 ระบบไฟฟ้า

ระบบไฟฟ้า โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณริมคลอง เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ในเขตการให้บริการของการ
ไฟฟ้านครหลวง บ้านทุกหลังจึงมีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอทั้งถึง โดยมีเพียงบางหลังอาศัยต่อจากเพื่อน
บ้าน โดยในพื้นที่ริมคลองมีไฟฟ้าใช้มากกว่า 20 ปีมาแล้ว

4.2.3.3 ระบบประปา

ในปัจจุบัน การประปานครหลวงได้เดินท่อส่งน้ำเข้ามาในพื้นที่ศึกษาครอบคลุมทุกครัวเรือน รวมถึงบริเวณริมคลองต่างๆ มีการเดินท่อแยกให้กับทุกครัวเรือน

4.2.3.4 ระบบโทรศัพท์

บ้านเรือนริมคลองทุกหลังเนื่องจากมีไฟฟ้าใช้แล้ว เสาส่งไฟฟ้ายังทำให้การเดินสายโทรศัพท์ทำได้ง่ายขึ้น ทำให้พื้นที่ที่อยู่อาศัยริมคลองทุกหลังคาเรือนสามารถติดตั้งโทรศัพท์ได้โดยไม่มีปัญหาการเชื่อมสาย

4.2.3.5 ระบบการระบายน้ำเสีย

พื้นที่ในบริเวณชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ มีการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนกั้นน้ำสูง 2.80 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งได้ดำเนินการโดยกทม.แล้วเสร็จเมื่อประมาณปี 2543 เนื่องจากชุมชนเป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้ต้องมีการก่อสร้างประตูกั้นน้ำในบริเวณคลองย่อยที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางกอกใหญ่ เพื่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วม ทำให้สภาพคลองย่อยๆดังกล่าวไม่สามารถสัญจรและกลายเป็นทางระบายน้ำหลักจากบ้านเรือนแต่ละหลังในชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ เกือบทั้งหมดจะระบายน้ำทิ้งจากครัวเรือน ลงสู่ลำคลองเหล่านี้โดยตรง โดยเฉพาะบริเวณที่อยู่ติดคลองย่อยๆเหล่านั้น เนื่องจากข้อจำกัดในการเดินท่อระบายน้ำ ซึ่งไม่มีการก่อสร้างท่อระบายน้ำสาธารณะหรือบ่อบำบัดน้ำเสีย ทำให้สภาพคลองกลายเป็นทางระบายน้ำขนาดใหญ่ ที่ขาดการดูแลรักษาจนเกิดสภาพเน่าเหม็น เน่าเสียและเป็นที่สะสมของขยะ ซึ่งไม่สามารถเข้าไปจัดเก็บได้ในปัจจุบัน

4.2.3.6 การจัดเก็บขยะ

การจัดเก็บขยะในพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ โดยเฉพาะพื้นที่ริมคลองสำนักงานเขต มีการให้บริการจัดเก็บขยะแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

- 1.การจัดเก็บทางบก โดยรถเก็บขยะเข้ามาทางถนนชักพระและจุดทิ้งขยะต่างๆ
- 2.การจัดเก็บทางน้ำ โดยจัดเรือเก็บขยะวิ่งไปรับขยะตามที่อยู่อาศัยริมคลองทุกวันและจัดเก็บขยะมูลฝอยตามลำคลองด้วย

ภาพที่ 4.9 การจัดเก็บขยะทางน้ำ

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

4.3 สภาพของปัญหาน้ำท่วมและหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ

4.3.1 สาเหตุสภาพปัญหาน้ำท่วม

น้ำท่วมเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำสำหรับพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพราะตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำโดยธรรมชาติและอยู่ในเขตอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลงจากน้ำทะเลหนุน และน้ำเหนือไหลบ่าก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมทุกๆช่วงปลายฤดูฝนประมาณเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ประกอบกับสาเหตุอื่นๆ มีส่วนส่งเสริมให้ปัญหาน้ำท่วมทวีความรุนแรงขึ้น ได้แก่ ปัญหาแผ่นดินทรุดเนื่องจากการสูบน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมือง การรुकล้ำพื้นที่เกษตรชานเมือง และขาดการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจนทำให้พื้นที่รองรับน้ำมีน้อยลง การรुकล้ำแม่น้ำลำคลองเพื่อปลูกสร้างอาคารที่อยู่อาศัย ทำให้ระบบการระบายน้ำไม่สะดวก การตัดไม้ทำลายป่าทำให้น้ำเหนือไหลบ่ารุนแรงกว่าแต่ก่อน และปัญหาน้ำทะเลหนุนสูง ทำให้ปัญหาน้ำท่วมทวีความรุนแรงขึ้นและมีความถี่มากขึ้น ต้นเหตุของปัญหาน้ำท่วมที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้สภาพปัญหารุนแรงขึ้นเรื่อยๆ การแก้ปัญหาน้ำท่วมเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของกรุงเทพมหานคร โดยสำนักการระบายน้ำ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการป้องกันน้ำท่วมในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.10 สภาพน้ำท่วมบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชุมชน ก่อนสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม
(ที่มา: สุรัชวดี วิริยะยั้งศิริ, 2553)

4.3.2 ระบบการจัดการป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานคร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยได้จ้างบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาทั้งจากต่างประเทศ และภายในประเทศมาทำการศึกษา เพื่อหาทางแก้ไขปัญหการระบายน้ำ และป้องกันน้ำท่วมในเขต กรุงเทพมหานครจนถึงปัจจุบัน และยังมีรายงานของหน่วยราชการที่รับผิดชอบทั้งทางตรง และทางอ้อมที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหาด้านนี้ บริษัทวิศวกรที่ปรึกษาได้แนะนำ และวางแผน เพื่อการแก้ไขปัญหานี้ไว้ทั้งระยะสั้นและระยะยาวพร้อมการแจกแจงค่าใช้จ่าย เพื่อการลงทุนในลักษณะต่างๆ ซึ่งรัฐบาลไทยก็ให้ความสนใจที่จะนำแผนเหล่านี้มาดำเนินการ แต่เนื่องจากฐานะการเงินของรัฐบาล มีไม่เพียงพอ ที่จะดำเนินการทั้งโครงการไปในช่วงเวลาเดียวกันได้ จึงได้มีการดำเนินการ ในลักษณะการป้องกัน และแก้ไขปัญหานี้เป็นรายพื้นที่ตามลำดับความรุนแรง และเร่งด่วนของปัญหา และความเหมาะสมกับงบประมาณ

ผลจากน้ำท่วมก่อให้เกิดความเสียหายหลายด้าน เช่น เศรษฐกิจของประชาชน และของภาครัฐบาล สภาวะด้านสังคม โดยเฉพาะสภาพจิตใจ และสภาวะอนามัยของประชาชนถึงแม้ รัฐบาลจะได้เคยจ้างบริษัทวิศวกรที่ปรึกษา เพื่อหาแนวทางในการป้องกัน และแก้ไขปัญหานี้แล้วก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่า เนื่องจากต้นทุนที่รัฐบาลจะเป็นผู้ลงทุนนั้นค่อนข้างสูงมากจึงทำให้รัฐไม่สามารถดำเนินการลงทุนตามแผนการที่จัดเสนอแนะได้เต็มรูปแบบ การป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานคร จึงเป็นหน้าที่ โดยตรงของทุกฝ่าย ตั้งแต่ประชาชนผู้อาศัยในเขต กรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานครและรัฐบาล แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าประชาชน ในเขต กรุงเทพมหานคร จะเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากน้ำท่วม และประโยชน์จากการมีโครงการป้องกันน้ำท่วมโดยตรง ดังนั้นโครงการที่จะเกิดขึ้นมาจึงควรที่จะเป็นหน้าที่ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร และกรุงเทพมหานครมีหน้าที่ในการป้องกัน และแก้ไขปัญหานี้

4.3.3 ผลกระทบและความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสภาน้ำท่วม

ผลกระทบหรือความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสภาน้ำท่วมมีมากมาย ทั้งที่สามารถประเมินเป็นค่าของตัวเงินได้ และที่ไม่สามารถประเมินเป็นค่าของตัวเงินได้ ซึ่งเป็นผลจากความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม ในปัจจุบันวิธีการประเมินความเสียหายที่เกิดจากน้ำท่วม จะสามารถกระทำได้เฉพาะความเสียหายทางตรง และสามารถประเมินเป็นค่าของเงินได้ เช่น ความเสียหายของบ้านเรือน ความเสียหายของทรัพย์สินค่าใช้จ่ายในการป้องกันน้ำท่วม ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม และอื่นๆ แต่ความเสียหายที่ไม่สามารถประเมินเป็นค่าของเงินได้ เช่น การผัดนัด การไปเรียน หรือทำงานไม่ทัน ฯลฯ ที่สำคัญเมื่อเกิดสภาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ระบบเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศที่มีฐานหลัก อยู่ในกรุงเทพมหานคร จะได้รับผลกระทบด้วย ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องจัดระบบการป้องกัน และแก้ไขปัญหาน้ำท่วมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นที่ยอมรับ และได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

การศึกษาและวางแผน โดยส่วนรวมแบ่งน้ำท่วมเป็น 2 ระดับ คือ

1. **น้ำท่วมระดับต่ำ (Minor Flood)** ความเสียหายทางด้านกายภาพ อาจจะมีไม่มากนัก หรืออาจจะไม่มีเลย แต่ผลกระทบทางด้านกิจกรรม (Activities) ด้านสุขภาพจิต (Mental) และสุขภาพอนามัย (Health) นั้นจะมีบ้าง ซึ่งอาจจะถือได้ว่าเป็นความเสียหายทางอ้อม (Indirect Damages) ความเสียหายเหล่านี้อาจจะตีเป็นค่าของเงินแทบจะไม่ได้เลย แต่ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาหาแผนการในการป้องกัน และแก้ไขตามไปด้วย

2. **น้ำท่วมระดับสูง (Major Flood)** ผลของความเสียหายนั้น มีในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านกายภาพ ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น จะมีมากขึ้นตามความสูงของน้ำ ซึ่งในการศึกษาเพื่อการวางแผนป้องกันน้ำท่วม ควรจะใช้ความสูงของระดับน้ำเป็นค่าบรรพชนในการคำนวณความเสียหายด้านต่างๆ และเพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไปในอนาคต (ณวัฒน์ ทองสว่าง, 2541)

4.4 โครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมคลองเขตตลิ่งชัน

4.4.1 การดำเนินการของหน่วยงานราชการเพื่อการแก้ปัญหาน้ำท่วม

ปัญหาน้ำท่วมเป็นปัญหาที่มีความสำคัญเป็นลำดับที่หนึ่งของทุกชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีรายละเอียดของปัญหาในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีส่วนที่สำคัญของปัญหาที่เหมือนกัน โดยทุกชุมชนจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ซึ่งมีน้ำท่วมซึ่งเป็นประจำ และพื้นที่น้ำท่วมเป็นครั้งคราว การแก้ปัญหาของหน่วยงานราชการจะเป็นไปตามความเร่งด่วนของปัญหา โดยทางราชการได้มีแนวทางแก้ปัญหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

ก. **การแก้ปัญหาระยะสั้น** เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งเกิดจากกรณีปัญหาน้ำท่วมฉับพลัน โดยในอดีตที่ผ่านมาในพื้นที่ ไม่มีแผนป้องกันน้ำท่วมที่ถาวร การแก้ปัญหาจึงดำเนินไปในรูปแบบการแก้ปัญหาเร่งด่วน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้าน รูปแบบของการแก้ปัญหามีดังนี้ คือ

- ทำคั้นกันน้ำชั่วคราวด้วยกระสอบทราย
- ก่อสร้างสะพานคนเดินและทางเดินชั่วคราว
- แจกยาและเวชภัณฑ์ พร้อมเครื่องอุปโภค-บริโภค
- แจกเงินเพื่อซ่อมแซมบ้าน (เป็นบางกรณี)

ข. **การแก้ปัญหาระยะปานกลาง** เป็นการวางแผนล่วงหน้า เพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาน้ำท่วมเป็นการชั่วคราว ใช้ดำเนินการในช่วงระยะเวลาที่แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมถาวรยังก่อสร้างไม่แล้วเสร็จ โดยมีรูปแบบของการแก้ปัญหา คือ

- ทำคั้นกันน้ำชั่วคราวด้วยกระสอบทราย
- ขุดลอกท่อระบายน้ำ และคูคลอง เพื่อให้น้ำไหลสะดวก
- ติดตั้งปั๊มสูบน้ำ

ค. การแก้ปัญหาในระยะยาว สำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร ได้ทำแผนป้องกันน้ำท่วมเป็นการถาวร โดยจ้างบริษัทที่ปรึกษาจัดทำแผนหลัก เพื่อการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและระบบระบายน้ำทั้งหมด ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและช่วยลดการกัดเซาะดินตลิ่งในพื้นที่ริมน้ำได้อย่างถาวร

โครงการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของรัฐ มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่และสภาพลักษณะโดยรวมของเมือง วิธีการและข้อสรุปในการดำเนินการโครงการควรคำนึงถึงความเหมาะสมในทุกๆด้าน แต่ในความเป็นจริงแล้วโครงการนี้ก็เหมือนกับโครงการอื่นๆในอดีตที่ผ่านมาของทางราชการ คือการดำเนินงานของหน่วยงานราชการจะใช้นโยบายและแนวทางจากสำนักการระบายน้ำและบริษัทที่ปรึกษาเป็นหลัก ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาด้านเทคนิควิศวกรรมเพื่อป้องกันพื้นที่จากปัญหาน้ำท่วมเท่านั้น และอาจเป็นการสร้างปัญหาทางด้านอื่นๆที่ตามมา เช่นปัญหาทางด้านสภาพภาพและสังคมในชุมชน ปัญหาในด้านภูมิทัศน์ริมแม่น้ำของเมือง และเอกลักษณ์ของชุมชนและที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำ

แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่ามาแก้ไขปัญหาน้ำท่วมของสำนักการระบายน้ำ ซึ่งมุ่งแก้ปัญหาน้ำท่วมและช่วยลดการกัดเซาะของตลิ่งให้ประชาชนโดยรวมส่วนใหญ่ และจำเป็นที่จะต้องเกิดผลกระทบกับพื้นที่หรือกิจกรรมในบางส่วนของที่อยู่ในบริเวณแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมคลองชักพระ คลองบางกอกน้อยและคลองมหาสวัสดิ์ โดยวิธีการก่อสร้างจะดำเนินการก่อสร้างไปตลอดแนวลำคลอง และจะสร้างอยู่ตลอดแนวหน้าบ้านที่อยู่ติดริมคลอง ซึ่งจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมตามแนวดังกล่าวย่อมมีผลต่อ องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ได้แก่ พื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้าน ท่าเรือร่วม ตลาดและศาสนสถาน สภาพองค์ประกอบทางกายภาพของตัวเรือนที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลอง ได้แก่ การวางแนวอาคาร อาคารมีความสัมพันธ์กับน้ำ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาทำน้บบันไดลงสู่น้ำ ช่องเปิดสู่น้ำ และรั้ว ซึ่งแต่เดิมจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองและใช้น้ำเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการประกอบอาชีพ การคมนาคม การอุปโภค การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความปลอดภัย การพักผ่อนหย่อนใจ และการเข้าร่วมกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำ เป็นต้น

4.4.2 สาเหตุการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชัน

กรุงเทพมหานครตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง สภาพระน้ำท่วมที่เกิดขึ้นนอกจากได้รับผลกระทบโดยตรงจากปริมาณน้ำฝนตกในพื้นที่แล้ว ยังได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากปริมาณน้ำหลากทั้งจากน้ำเหนือและน้ำทะเลหนุน โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนจะประสบปัญหา

สภาพน้ำล้นตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งเป็นประจำทุกปี เดิมสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการป้องกันสภาวะน้ำล้นตลิ่ง ในพื้นที่เขต กรุงเทพมหานคร ได้กำหนดแนวป้องกันน้ำล้นตลิ่งโดยการไ้ถถนนเลียบบริเวณแม่น้ำ เขื่อนริมแม่น้ำ หรือคันกันน้ำชั่วคราวที่ได้กำหนดขึ้นเฉพาะกิจ เช่น ทำนบกกระสอบทราย เพื่อดำเนินการป้องกันน้ำท่วมมาโดยตลอด แต่เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเข้าสู่ริมแม่น้ำและสภาพการทรุดตัวของแผ่นดินอย่างต่อเนื่อง ทำให้แนวป้องกันน้ำท่วมต่างๆที่กำหนดไว้มีสภาพเปลี่ยนแปลงไป เช่น ระดับหลังแนวป้องกันต่ำกว่าระดับน้ำสูงสุดที่เกิดขึ้นและแนวป้องกันน้ำท่วมเดิมถูกรุกล้ำหรือถูกทำลาย ดังนั้นการป้องกันน้ำท่วมจึงประสบปัญหาโดยตลอด ไม่สามารถป้องกันน้ำท่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ และปีที่ประสบปัญหาอย่างหนักคือ สภาพเหตุการณ์น้ำท่วมหนักในปี พ.ศ.2538 มีฝนตกในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากพายุหลายลูกพัดผ่าน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเป็นต้นมา และมีสภาพฝนตกหนักในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม เนื่องจากพายุ “โอลิส” ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีระดับสูง โดยวัดที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2548 มีค่าระดับสูงถึง 2.27 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางซึ่งสูงสุดเป็นประวัติการณ์ ทำให้น้ำล้นแนวป้องกันน้ำท่วมริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งทำให้หลายพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางกอกน้อย ในเขตของกรุงเทพมหานคร ต้องประสบความเสียหายอย่างรุนแรงและเป็นระยะเวลานาน จากบทเรียนของเหตุการณ์อุทกภัยในปี พ.ศ.2538 ดังนั้น เมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ.2539 สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร จึงย้ายแนวป้องกันน้ำท่วมชั่วคราวจากถนนเลียบบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ไ้ถริมฝั่งแม่น้ำ/คลอง มากที่สุดและสามารถบรรเทาภาวะอุทกภัย ในปี พ.ศ.2539 ได้ส่วนใหญ่

เพื่อป้องกันน้ำท่วมจากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการถาวร กรุงเทพมหานคร จึงได้กำหนดแผนให้มีระบบป้องกันน้ำท่วมถาวรขึ้นทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางกอกน้อยและคลองเชื่อมต่างๆ รวมทั้งตามแนวคลองมหาสวัสดิ์ เสริมกับระบบเดิมที่มีอยู่แล้ว ให้สามารถป้องกันน้ำท่วมได้อย่างเป็นระบบและเต็มรูปแบบ บริเวณพื้นที่กรุงเทพมหานครด้านฝั่งธนบุรีที่ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาน้ำท่วมดังกล่าวอยู่ในลำดับต้นๆ คือ เขตบางพลัดและเขตตลิ่งชัน การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในเขตตลิ่งชันจึงได้จัดทำเป็นลำดับต้นๆ (ศักดิ์สิน ทองสุขมาก, 2543: 24)

4.4.3 ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

การก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของพื้นที่เขตตลิ่งชัน เป็นโครงการในช่วงแรกของสำนักการระบายน้ำ ที่ทำการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ที่มีการอยู่อาศัยตามริมคลอง มีขอบเขตของโครงการเริ่มตั้งแต่ ประตูระบายน้ำคลองสวนแดน 2 จนถึงสถานีสูบน้ำคลองชักพระมีระยะรวมประมาณ 5,500 เมตร ตามแนวทางมาตรฐานของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร กำหนด

ความสูงในการป้องกันน้ำท่วมไว้ที่ระดับ 2.30 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง แต่โครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชันได้กำหนดความสูงในการป้องกันน้ำท่วมไว้ที่ระดับ 2.80 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง เพื่อป้องกันคลื่นที่มีระดับสูง เนื่องจากในบริเวณลำคลองมีเรือโดยสารขนาดใหญ่แล่นผ่าน ตามแนวคลองบางกอกน้อยจะมีคลองต่างๆมาบรรจบต่อจากคลองบางกอกน้อย ในลักษณะคลองซอยทำให้ต้องก่อสร้างอาคารบังคับน้ำ เพื่อให้สามารถควบคุมการเข้าออกของน้ำ ประกอบไปด้วย ประตูระบายน้ำ สถานีสูบน้ำ ซึ่งมีดังนี้

1. ประตูระบายน้ำคลองสวนแดน 2
2. ประตูระบายน้ำคลองผู้ใหญ่นวม
3. ประตูระบายน้ำคลองยายวาด
4. สถานีสูบน้ำและประตูระบายน้ำคลองสวนแดน 1
5. สถานีสูบน้ำและประตูระบายน้ำคลองวัดไก่อ่เตี้ย
6. ประตูระบายน้ำคลองข้างศาลเจ้าแม่ทับทิม

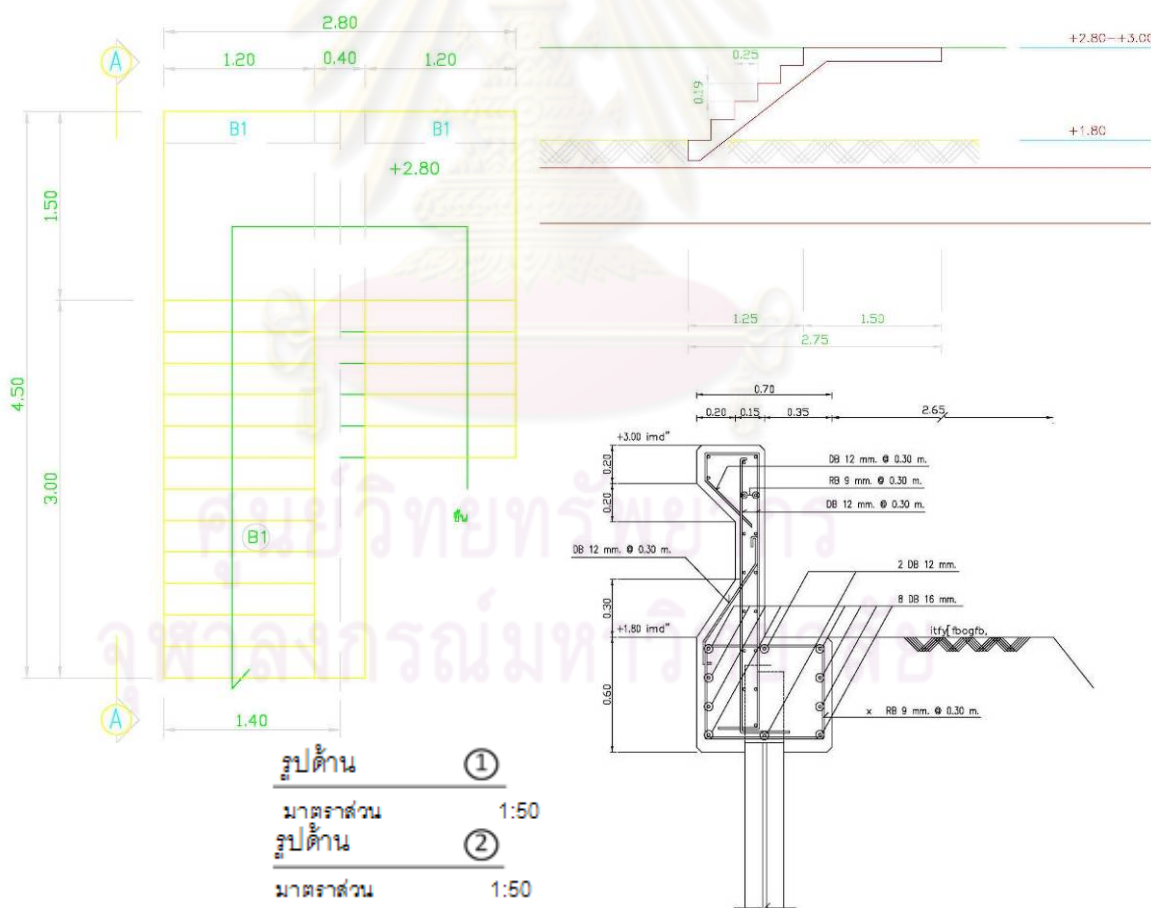
ภาพที่ 4.11 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและประตูระบายน้ำริมคลอง
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ระยะที่ 2 แบบผนังกันน้ำสร้างอยู่บนกำแพงดินโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีชั้นบันได เริ่มจากคลองบางกอกน้อยบริเวณวัดไ้เตี้ยถึงสถานีสูบน้ำคลองชักพระ ความยาวแนวป้องกัน 0.835 กิโลเมตร พื้นที่ได้รับการป้องกัน 0.20 ตารางกิโลเมตร และมีอาคารที่ได้รับการป้องกัน 450 หลัง

ภาพที่ 4.13 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมระยะที่ 2 มีบันไดขึ้น-ลง ของแนวเขื่อน (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 4.14 แบบโครงสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและบันไดขึ้น-ลง (ที่มา : สำนักการระบายน้ำ, 2553)

จากการสัมภาษณ์ นายสุราษฎร์ เจริญชัยสกุล วิศวกรโยธา 6 กองพัฒนาระบบหลัก สำนักการระบายน้ำ ทราบว่า การก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่เขตตลิ่งชันเป็นโครงการเร่งด่วน แนวคันกันน้ำได้รับการออกแบบให้อยู่ตามแนวเขตที่ดินเป็นโครงการที่ไม่มีการเวนคืนที่ดิน เพื่อลดปัญหาในการดำเนินงาน โดยมีรูปแบบก่อสร้าง ดังนี้

1. เป็นแบบผนังกันน้ำสร้างอยู่บนกำแพงกันดิน โครงสร้างทั่วไปเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กยาวตลอดแนวที่ก่อสร้าง ความสูงหลังผนังกันน้ำอยู่ที่ระดับ 2.80 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ตรงจุดที่มีคลองซอยต่างๆจะมีอาคารบังคับน้ำเช่น สถานีสูบน้ำและประตูระบายน้ำ

2. ด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีการถมดินเหนียวประมาณ 2.00-3.00 เมตร เพื่อป้องกันการรั่วซึมและป้องกันแรงดันจากน้ำในลำคลอง

3. บริเวณที่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำต้ำน้ำท่วมถึงริมคลอง (Swamp) เป็นพื้นที่อาจมีน้ำขังได้ ซึ่งมีพื้นที่ลุ่มต้ำในพื้นที่ศึกษาอยู่ตลอดบริเวณแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมรวมกันเป็นระยะ 1.248 กิโลเมตร ความยาวแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม 5.510 กิโลเมตร จึงมีการติดตั้งประตูระบายน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ปิดเมื่อเวลาที่น้ำในลำคลองมีระดับสูง และเปิดเมื่อน้ำในคลองมีระดับต้ำ น้ำที่มีในพื้นที่ลุ่มต้ำดังกล่าวจะสามารถระบายออกได้ ขนาดและตำแหน่งของประตูระบายน้ำจะออกแบบตามความเหมาะสมในแต่ละบริเวณ

4. ในส่วนของโครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมจากวัดไ้เตี้ยถึงประตูเรือสัญจรคลองชักพระ ได้มีการก่อสร้างบันไดคอนกรีตเสริมเหล็กสำหรับกิจกรรมและการขึ้น-ลงเรือ

5. แนวการก่อสร้างให้ยึดถือตามขอบระวางที่ดินริมน้ำ หรือโฉนดที่ดินริมน้ำ โดยสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชิดแนวเขตที่ดินของประชาชน ในกรณีที่ไม่ได้รับอนุญาต ให้ขยับแนวการก่อสร้างออกมาระยะ 2.00 เมตร (ศักดิ์สิน ทองสุขมาก, 2543)

4.5 สรุปลักษณะของพื้นที่ศึกษา

ลักษณะทางด้านกายภาพและสังคมพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วงต้นสามารถสรุปได้ว่า แต่เดิมในสมัยที่ยังไม่มีการสร้างถนนนั้น เส้นทางน้ำถือเป็นสิ่งสำคัญของคนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ เนื่องจากส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ริมน้ำในการสัญจร การค้าขาย และนันทนาการ การพักผ่อน เป็นต้น พื้นที่ศาลาท่าน้ำและชานบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆที่ส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคนในชุมชน แต่เมื่อมีการพัฒนาเมืองไปสู่ความเจริญ การก่อสร้างถนนและมีโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันทำให้พื้นที่ริมน้ำมีบทบาทและกิจกรรมน้อยลง คนเริ่มใช้พื้นที่บนบกมากขึ้นทั้งการตั้งอาคารบ้านเรือน รวมไปถึงเส้นทางสัญจรของคนที่ใช้ทั้งยานพาหนะและการเดินเท้า ซึ่งได้เอื้อให้เกิดการเข้าถึงที่อยู่อาศัยได้อย่างสะดวกสำหรับคนที่อยู่พื้นที่ด้านใน แต่สำหรับบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำยังคงใช้เส้นทางทางน้ำในการเดินทางและการประกอบอาชีพประจำวันได้อยู่

ในปัจจุบันจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นับจากการขยายเส้นทางคมนาคม ซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนริมลำคลองซึกพระด้วย การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การค้า การบริการต่างๆ ทำให้มีการย้ายถิ่นของประชากรเกิดขึ้น เนื่องจากการสร้างแรงงานเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีประชาชนบางส่วนเดินทางมาทำงานในพื้นที่เขตตลิ่งชัน และมาพักอยู่ที่นี่ในรูปแบบของบ้านเช่า อพาร์ทเมนต์ ทำให้คนในชุมชนมีทั้งคนดั้งเดิมและคนต่างถิ่น ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา เช่น ปัญหาน้ำในลำคลอง ปัญหาขยะมูลฝอย เป็นต้น รูปแบบการเดินทางของประชาชนได้เปลี่ยนไป แต่เดิมเส้นทางคมนาคมทางน้ำนับเป็นเส้นทางคมนาคมดั้งเดิมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตตลิ่งชัน แต่พอมีการขยายตัวของเส้นทางคมนาคมมากขึ้น การคมนาคมทางบกเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นทั้งด้านการเดินทางและการขนส่งสินค้า อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองที่มีต่อชุมชนริมลำคลองซึกพระยังมีไม่มากนัก เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของบ้านจัดสรรในพื้นที่คลองซึกพระยังมีน้อยเพราะ ไม่ใช่บริเวณที่ถนนสายหลักตัดผ่านจึงทำให้ปัญหาต่างๆมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆในเขตตลิ่งชันที่เป็นพื้นที่ที่ถนนสายหลักตัดผ่าน

จากที่ศึกษาลักษณะทางด้านกายภาพที่สัมพันธ์กับลักษณะทางสังคม ในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชุมชนริมลำคลองซึกพระ มาจากสาเหตุหลักคือ การขยายตัวของเมืองจากเมืองชั้นในมาสู่เมืองชั้นนอก โดยการตัดถนนผ่านเขตตลิ่งชันเพื่อเชื่อมต่อกับจังหวัดทางภาคตะวันตกและไปสู่จังหวัดทางภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญที่เปิดพื้นที่การพัฒนาในเขตตลิ่งชัน จนกระทั่งพอถึงช่วงที่มีการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมขึ้นในปี พ.ศ.2542 ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้น ทำให้สภาพพื้นที่ของชุมชนริมลำคลองซึกพระเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องอย่างเห็นได้ชัด สภาพของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำมีสภาพอยู่ด้านหลังเขื่อน เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านกายภาพพื้นที่ริมน้ำ และส่งผลกระทบต่อสังคมในแง่ของกิจกรรมการใช้พื้นที่ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อผู้ที่อาศัยอยู่ติดริมน้ำและกลุ่มบ้านริมน้ำ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ในบทที่ 5 และบทที่ 6 เรื่องผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

การศึกษาพัฒนาการทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในบทที่ผ่านมาทำให้สามารถระบุได้ถึงภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงสำคัญด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่แตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลา ในเนื้อหาของบทนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดของลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับชุมชนริมน้ำและกายภาพระดับตัวเรือนริมน้ำ ซึ่งเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ภายในชุมชนที่สำคัญ โดยแยกย่อยออกไปจากภาพรวมเพื่อให้เห็นรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยในระดับชุมชนจะทำการวิเคราะห์ ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (Figure and Ground Pattern) ในช่วงก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อศึกษาถึงการกระจายตัวของมวลอาคารกับพื้นที่ว่างภายในชุมชน และทำการวิเคราะห์พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ ในช่วงก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม โดยวิเคราะห์เป็นลำดับขั้นตอนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง จากนั้นทำการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนริมน้ำ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบตัวเรือนที่สำคัญก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม รวมทั้งสรุปผลกระทบการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนและระดับตัวเรือนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของชุมชนริมน้ำ

การศึกษาองค์ประกอบความเป็นชุมชนริมน้ำเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาถึงผลกระทบด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทั้งนี้ได้แบ่งการศึกษาตามองค์ประกอบทางกายภาพออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับชุมชน และระดับตัวเรือน

5.1 องค์ประกอบทางกายภาพระดับชุมชนของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

ลักษณะเนื้อเมือง (Urban fabric) พื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระประกอบด้วยกลุ่มอาคารที่เรียงตัวเป็นแนวยาวไปตลอดพื้นที่ริมน้ำ มีพื้นที่ด้านหลังที่อยู่อาศัยเป็นสวนและมีพื้นที่ว่างระหว่างอาคารอยู่ในชุมชน มีการหันทิศทางอาคารขนานตั้งฉากกับน้ำไปจนถึงบริเวณทางแยกปากคลองชักพระ เมื่อพิจารณาภาพถ่ายทางอากาศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2552 เปรียบเทียบกัน (ภาพที่ 5.1) จะเห็นได้ว่า มีความเปลี่ยนแปลงของลักษณะขอบตลิ่งริมแม่น้ำจากเดิมบ้างแต่ไม่พบความเปลี่ยนแปลงของการวางแนวอาคารตลอดจนการหันทิศทางมากนัก ส่วนทางในหรือทางเดินเท้าด้านในชุมชนที่ใช้ในการเข้าถึงพื้นที่มีขนาดกว้างมากขึ้นจากเดิม ในขณะที่มวล

อาคารมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงจากการใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลักเปลี่ยนมาเป็นทางบก การสัญจรทางน้ำค่อยๆ ถูกลดความสำคัญลง จนกระทั่งในช่วงที่มีเขื่อนป้องกันน้ำท่วมพาดผ่านตลอดแนวพื้นที่ริมน้ำทั้งสองฝั่ง ทำให้ตัดความสัมพันธ์ของคนที่อาศัยอยู่กับน้ำออกจากกัน กลายเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำที่อยู่ด้านหลังเขื่อน ดังนั้น “ทางใน” และ “แนวขอบตลิ่งริมน้ำ” ดังกล่าว จึงถือเป็นลักษณะเฉพาะเชิงฐานฐานที่พบในพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ โดยแนวขอบตลิ่งในช่วงที่มีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมจะตัดตรงบริเวณพื้นที่ริมน้ำ

ภาพที่ 5.1 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2517, 2540, 2545 และพ.ศ.2552 (ที่มา: กรมแผนที่ทหาร)

นอกจากนี้พบว่า พื้นที่สาธารณะ/ลานโล่ง ในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ คือพื้นที่บริเวณหน้าศาลเจ้า (เจ้าแม่ทับทิม) และบริเวณพื้นที่ริมน้ำที่แต่เดิมเป็นศาลาทำน้ำในแต่ละบ้าน ที่มีการสร้างยื่นลงไปในคลองอีกด้วย อย่างไรก็ตามมีพื้นที่เปิดโล่งบางส่วน ซึ่งเป็นทางในที่ใช้เข้าออกทางเดียวของชุมชน

5.1.1 การวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน

การวิเคราะห์ในรายละเอียดขององค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชน เพื่อศึกษาและบันทึกการเปลี่ยนแปลงทางด้านความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (figure and ground pattern) วิเคราะห์พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ โดยศึกษาตามช่วงเวลาที่สำคัญ ทั้ง 2 ช่วงเวลา ได้แก่

- 1) ช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2518-2542)
- 2) ช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน)

ผลของการศึกษาจะทำให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่ภายในชุมชนอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และเข้าใจถึงรูปแบบเชิงสัณฐานของชุมชนอย่างชัดเจนผ่านช่วงเวลาประวัติศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สังคม ตามแต่ละยุคสมัย เพื่อสรุปเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชนต่อไป

5.1.1.1 องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2518-2542)

1) ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (figure and ground pattern)

การศึกษาได้ใช้ฐานข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2540 ประกอบกับการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มคนในพื้นที่ โดยจำแนกออกเป็นรายพื้นที่ได้ดังนี้

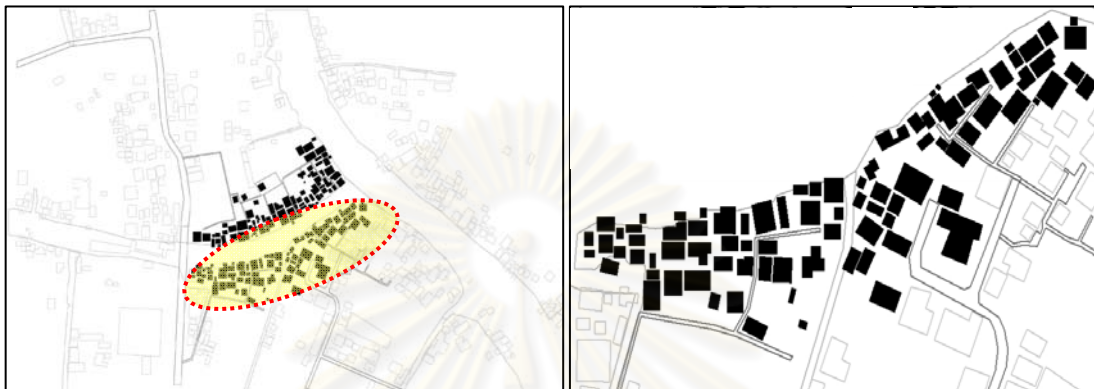
- ชุมชนในฝั่งเขตตลิ่งชัน ปรากฏเป็นมวลของอาคารขนาดเล็กเกาะตัวอยู่ทั่วไปบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ส่วนที่ว่างกระจายตัวอยู่โดยรอบชุมชน ส่วนพื้นที่ว่างขนาดเล็กเป็นที่ว่างระหว่างอาคารและลานศาลเจ้า ซึ่งมีบริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นพื้นที่สาธารณะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน เมื่อพิจารณาเนื้อเมืองพบกลุ่มของอาคาร ในลักษณะที่เกาะกลุ่มในพื้นที่เดียวกัน ลักษณะเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบเครือญาติ และพื้นที่รอบนอกที่อยู่ด้านหลังชุมชนมีมวลอาคารเกาะกลุ่มไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทางถนนที่พัฒนามากขึ้น แต่ชุมชนยังคงเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำเช่นเดิม

ภาพที่ 5.2 (ซ้าย) ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง ในฝั่งตลิ่งชัน (ก่อนมีเขื่อน)
(ขวา) ส่วนขยายของพื้นที่ชุมชน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

- ชุมชนในฝั่งเขตบางกอกน้อย ปรากฏเป็นมวลอาคารกระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำ กลุ่มอาคารที่กระจุกตัวกันมีขนาดเล็กๆ ไล่เลี่ยกันและเรียงตัวซ้อนหน้า-หลังลึกจากริมน้ำในลักษณะของกลุ่มบ้าน มีพื้นที่ว่างขนาดเล็กแทรกตัวอยู่เป็นระยะระหว่างอาคาร และมีทางเดินใน

ชุมชนที่ชัดเจนมากขึ้น พื้นที่รอบนอกที่อยู่ด้านหลังชุมชนมีมวลาอาคารเกาะกลุ่มไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทางถนนที่พัฒนามากขึ้น เช่นเดียวกับทางฝั่งเขตตลิ่งชัน และพบพื้นที่สิ่งก่อสร้างมีมวลาขนาดใหญ่(กลุ่มอาคารพาณิชย์) ถูกจัดสรรและแบ่งขนาดพื้นที่อย่างเป็นระเบียบชัดเจน และมีชุมชนใหม่มาตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนภายในที่เชื่อมต่อกับถนนชัยพฤกษ์

ภาพที่ 5.3 (ซ้าย) ความหนาแน่นของมวลาอาคารต่อพื้นที่ว่าง ในฝั่งบางกอกน้อย (ก่อนมีเขื่อน)

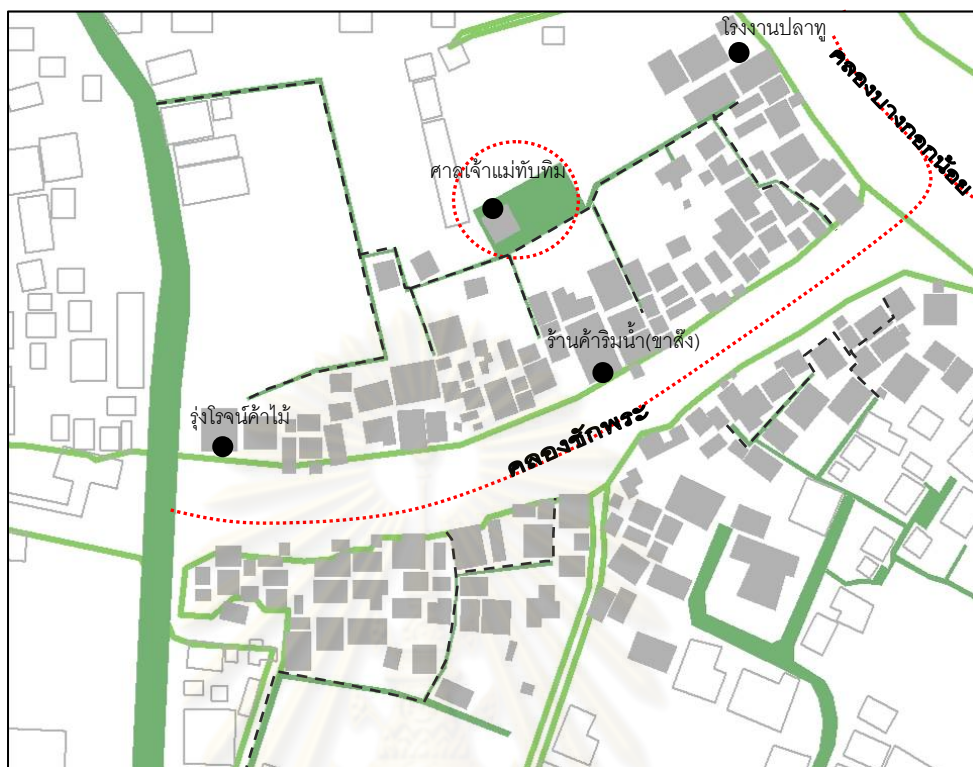
(ขวา) ส่วนขยายของพื้นที่ชุมชน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ความหนาแน่นของมวลาอาคารต่อพื้นที่ว่าง ของพื้นที่ชุมชนทั้ง 2 ฝั่งภายในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2518-2542)

กลุ่มอาคารส่วนใหญ่ในพื้นที่ชุมชนจะเกาะกลุ่มเรียงตัวไปตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำเรียงรายทั้งสองฝั่ง มวลาอาคารไม่หนาแน่นมากนัก หลังจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกสะดวกมากขึ้น มวลาอาคารพาณิชย์เรียงตัวเกาะกลุ่มกับเส้นทางคมนาคมสายหลัก ทำให้มีอาคารบ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างเพิ่มมากขึ้นตามเส้นทางคมนาคมด้านในที่ต่อเนื่องจากถนนสายหลัก ซึ่งอยู่ด้านหลังของชุมชนเกาะกลุ่มเป็นระเบียบในบล็อกเดียวกัน ด้านหลังของที่อยู่อาศัยจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมลดลงเป็นมวลาอาคารชุมชนใหม่ที่เพิ่มขึ้น และมีลักษณะเกาะกลุ่มเป็นระเบียบในบล็อกเดียวกัน ส่วนพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนจะอยู่บริเวณหน้าศาลเจ้าแม่ทับทิม และพื้นที่ว่างกระจายตัวแทรกอยู่ภายในชุมชน ส่วนมากเป็นลานขนาดเล็กและที่ว่างระหว่างอาคารและพื้นที่ริมน้ำ(ศาลาท่าน้ำ) ที่ใช้ร่วมกันเป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยข่าวสารตลอดจนทำพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันในโอกาสสำคัญของชุมชน ในช่วงนี้ทางในเข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการเดินทางเข้าออกของคนในชุมชน

2) พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ

การศึกษาได้ใช้ฐานข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2540 ประกอบกับการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มคนในพื้นที่ ดังนี้

ภาพที่ 5.4 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ (ก่อนมีเขื่อน)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ในช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม พื้นที่สาธารณะ/ลานโล่ง ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำของกลุ่มบ้าน พื้นที่ว่างระหว่างอาคารบ้านเรือน ที่มีการใช้ร่วมกันในกลุ่มละแวกบ้านเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆของคนในชุมชน สวนด้านหลังของที่อยู่อาศัยและบริเวณลานศาสนสถาน จากการศึกษาที่ผ่านมาพบ เข้ามามีบทบาทมากขึ้นทางด้านการเดินทาง ทางเดินในชุมชนจึงมีความสำคัญ ในการใช้การสัญจรเข้า-ออกทางถนนเป็นหลัก โดยชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

- ทำเรือร่วม แต่เดิมชุมชนมีอยู่หนึ่งแห่งบริเวณหัวสะพานคลองชักพระ (ในฝั่งบางกอกน้อย) ซึ่งใช้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้งสองฝั่ง เนื่องจากการเข้าถึงของชุมชนจะใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก บ้านที่อยู่ติดน้ำส่วนใหญ่จะมีเรือส่วนตัวไว้ใช้ในการเดินทางและมีพื้นที่ขึ้นลงเรือประจำในแต่ละหลัง ส่วนบ้านที่อยู่ด้านในไม่มีเรือส่วนตัวจึงจำเป็นต้องนั่งเรือรับจ้างและใช้ทำเรือร่วม การพัฒนาทางถนนทำให้คนที่อาศัยอยู่ด้านในไม่ติดกับน้ำมีความสะดวกในการเดินทางมากขึ้นทำให้ทำเรือร่วม ไม้มีความจำเป็นต่อชุมชนในช่วงก่อนมีเขื่อน เพราะคนที่ใช้เรือส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อาศัยอยู่ติดน้ำและมีเรือส่วนตัวใช้อยู่แล้ว

- ตลาด ชุมชนริมน้ำจะมีตลาดทางน้ำเป็นศูนย์กลางสำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้า คือ พายเรือขายของทั้งจากคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียงและร้านค้าริมน้ำ นอกจากนี้มีตลาดบก ชื่อตลาด

ศรีสวัสดิ์ในพื้นที่ชุมชน ซึ่งอยู่บริเวณพื้นที่ลานโล่งว่างของศาลเจ้าแม่ทับทิม แต่ตลาดเลิกไปในปี 2523 เพราะไม่มีของขายมากนัก ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเลือกที่จะไปตลาดบางขุนนนท์ และตลาดหัวรถไฟ เพราะสะดวกในการเดินทาง แต่ยังคงมีร้านค้าริมน้ำที่ให้บริการให้กับคนที่สัญจรทางน้ำและคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งการค้าขายทางน้ำลดน้อยลง เหลือเพียงหนึ่งร้าน คือร้านค้าชาสัง ส่วนร้านค้า (รุ่งโรจน์ค้าไม้) ที่อยู่ติดถนนชัยพฤกษ์ก็เปลี่ยนเป็นการขายทางถนนแทนการขายทางน้ำ

- ศาสนสถาน อยู่บริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิมที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางรวมตัวกันของชุมชน เนื่องจากชุมชนเป็นคนไทยเชื้อสายจีนจึงมีศาลเจ้าและโรงเจตั้งอยู่บนตลิ่งในพื้นที่ด้านในถัดขึ้นมาจากที่อยู่อาศัยพื้นที่ริมน้ำ มีพื้นที่สาธารณะลดลง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างศาลเจ้ากับชุมชนยังคงเหนียวแน่น เวลาว่างงานทำบุญประจำปีคนในชุมชนจะไปช่วยงานกันอย่างเสมอ

ภาพที่ 5.5 พื้นที่สาธารณะของกลุ่มละแวกบ้าน บริเวณริมน้ำ (ก่อนมีเขื่อน)
(ที่มา: สุรัชวดี วิริยะยังศิริ, 2553)

5.1.1.2 องค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระในช่วง หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชุมชน (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน)

1) ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (figure and ground pattern)

การศึกษาได้ใช้ฐานข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2552 ประกอบกับการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มคนในพื้นที่ โดยจำแนกออกเป็นรายพื้นที่ได้ดังนี้

- ชุมชนในฝั่งเขตตลิ่งชัน ปรากฏว่ามวลของอาคารลดลงไปในบางหลัง เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนมีเขื่อนในพื้นที่เดิม ซึ่งพื้นที่ว่างขนาดเล็กเป็นที่ว่างระหว่างอาคารและลานศาลเจ้า มีโรงจั่วเพิ่มขึ้นอีกในพื้นที่ว่างบริเวณศาลเจ้า ทางในปรากฏชัดเจนมากในช่วงหลังมีเขื่อน เมื่อพิจารณาเนื้อเมืองพบกลุ่มของอาคาร (solids) ในลักษณะที่เกาะกลุ่มอย่างเป็นระเบียบในพื้นที่เดียวกันเหมือนเดิม และพื้นที่ด้านหลังชุมชนมีมวลอาคารเกาะกลุ่มอยู่มากขึ้น ชุมชนยังคงเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำที่อาศัยอยู่ด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ส่วนที่ว่างระหว่างอาคารและศาลาทำน้ำในพื้นที่ริมน้ำถูกรื้อทิ้ง ทำให้ลักษณะกายภาพของอาคารตัวเรือนเปลี่ยนแปลงและขาดหายไป ขอบตลิ่งเกิดการตัด

ขาดจากการเข้าถึงพื้นที่ที่ริมน้ำได้อย่างสะดวกเหมือนแต่ก่อน ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่กับน้ำ จึงถูกปิดกั้นหรือถูกบดบังด้วยกำแพงแนวเขื่อนขนาดใหญ่

ภาพที่ 5.6 (ซ้าย) ความหนาแน่นของมวลาอาคารต่อพื้นที่ว่าง ในฝั่งตลิ่งชัน (หลังมีเขื่อน)

(ขวา) ส่วนขยายของพื้นที่ชุมชน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

- ชุมชนในฝั่งเขตบางกอกน้อย ปรากฏเป็นมวลาอาคารกระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำ กลุ่มอาคารที่กระจุกตัวกันมีขนาดมวลาใหญ่ขึ้น มีพื้นที่ว่างขนาดเล็กแทรกตัวอยู่เป็นระยะระหว่างอาคารน้อยลง และมีทางในชุมชนที่ชัดเจนมากขึ้น ส่วนพื้นที่ด้านหลังชุมชนมีมวลาอาคารเกาะกลุ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับทางฝั่งเขตตลิ่งชัน

ภาพที่ 5.7 (ซ้าย) ความหนาแน่นของมวลาอาคารต่อพื้นที่ว่าง ในฝั่งบางกอกน้อย (หลังมีเขื่อน)

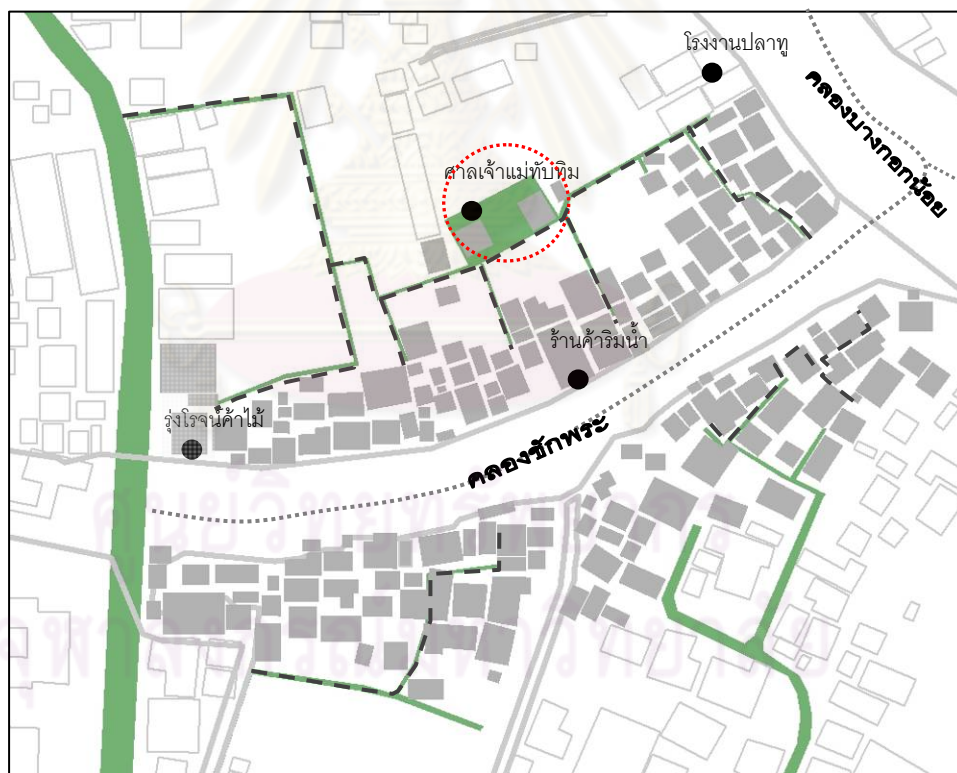
(ขวา) ส่วนขยายของพื้นที่ชุมชน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป การเปลี่ยนแปลงความหนาแน่นของมวลาอาคารต่อพื้นที่ว่างของพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระทั้ง 2 ฝั่ง ในช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน) สภาพทางกายภาพของชุมชนถูกแนวเขื่อนมาทำให้ตัดขาดกับพื้นที่ที่ริมน้ำทำให้การเข้าถึงทางน้ำลดน้อยลงจนเกือบเป็นศูนย์ และกลายเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ความสัมพันธ์ของคนกับน้ำถูกปิดกั้น เขื่อนส่งผลต่อที่ว่างระหว่างอาคารและศาลาทำน้ำในพื้นที่ที่ริมน้ำถูกรื้อทิ้งลดลง ทำให้

เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของอาคารบ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ และมรดกอาคารขนาดเล็กที่อยู่ติดพื้นที่ริมน้ำหายไป ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่กับน้ำจึงถูกปิดกั้นหรือถูกบดบังด้วยกำแพงแนวเขื่อนขนาดใหญ่ ขณะที่ความหนาแน่นของมรดกอาคารค่อนข้างคงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก เมื่อวิเคราะห์สัดส่วนระหว่างมรดกอาคารต่อพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระทั้งหมดพบว่าพื้นที่ว่างมีจำนวนลดลง ส่วนใหญ่อยู่บริเวณด้านหลังนอกพื้นที่ชุมชน มีสภาพเป็นสวน พื้นที่ว่างที่ใช้เป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในปัจจุบัน มักใช้ลานของศาลเจ้าแม่ทับทิม และที่ว่างระหว่างอาคารในการรวมกลุ่ม โดยอาคารพาณิชย์ ร้านค้าต่างๆ ที่มีแนวโน้มขยายตัวลึกลงจากถนนชายพุกษีได้เพิ่มความหนาแน่นมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงก่อนมีเขื่อนจนถึงปัจจุบัน

2) พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ

การศึกษาได้ใช้ฐานข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ.2552 ประกอบกับการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มคนในพื้นที่ ดังนี้

ภาพที่ 5.8 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ (หลังมีเขื่อน)

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ในช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม พบว่าพื้นที่สาธารณะบริเวณพื้นที่ริมน้ำหายไป หลังจากมีเขื่อน ชุมชนถูกตัดขาดจากทางน้ำ ทำให้การเข้าถึงทางน้ำลดน้อยลง คนในชุมชนต้องออกทางถนนเพียงทางเดียว และทางในกลายเป็นทางเข้า-ออกหลักของชุมชน ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเล็กๆภายในชุมชนเป็นที่พบปะพูดคุย โดยชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

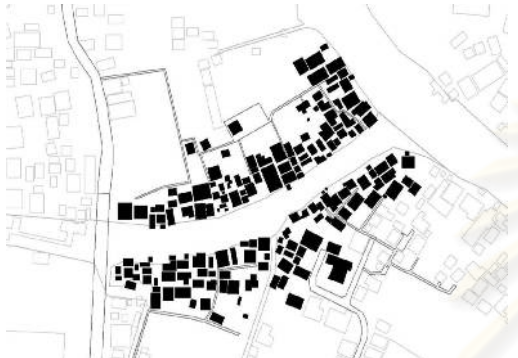

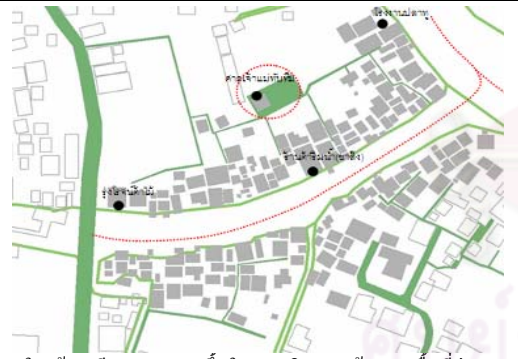

- หลังมีเขื่อนการเข้าถึงทางน้ำลดลง เนื่องจากไม่มีที่จอดเรือและลำบากในการขึ้น-ลง ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นการเดินทางเข้าออกทางถนน เกือบทุกหลังคาเรือน
- หลังมีเขื่อนร้านค้าริมน้ำในปัจจุบันเหลืออยู่เพียงหนึ่งร้าน คือร้านชาสัง การซื้อขายทางน้ำทุกวันนี้ลดลงมาก ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนเป็นเดินเข้ามาซื้อจากทางเดินด้านในชุมชนแทน
- ศาสนสถาน ยังคงเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชนเหมือนเดิมเพราะศาลเจ้าแม่ทับทิมอยู่พื้นที่ด้านในของชุมชน การสร้างเขื่อนที่ทำให้การเข้าถึงทางน้ำที่ลดลงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือกิจกรรมเพราะสามารถเดินเข้าถึงได้จากพื้นที่ด้านใน

ภาพที่ 5.9 การรวมกลุ่มเล็กๆภายในชุมชน บริเวณทางเดินด้านในชุมชน (หลังมีเขื่อน)
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.1 เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ในช่วงก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

	ช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2518-2542)	ช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (พ.ศ.2543-ปัจจุบัน)	สรุป
รูปแบบความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง (figure and ground pattern)	 <p>ชุมชนเกาะกลุ่มเรียงตัวตามเส้นทางน้ำเป็นระเบียบในบล็อกเดียวกัน มวลอาคารหนาแน่น และพื้นที่ว่างกระจายตัวเป็นลานขนาดเล็กและมีที่ว่างระหว่างอาคารและพื้นที่ริมน้ำ(ศาลาท่าน้ำ)บริเวณด้านหลังของที่อยู่อาศัยจะเป็นพื้นที่สวน</p>	 <p>ชุมชนถูกตัดขาดกับทางน้ำ เขื่อนส่งผลต่อมวลอาคารขนาดเล็กที่อยู่ติดริมน้ำหายไป ความหนาแน่นของมวลอาคารค่อนข้างคงที่ พื้นที่ว่างจางลง ใช้ลานศาลเจ้าแม่ทับทิม ที่ว่างระหว่างอาคาร เท่านั้น</p>	<p>กลุ่มของมวลอาคารหนาแน่นขึ้นอย่างต่อเนื่องตามลำดับ จากที่เคยเกาะกลุ่มตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำอย่างกระจายอยู่ทั่วไป พื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้าน ระยะเวลาเป็นมวลอาคารขนาดใหญ่ขึ้นและเป็นระเบียบมากขึ้น ขณะที่ในปัจจุบันมวลอาคารพื้นที่ริมน้ำ (ศาลาท่าน้ำ)หายไป ถูกเขื่อนปิดกั้นพื้นที่ริมน้ำ ทำให้การเข้าถึงชุมชนทางน้ำเป็นไปได้ลำบาก มีเพียงพื้นที่ว่างลานศาลเจ้าและที่ว่างระหว่างอาคารที่ใช้ในการรวมกลุ่มของคนในชุมชน</p>
พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ	 <p>ทางในเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการเดินทางเข้าออก พื้นที่ว่างระหว่างอาคารและพื้นที่ริมน้ำของกลุ่มบ้านยังเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ทำเรือร่วมและตลาดบกหายไป ส่วนบริเวณพื้นที่ลานโล่งว่างศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นพื้นที่ศูนย์กลางรวมตัวของคนในชุมชน</p>	 <p>พื้นที่สาธารณะบริเวณพื้นที่ริมน้ำหายไป ขอบตลิ่งถูกตัดขาดจากการเข้าถึงทางน้ำ "ทางใน" กลายเป็นทางเข้า-ออกหลัก เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชน การซื้อ-ขายทางน้ำลดลงมาก ส่วนศาลเจ้าอยู่ด้านในเขื่อนไม่ได้มีผลกระทบ</p>	<p>พื้นที่ว่างจะมีทั้งพื้นที่ส่วนบุคคล และพื้นที่สาธารณะ โดยในช่วงก่อนมีเขื่อนนั้น จะมีพื้นที่ว่างด้านหลังบ้านและที่ว่างระหว่างอาคาร ส่วนพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชนอาศัยอยู่ติดน้ำและไม่คิดริมน้ำ ในช่วงหลังมีเขื่อนพื้นที่สาธารณะริมน้ำกลุ่มบ้านหายไปส่งผลต่อการใช้พื้นที่และการเข้าถึงทางน้ำของคนในชุมชน ส่วนองค์ประกอบอื่นๆที่สำคัญของชุมชนได้แก่ ท่าเรือร่วมและตลาด เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของเมือง</p>

มวลาอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.1 ลักษณะมวลาอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2540 (ก่อนมีเขื่อน)

สัญลักษณ์

- มวลาอาคาร
- พื้นที่ว่าง

ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON WATER-
BASED COMMUNITIES : A CASE STUDY OF PAK
KHLONG CHAK PHRA COMMUNITY, BANGKOK

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

มวลอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.2 ลักษณะมวลอาคารและพื้นที่ว่างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ. 2552 (หลังมีเขื่อน)

สัญลักษณ์

- มวลอาคาร
- พื้นที่ว่าง

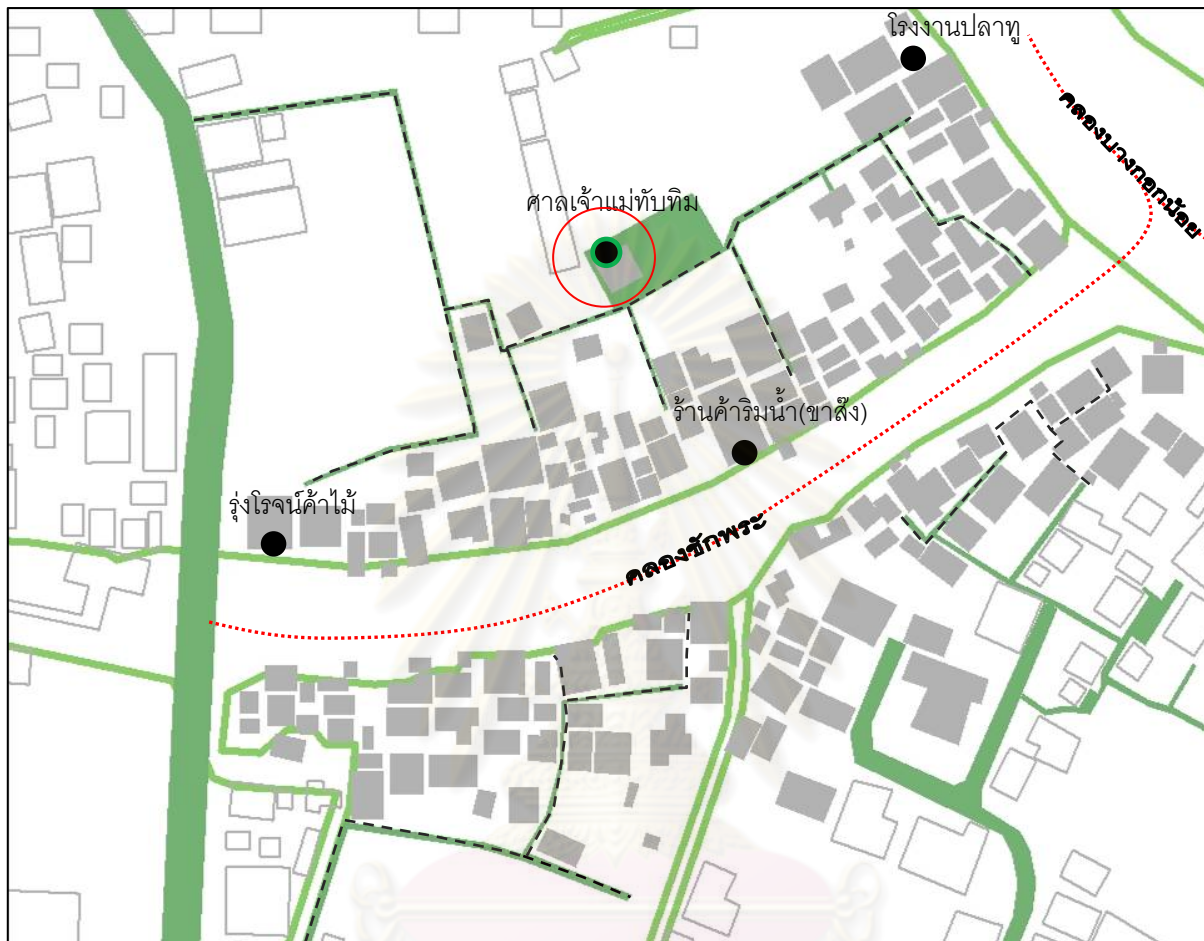
ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON WATER-
BASED COMMUNITIES : A CASE STUDY OF PAK
KHLONG CHAK PHRA COMMUNITY, BANGKOK

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.3 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2540

สัญลักษณ์

- พื้นที่สาธารณะ/ลานโล่ง
- พื้นที่กิจกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
- องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ
 - ศาลสถาน
- ร้านค้าริมน้ำ
- ศูนย์กลางกิจกรรม

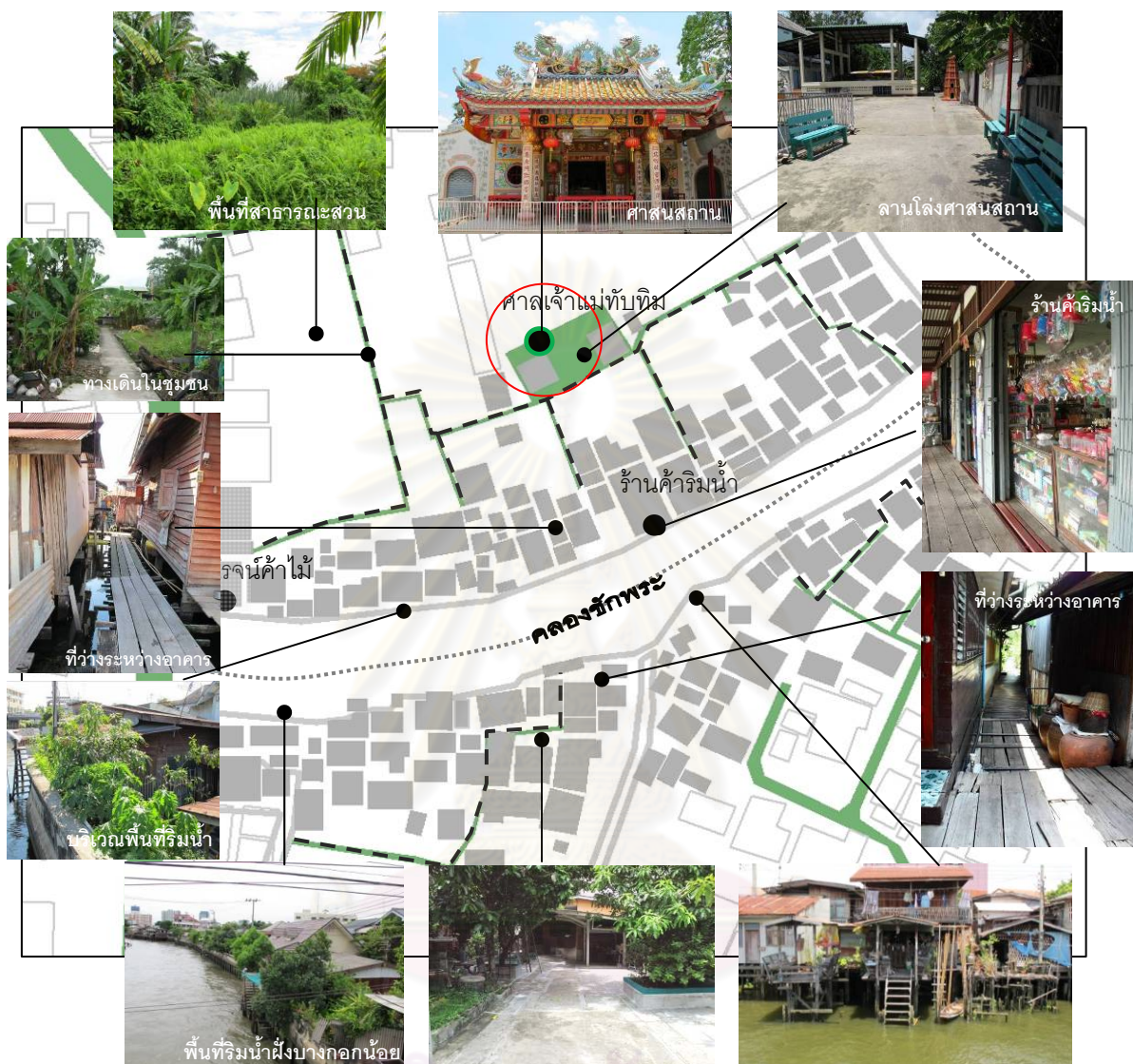
ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
 กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
 IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON WATER-
 BASED COMMUNITIES : A CASE STUDY OF PAK
 KHLONG CHAK PHRA COMMUNITY, BANGKOK

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
 คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

แผนที่ 5.4 พื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ช่วงปีพ.ศ.2552

สัญลักษณ์

- พื้นที่สาธารณะ/ลานโล่ง
- พื้นที่กิจกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
- องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนริมน้ำ
 - ศาลนสถาน
- ร้านค้าริมน้ำ
- ศูนย์กลางกิจกรรม

ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร
IMPACTS OF FLOOD PREVENTION DIKE ON WATER-
BASED COMMUNITIES : A CASE STUDY OF PAK
KHLONG CHAK PHRA COMMUNITY, BANGKOK

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

ในเนื้อหาต่อไปจะเป็นการสรุปถึงรายละเอียดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้านที่ทำการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.2 สรุปการเปลี่ยนแปลงความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง

(figure and ground pattern)

1) สัดส่วนของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง

ในช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก แต่ชุมชนยังคงใช้ทางน้ำอยู่มีอาคารบ้านเรือนปลูกสร้างกันอย่างหนาแน่นมากขึ้น อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่เกาะกลุ่มกันอยู่บริเวณริมน้ำทั้ง 2 ฝั่ง ความหนาแน่นของมวลอาคารมากที่สุดบริเวณพื้นที่ริมน้ำจัดว่าเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่มีมวลอาคารเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นและเป็นระเบียบ พื้นที่ว่างส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวนด้านหลังและพื้นที่ว่างของที่พักอาศัย มวลอาคารมีความหนาแน่นมากขึ้น และมีชุมชนใหม่ขยายตัวเข้ามาทางด้านหลังพื้นที่ชุมชน ส่วนในช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม มวลอาคารบ้านเรือนหนาแน่น ชุมชนถูกตัดขาดกับทางน้ำ มวลของอาคารพื้นที่ริมน้ำหายไป (ศาลาทำน้ำชานบ้าน และบันได) ถูกหรือทิ้งจากการสร้างเขื่อน การลดลงของพื้นที่ว่างบริเวณพื้นที่ริมน้ำส่งผลทำให้พื้นที่สาธารณะของชุมชนลดน้อยลง

2) การจัดวางมวลอาคาร

เกาะกลุ่มหนาแน่นตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำ มีการตั้งถิ่นฐานในแบบเดียวกันทั้งก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม คือปรากฏเป็นมวลอาคารบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันริมคลองทั้ง 2 ฝั่ง ขนาดของมวลอาคารเล็กใหญ่ปะปนกัน มีการเว้นพื้นที่ว่างขนาดเล็กเป็นที่ย่างระหว่างอาคาร และใช้พื้นที่ลานโล่งของศาลเจ้าเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

3) ลักษณะของพื้นที่ว่าง

พื้นที่ว่างเป็นส่วนประกอบหลักภายในชุมชน ที่ใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ จากการสำรวจพบว่าลักษณะพื้นที่ว่างภายในชุมชน สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภทคือ พื้นที่ว่างส่วนบุคคล พื้นที่ว่างสาธารณะ

ก. **พื้นที่ว่างส่วนบุคคล** เป็นพื้นที่ที่คนทั่วไปไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ และจัดว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private space) มีอาณาเขตที่ชัดเจนด้วยรั้ว แนวต้นไม้หรือคั่นคลอง ทำให้มีการแบ่งพื้นที่ว่างส่วนบุคคลออกจากพื้นที่โล่งสาธารณะได้อย่างชัดเจน ได้แก่

- **ที่ว่างหลังบ้าน** เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การซักผ้า ตากผ้า ตากอาหารแห้ง และประกอบอาหาร เป็นต้น เป็นพื้นที่ที่ไม่ต้องการถูกสังเกตหรือเข้าถึงจากคนภายนอกและจัดว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวสูง

ข. **พื้นที่ว่างสาธารณะ** เป็นพื้นที่ที่อนุญาตให้บุคคลสามารถเข้าไปใช้สอยกิจกรรมต่างๆ ได้ ตามช่วงเวลาและความเหมาะสม

- **ช่องว่างระหว่างอาคารหรือพื้นที่หน้าบ้าน** เป็นรอยต่อระหว่างอาคารหรือพื้นที่เว้นว่างระหว่างหน้าบ้านกับทางเดินในชุมชน ส่วนมากมักใช้เป็นทางเดินขนาดเล็กที่เชื่อมถึงกันในละแวกบ้าน บางเวลาอาจใช้เป็นพื้นที่พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารกันของคนในครอบครัวหรือเพื่อนบ้าน และใช้เป็นที่วิ่งเล่นของเด็กที่อยู่ในละแวกนั้น

ภาพที่ 5.10 ลักษณะพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร ในกลุ่มละแวกบ้าน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

- **ทางเดินในชุมชน** เป็นทางสัญจรขนาดเล็กในชุมชนที่จัดว่าเป็นพื้นที่ว่างชนิดหนึ่ง โดยจะอยู่ในพื้นที่ทางด้านหลังที่เว้นว่างระหว่างบ้านกับทางเดินเท้าในชุมชน ซึ่งเป็นทางเดินด้านในที่ขนานไปกับพื้นที่ริมน้ำ

ภาพที่ 5.11 ลักษณะพื้นที่ว่างทางเดินในชุมชน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

- **ลานวัดหรือลานศาลเจ้า** เป็นลานโล่งที่สามารถใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การจัดงานประเพณีต่างๆ เป็นที่วิ่งเล่นของเด็ก และเป็นที่นั่งพักผ่อนของคนในชุมชน ซึ่งพื้นที่หลักที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน คือ บริเวณลานของศาลเจ้าแม่ทับทิมที่ใช้ในงานประเพณีโรงจิวประจำปี สภาพของพื้นที่ส่วนมากยังมีสภาพดีเพราะมีคนในชุมชนช่วยดูแลรักษา

ภาพที่ 5.12 ลักษณะพื้นที่ว่างลานศาลเจ้าแม่ทับทิม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

- **พื้นที่ริมน้ำ** เป็นพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ เช่นการใส่บาตรทางน้ำ งานลอยกระทง งานประเพณีแห่ชักพระทางน้ำ รวมทั้งใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้านต่างๆของผู้ที่อาศัยอยู่ติดน้ำและไม่ติดน้ำในชุมชน มีสภาพเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะ ปัจจุบันประสบปัญหาคือแนวเขื่อนสูงและแคบ อีกทั้งไม่มีบันไดในการขึ้น-ลงสู่น้ำ ตรงกับการใช้งานของบ้านทุกหลัง ทำให้ไม่มีพื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้านใช้ในการทำกิจกรรม

5.1.3 สรุปการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน

ในช่วงก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม พื้นที่ว่างของชุมชนจะประกอบด้วย พื้นที่ส่วนบุคคล และพื้นที่สาธารณะ โดยพื้นที่ส่วนบุคคลเป็นที่ว่างด้านหลังบ้านและที่ว่างระหว่างอาคารของกลุ่มบ้าน ส่วนพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชนริมน้ำ ได้แก่ บริเวณพื้นที่ศาลาทำน้ำ และบริเวณลานศาสนสถาน “ทางใน” ยังไม่มีความสำคัญในช่วงแรก เพราะส่วนใหญ่ใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก มีท่าเรือร่วมอยู่บริเวณหัวสะพาน ซึ่งจำเป็นต่อบ้านที่อยู่ด้านในไม่ติดพื้นที่ริมน้ำ และมีตลาดค้าขายทางน้ำและตลาดบกอยู่บริเวณพื้นที่ลานโล่งว่างของศาลเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งเป็นศาสนสถาน ที่เป็นศูนย์กลางรวมตัวกันของคนในชุมชน ระยะต่อมาช่วงที่การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก แต่ชุมชนยังคงใช้ทางน้ำอยู่ ทางในมีบทบาทสำคัญเพิ่มมากขึ้นในการเดินทางเข้าออก พื้นที่ว่างระหว่างอาคารลดลงและพื้นที่ริมน้ำยังเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ องค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ ท่าเรือร่วมและตลาดบกหายไปเนื่องจากเลิกกิจการ แต่การค้าขายทางน้ำยังคงมีอยู่ ทั้งร้านค้าริมน้ำและพายเรือค้าขายทางน้ำ ส่วนศาลเจ้าแม่ทับทิมยังคงเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการรวมกลุ่มของชุมชน โดยในช่วงก่อนมีเขื่อนการเข้าถึงสามารถทำได้ง่ายจากการการเข้าถึงทางน้ำที่สะดวก แต่ในช่วงหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม พื้นที่สาธารณะริมน้ำหายไปชุมชนถูกตัดขาดกับทางน้ำส่งผลต่อการใช้พื้นที่และการเข้าถึงทางน้ำของคนในชุมชนลำบากมากขึ้น ทำให้ปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้การเข้าถึงทางถนนเพียงทางเดียว และทางในหรือทางเดินเท้าด้านในชุมชนกลายเป็นทางเข้า-ออกหลักของชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเล็กๆภายในชุมชน ส่วนพื้นที่ที่เป็นทางเดินอยู่ระหว่างอาคารของกลุ่มบ้านและศาสนสถานจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่ยังคงมีอยู่ ส่วนองค์ประกอบอื่นๆเป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของเมือง

5.2 องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือน เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ริมน้ำ ทั้งบ้านที่อาศัยอยู่ติดริมน้ำและบ้านที่อาศัยอยู่ถัดจากริมน้ำขึ้นมา ได้แก่ การวางแนวอาคาร อาคารมีความสัมพันธ์กับน้ำ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดขึ้น-ลงสู่ น้ำ ช่องเปิดสู่ น้ำ (คูจอดเรือ) และรั้ว ซึ่งเป็นองค์ประกอบของตัวเรือนที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน

การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ได้ส่งผลกระทบต่อกายภาพระดับตัวเรือน คือ ทำให้ตัวเรือนถูกรื้อทิ้งองค์ประกอบที่สำคัญดังกล่าวบางส่วน โดยกายภาพตัวเรือนที่หายไปก่อให้เกิดความเสียหายทำให้ได้รับผลกระทบต่อคนในชุมชน คนที่อาศัยริมน้ำบางส่วนต้องดัดแปลงองค์ประกอบตัวเรือนทดแทน เนื่องจากยังจำเป็นต้องการใช้งาน เช่น ยกศาลาท่าน้ำขึ้นไว้บนสันเขื่อน ทำบันไดขึ้น-ลงสู่ น้ำเพิ่มขึ้นเองในบ้านบางหลัง ทำให้สังคมต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับกายภาพตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการทำแบบสำรวจ (Observation Check List) องค์ประกอบทางกายภาพของตัวเรือนที่พักอาศัยของชุมชนริมน้ำ คร้วเรือนที่อยู่ด้านหลัง(ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม) โดยสำรวจ/สัมภาษณ์ก่อนและหลังมีเขื่อน โดยก่อนมีเขื่อนใช้ภาพถ่ายเก่า (จากคนในชุมชน) และการสอบถามผู้อยู่อาศัย เปรียบเทียบกับ หลังมีเขื่อนที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ริมน้ำ เพื่อนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนที่เกิดหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จากการทำแบบสำรวจในพื้นที่กรณีศึกษา ปรากฏว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกายภาพระดับตัวเรือนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำดังนี้

5.2.1 ผลการศึกษาองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนก่อน-หลังมีเขื่อน

1. การวางแนวอาคาร

ก่อนมีเขื่อน บ้านที่อยู่ติดริมน้ำ จะมีการวางแนวอาคารในลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลอง ที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ การวางแนวอาคารจึงวางยาวขนานตามแนวลำคลองและหันหน้าเข้าหาน้ำเพื่อใช้เป็นพื้นที่หน้าบ้าน ส่วนทางด้านหลังบ้านคือ ด้านที่เดินออกสู่ทางเดินในชุมชน

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

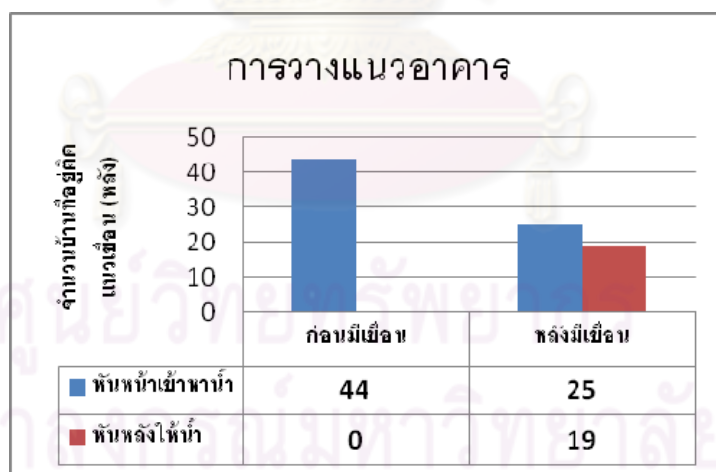
หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

กลายเป็นพื้นที่หลังบ้านวางสิ่งของที่ไม่ใช้แล้ว

ภาพที่ 5.13 เปรียบเทียบองค์ประกอบการวางแนวอาคารก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าสภาพบ้านยังคงหันหน้าเข้าหาน้ำเป็นส่วนใหญ่ แต่ในบางส่วนบ้านด้านที่อยู่ติดแนวเขื่อน ได้กลายเป็นพื้นที่ด้านหลังบ้านใช้เป็นห้องครัว ที่ล้างจาน วางสิ่งของที่ไม่ใช้แล้ว ส่วนบ้านที่เป็นร้านค้าจะมีป้ายชื่อร้าน ซึ่งแสดงถึงว่าเคยทำการค้าขายทางน้ำมาก่อนที่จะสร้างเขื่อน และร้านค้าริมน้ำบางร้านเปิดเฉพาะด้านที่ติดถนนเท่านั้น ในบางหลังที่ไม่ได้มีคนในชุมชนอาศัยอยู่แล้วทำให้บ้านทรุดโทรมผุพัง เกิดพื้นที่รกร้างว่างเปล่ารอบๆบ้าน ต้นไม้ขึ้นรกปิดบังประตูหน้าบ้านที่ติดริมน้ำกับแนวเขื่อนทำให้การวางแนวอาคารในปัจจุบันได้หันหลัง และไม่เปิดใช้พื้นที่ริมน้ำอีก

ลดลง (19 หลัง) คิดเป็น 43.18%

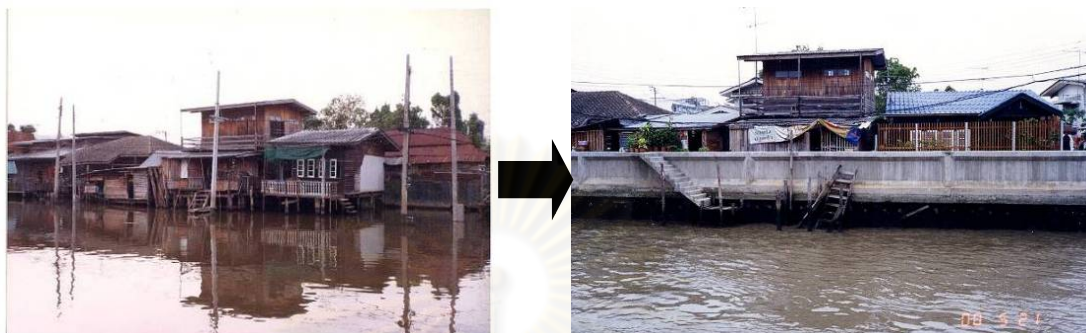
แผนภูมิที่ 5.1 เปรียบเทียบองค์ประกอบการวางแนวอาคารก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

2. อาคารมีความสัมพันธ์กับน้ำ

ก่อนมีเขื่อน อาคารตัวเรือนเกือบทั้งหมดในพื้นที่ริมน้ำจะมีลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในการทำกิจวัตรประจำวัน ในลักษณะแบบสะเทิ้นน้ำสะเทิ้นบก(Water-

based) โดยการสร้างอาคารบ้านเรือนลงบนน้ำ เรือนไม้ยกพื้นสูง ที่มีการตั้งเสาอยู่ในน้ำและมีใต้ถุนโล่ง ส่วนบ้านที่พื้นดินตลิ่งไม่ถูกกัดเซาะก็จะอยู่บนพื้นดินตลอดทั้งหลัง เนื่องจากได้ทำเขื่อนหินทิ้งรอบตัวบ้านจึงสามารถช่วยป้องกันการกัดเซาะของดินตลิ่งได้

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

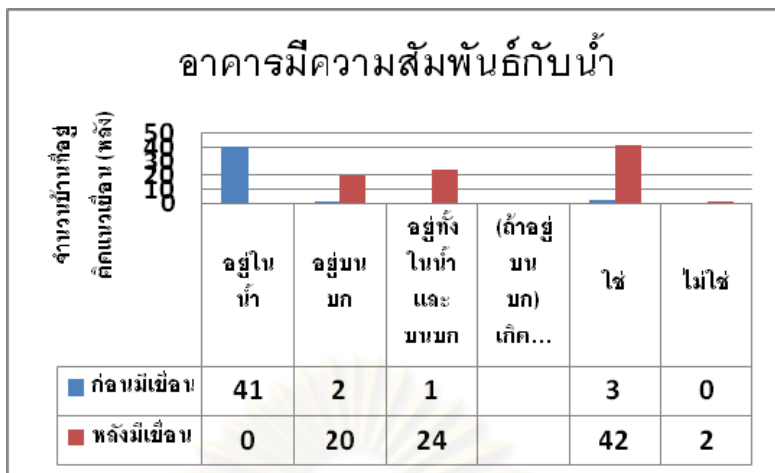

การถมดินพื้นที่หลังเขื่อนและบ้านที่อยู่ต่ำกว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 5.14 เปรียบเทียบองค์ประกอบอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าทำให้อาคารบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นการปลูกอาคารอยู่บนบกและอยู่ทั้งในน้ำและบนบก เนื่องจากการถมดินพื้นที่ด้านหลังแนวเขื่อน บ้านบางหลังก็รื้อปลูกสร้างใหม่ทั้งหลัง โดยถมดินรอบตัวบ้านทำให้ปัจจุบันกลายเป็นบ้านที่ไม่ได้อยู่ในน้ำ ความสัมพันธ์ของการใช้น้ำกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงลดน้อยลง ส่วนหนึ่งเปลี่ยนจากบ้านไม้ริมน้ำกลายมาเป็นบ้านกึ่งไม้กึ่งปูน บ้านปูน และตึกแถว 1-2 ชั้น เนื่องจากเขื่อนสูงทำให้ผู้อยู่อาศัยร้อนและบดบังทัศนียภาพเพราะตัวบ้านอยู่ต่ำกว่าแนวเขื่อนทำให้ต้องยกบ้านให้สูงขึ้นเท่ากับสันเขื่อน บางหลังเจ้าของบ้านเลิกอาศัยบ้านหลังที่อยู่ติดริมน้ำ เพราะเขื่อนสูงเท่ากับชายคาบ้านเรือนไทย ทำให้ไม่ได้ออกไปพื้นที่ริมน้ำอีกตั้งแต่มีเขื่อน

ลดลงเป็นศูนย์ เปลี่ยน 45.45 % และ 54.45 % ตามลำดับ
 แผนภูมิที่ 5.2 เปรียบเทียบองค์ประกอบอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน
 (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

3. ชานบ้านริมน้ำ

ก่อนมีเขื่อน บ้านริมน้ำอยู่กันเป็นแบบระบบเครือญาติ ที่อยู่ในกลุ่มละแวกบ้านพื้นที่เดียวกัน ชานบ้านในกลุ่มบ้านริมน้ำจะมีลักษณะเชื่อมต่อนั่นเองกันในหลายๆหลัง ชานบ้านเป็นที่อเนกประสงค์บริเวณหน้าบ้านริมน้ำ ที่มีไว้นั่งเล่นพักผ่อน การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมได้แก่ การใส่บาตรยามเช้า อีกทั้งยังสามารถใช้ชานบ้านในการทำกิจกรรมต่างๆ และในบางหลังที่ไม่มีชานบ้านก็เปรียบเสมือนขาดพื้นที่ไว้ใช้ทำกิจกรรมต่างๆที่จำเป็นของครัวเรือนผู้อยู่อาศัย ซึ่งเป็นส่วนที่เชื่อมต่อกันพื้นที่ของตัวบ้านต่อเนื่องกับพื้นที่ริมน้ำ

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

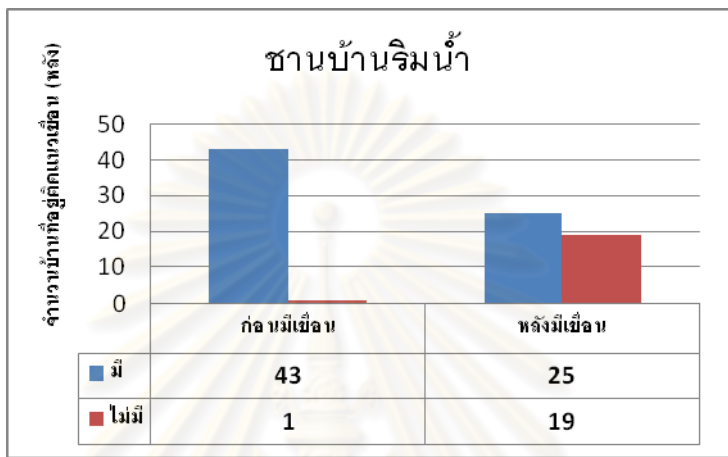
หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 5.15 เปรียบเทียบองค์ประกอบชานบ้านริมน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าชานบ้านไม้ริมน้ำบางส่วนถูกรื้อทิ้งแต่บางหลังยังคงมีอยู่ด้านหลังเขื่อน และในบางบ้านก็ปูพื้นชานบ้านให้สูงเท่ากับความสูงของแนวเขื่อน หรือเทพื้นปูนคอนกรีตด้านหลัง

แนวเขื่อน ปลูกต้นไม้ จัดสวนทำเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของตัวบ้าน ในบ้านที่มีฐานะก็จะปูพื้นคอนกรีต ตัวนอน อิฐมอญ กระเบื้องและหินคอนกรีตมาวางเป็นทางเดิน สามารถใช้นั่งเล่นและวางกระถางต้นไม้ได้ บางหลังถมดินสูงเท่ากับแนวเขื่อน นำแคร์ ที่นั่งม้าหิน และชิงช้ามานั่งเล่นริมน้ำบนสันเขื่อน นอกจากนี้พบว่าตัวบ้านส่วนใหญ่จะต่ำกว่าแนวเขื่อนที่สร้างขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะแนวเขื่อนสูงกว่าตัวบ้านมาก ทำให้คนที่อยู่ภายในบ้านไม่เห็นวิวทิวทัศน์

ลดลง (18 หลัง) คิดเป็น 41.86%

แผนภูมิที่ 5.3 เปรียบเทียบองค์ประกอบชาวบ้านริมน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

4. ศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ

ก่อนมีเขื่อน บ้านริมน้ำทุกหลังส่วนใหญ่แล้วจะมีศาลาทำน้ำ ซึ่งทำหน้าที่เสมือนเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านที่เข้าร่วมกัน ทั้งนี้ไว้ใช้ทำกิจกรรมต่างๆทั้งเป็นจุดสังสรรค์รวมญาติ นั่งพูดคุย กินข้าว ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อระหว่างภายในและภายนอก ระหว่างอาคารกับน้ำ

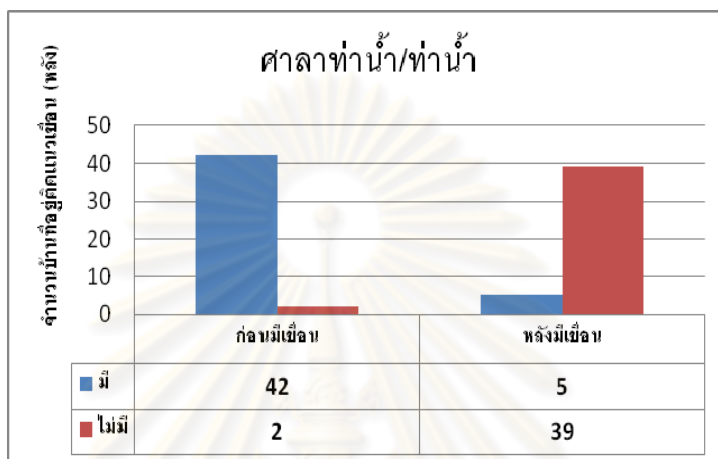

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 5.16 เปรียบเทียบองค์ประกอบศาลาทำน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าศาลาทำน้ำได้ถูกรื้อทิ้งไปทั้งหมดและมีศาลาทำน้ำในพื้นที่ริมน้ำเพียง 5 หลังเท่านั้นที่ทำการเพิ่มชิ้นเอง ซึ่งศาลาทำน้ำได้ย้ายเข้ามาสร้างใหม่อยู่ด้านในหรือบนสันแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ศาลาทำน้ำมีความสูงเท่ากับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เจ้าของบ้านนำเอาไม้เดิมมาทำเป็นศาลาทำน้ำต่ออยู่บนริมสันเขื่อน โดยทำการเพิ่มชิ้นเอง และไม่มีหลังคาทำให้แดดค่อนข้างร้อนในตอนกลางวันไม่สามารถนั่งเล่นริมเขื่อนพื้นที่ริมน้ำได้

ลดลง (37 หลัง) คิดเป็น 88.09%

แผนภูมิที่ 5.4 เปรียบเทียบองค์ประกอบศาลาทำน้ำก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

5.บ้านไต่ขึ้น-ลงสู่น้ำ

ก่อนมีเขื่อน บ้านริมน้ำส่วนใหญ่ทุกหลังมีบันไดไว้ใช้ขึ้น-ลงสู่น้ำ โดยมีลักษณะต่อเนื่องกับศาลาทำน้ำและบางหลังก็มีลักษณะเป็นบันไดต่อออกมาจากตัวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อสู่สังคมภายนอกที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของตัวเรือน เพื่อให้น้ำในคลองในการอุปโภคด้านต่างๆและใช้ขึ้น-ลงเรือในการเดินทาง

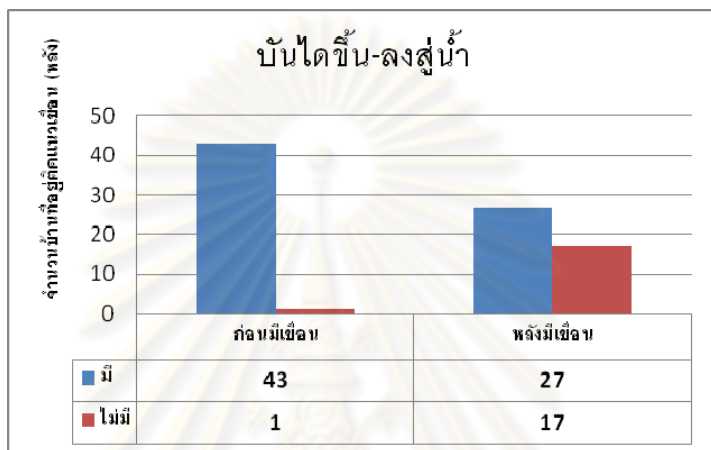
ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ภาพที่ 5.17 เปรียบเทียบองค์ประกอบบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าทำให้บ้านไคเดิมถูกรื้อถอนทิ้ง และเปลี่ยนเป็นบ้านไคคอนกรีตที่ติดกับตัวเขื่อนประมาณ 9-11 ชั้น ในฝั่งตลิ่งชันไม่มีราวกันตกน้ำบนตัวเขื่อนเหมือนทางฝั่งบางกอกน้อย ส่วนใหญ่ไม่ได้มีบันไดขึ้น-ลงตรงกับบ้านในทุกหลัง ทำให้บ้านที่ไม่มีบันไดขึ้นลงต้องใช้ร่วมกับหลังอื่นๆ โดยยึดตามการแบ่งเขตที่ดิน อีกทั้งไม่มีทางเชื่อมกับทางเดินในชุมชน ซึ่งอยู่เป็นพื้นที่ส่วนตัวของแต่ละเจ้าของบ้าน ดังนั้นในบางหลังจึงทำบันไดไม้และบันไดเหล็กเป็นขั้นบันไดต่อลงไปใต้น้ำจากตัวบ้านเอง

ลดลง (16หลัง) คิดเป็น 37.21%

แผนภูมิที่ 5.5 เปรียบเทียบองค์ประกอบบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำก่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

6. ช่องเปิดสู่น้ำ (คู่ออดเรือ)

ก่อนมีเขื่อน ช่องเปิดสู่น้ำ ทุกบ้านสามารถที่จะนำเรือเข้ามาจอดด้านในหลังบ้านหรือใต้ถุนบ้านได้ ในบางหลังมีคู่ออดเรือที่ไว้ใช้ร่วมกันในหมู่ญาติอยู่ด้านในพื้นที่ ทำให้บ้านริมน้ำทุกหลังมีเรือส่วนตัวไว้ใช้สำหรับการเดินทาง และการค้าขายของทางน้ำ เป็นต้น

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

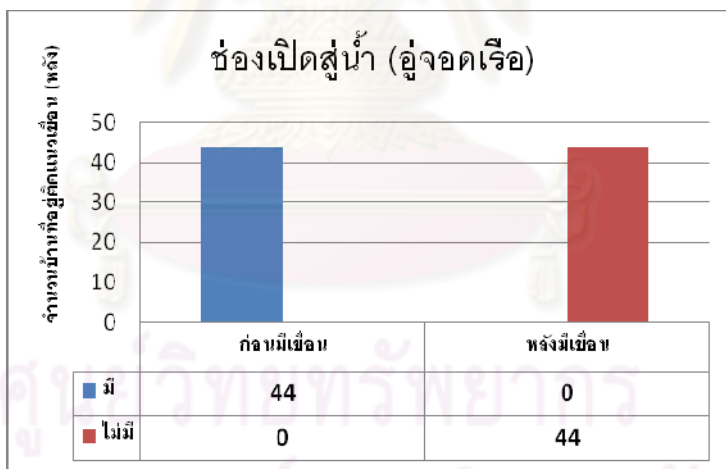
แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสูงและบันไดลอย

นำเรือไปผูกตรงบริเวณบ้าน(กัลวหาย)

ภาพที่ 5.18 เปรียบเทียบองค์ประกอบช่องเปิดสูบน้ำ (ที่จุดเรือ) ก่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าทำให้บ้านทุกหลังไม่สามารถเข้ามาจอดเรือไว้ด้านในตัวเรือนได้เหมือนแต่ก่อน ต้องจอดเรือไว้ด้านนอกตัวเขื่อนตรงทางขึ้น-ลงบันไดและมีไม้ลวกไว้ผูกเรือ ซึ่งไม่ได้มีทางขึ้นลงตรงกับบ้านทุกหลัง ทำให้เจ้าของกัลวเรือหายและเรืออาจผูกฝั่งเสียหายได้ จึงต้องยกขึ้นมาเก็บบริเวณพื้นที่ชานบ้านหรือชายทิ้งและเลิกใช้การสัญจรทางน้ำ ในส่วนบางหลังที่ยังจำเป็นต้องใช้เรืออยู่เนื่องจากประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำ แต่ไม่มีที่จอดเรือสร้างความเดือดร้อนและส่งผลกระทบต่ออย่างมากในการขึ้น-ลงสูบน้ำ เนื่องจากเขื่อนค่อนข้างสูง และน้ำแรงทำให้พายเรือลำบาก

ลดลงเป็นศูนย์ คิดเป็น 100%

แผนภูมิที่ 5.6 เปรียบเทียบองค์ประกอบช่องเปิดสูบน้ำ (ที่จุดเรือ) ก่อนและหลังมีเขื่อน (ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

7.รั้ว

ก่อนมีเขื่อน ลักษณะของบ้านชุมชนริมน้ำจะอยู่ติดน้ำและไม่มีรั้วกัน เนื่องจากส่วนใหญ่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในแบบเครือญาติ และมีทางเดินเชื่อมต่อนั่นกันเป็นกลุ่มละแวกบ้านช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยให้ซึ่งกันและกัน

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

แบบที่ 1 รั้วกั้นตลอดแนวพื้นที่ริมหน้าบ้าน

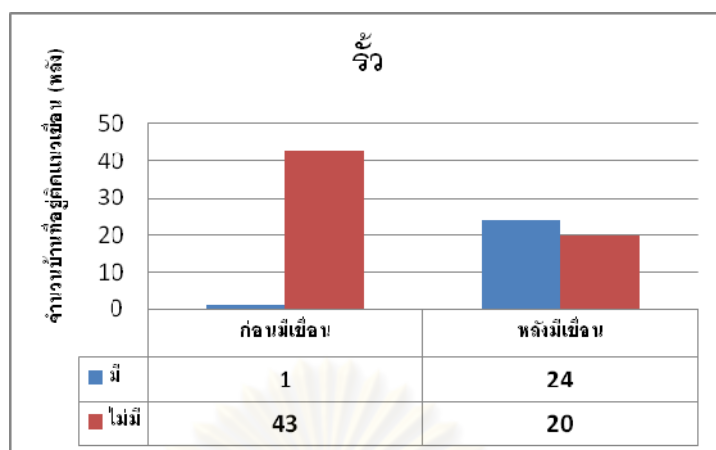
แบบที่ 2 รั้วมีประตูเปิด-ปิดกั้นบนสันเขื่อน

แบบที่ 3 รั้วกั้นบนสันเขื่อน

ภาพที่ 5.19 เปรียบเทียบองค์ประกอบรั้ว ก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน พบว่าทำให้เกิดการถมดินบริเวณด้านหลังแนวเขื่อน เขื่อนจึงกลายเป็นทางเดินหน้าบ้านที่ทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวลดลง บ้านที่อยู่ติดริมน้ำมากกว่าครึ่งหนึ่งได้สร้างรั้วที่มีลักษณะเป็นรั้วไม้ระแนง แผ่นสังกะสีกั้นบนสันเขื่อน กั้นยาวตลอดแนวเขตบ้านบริเวณพื้นที่ริมน้ำ และบางหลังมีประตูเปิด-ปิดขึ้นลงจากเขื่อน นอกจากนี้มีลูกกรงเหล็กกั้นระหว่างตัวบ้านกับเขื่อนอย่างมั่นคงตลอดแนวพื้นที่ริมน้ำ มีรั้วรอบบ้าน รวมถึงทางเดินที่เชื่อมต่อไปพื้นที่ด้านใน เพื่อป้องกันขโมยและช่วยปิดกั้นไม่ให้ใช้เป็นทางเดินประกอบอาชญากรรม เนื่องจากแนวเขื่อนในบางช่วงสามารถเดินได้ติดต่อกันในหลายหลัง ถ้ามาทางน้ำสามารถขึ้นบันไดแล้วเข้าบ้านทุกหลังที่อยู่ติดแนวเขื่อนได้ทั้งหมด มีการปลูกต้นไม้กระถางวางบนสันเขื่อน เพื่อกั้นเป็นแนวรั้วอีกรูปแบบหนึ่ง และทำให้บรรยากาศริมน้ำสวยงามดูร่มรื่นมากขึ้น ซึ่งการสร้างรั้วที่เกิดขึ้นเป็นผลทำให้ลักษณะของชุมชนริมน้ำมีรั้วล้อมรอบในบริเวณพื้นที่ริมน้ำ

เพิ่มขึ้น (23หลัง) 53.49%

แผนภูมิที่ 5.7 เปรียบเทียบองค์ประกอบครัว ก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 5.2 ตารางสรุปกายภาพพระดัดตัวเรือนก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

องค์ประกอบทางกายภาพ	ก่อนมีเขื่อน		หลังมีเขื่อน		การเปลี่ยนแปลง	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	เพิ่มขึ้น	ลดลง
1.การวางแนวอาคาร	หันหน้า เข้าหน้า 44	หันหลัง ให้น้ำ 0	หันหน้า เข้าหน้า 25	หันหลัง ให้น้ำ 19	-	ลดลง (19 หลัง) คิดเป็น 43.18%
2.อาคารมีความสัมพันธ์กับน้ำ	อยู่ในน้ำ 41	อยู่บนบก/ อยู่ในน้ำ และบนบก 3	อยู่ในน้ำ 0	อยู่บนบก 20 อยู่ในน้ำ-บก 24	-	ลดลงเป็นศูนย์ เปลี่ยนเป็น 45.45 % และ 54.45 % ตามลำดับ
3.ชานบ้านริมน้ำ	43	1	25	19	-	ลดลง (18 หลัง) คิดเป็น 41.86%
4.ศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ	42	2	5	39	-	ลดลง (37 หลัง) คิดเป็น 88.09%
5.บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ	43	1	27	17	-	ลดลง (16หลัง) คิดเป็น 37.21%
6.ช่องเปิดสู่น้ำ (อุ้งจอดเรือ)	44	0	0	44	-	ลดลงเป็นศูนย์ คิดเป็น 100%
7.รั้ว	1	43	24	20	เพิ่มขึ้น (23 หลัง) 53.49%	-

ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, 2553

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือน

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม การเข้าถึงทางน้ำสะดวกมีเรือส่วนตัวและสามารถจอดเรือไว้ด้านในบริเวณใต้ถุนบ้าน มีศาลาท่าน้ำและบันไดในบ้านทุกหลัง เข้าถึงได้เฉพาะในแต่ละบ้านริมน้ำ

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม การเข้าถึงทางน้ำลำบากมากขึ้น มีเรือส่วนตัวน้อยลงและไม่มีที่จอดเรือ เนื่องจากน้ำแรงทำให้เรือพังเสียหาย ไม่มีศาลาท่าน้ำและไม่มีบันไดตรงกับบ้านทุกหลัง กลายเป็นทางเดินแคบๆ บนสันเขื่อนที่เชื่อมถึงกันของบ้านริมน้ำ ซึ่งทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยของค้ประกอบตัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ (รั้วไม่ระแนงกัน)

ภาพที่ 5.20 ภาพเปรียบเทียบที่อยู่อาศัยริมคลองก่อนและหลังหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

5.3 สรุปผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

จากการวิเคราะห์ถึงผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ในการเปลี่ยนแปลงทางด้านองค์ประกอบทางกายภาพทั้ง 2 ระดับ คือ ระดับชุมชนและระดับตัวเรือน สามารถอธิบายสรุปได้ว่า

การเปลี่ยนแปลงกายภาพในระดับชุมชน พบว่ารูปแบบเฉพาะที่ปรากฏของชุมชนริมน้ำในด้านกายภาพและด้านกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ริมน้ำ ที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม บริเวณพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านที่ใช้ร่วมกันของคนที่อยู่ติดน้ำและไม่ติดริมน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการปะทะกันทางสังคมใช้พบปะพูดคุย

ของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมได้ส่งผลต่อเปลี่ยนแปลงของลักษณะขอบตลิ่งริมน้ำถูกปิดกั้นทำให้มีผลกระทบทางกายภาพชุมชน ได้แก่ “มวลอาคารบริเวณพื้นที่ริมน้ำหายไป” ส่งผลทำให้ขาดพื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้านที่เคยใช้งานร่วมกันของชุมชนลดลง การเข้าถึงโดยการสัญจรทางน้ำลดลงและลำบากมากขึ้น คนในชุมชนต้องใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก ทำให้ “ทางใน” ที่ใช้ในการเข้าถึงพื้นที่มีขนาดกว้างมากขึ้น หลังจากมีเขื่อนส่งผลต่อการใช้พื้นที่ริมน้ำและการเข้าถึงทางน้ำของคนในชุมชน ทำให้ต้องใช้บริการที่ว่างระหว่างอาคาร ซึ่งเป็นทางเดินขนาดเล็กที่เชื่อมถึงกันในละแวกบ้านนั้นๆ และบริเวณลานศาสนสถาน ศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนในการรวมกลุ่มกัน ส่วนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอื่นๆ ที่สำคัญของชุมชน เช่น ท่าเรือร่วมและตลาดหายไป เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของเมืองด้านการคมนาคมทางบก ที่ทำให้เนื้อเมืองเปลี่ยนแปลงไปไม่ได้เกิดจากการเข้าถึงที่น้อยลงจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมน้ำ

การเปลี่ยนแปลงกายภาพในระดับตัวเรือน พบว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในระดับตัวเรือนอย่างเห็นได้ชัด มีทั้งที่ลดลงและเพิ่มขึ้นจากการสร้างเขื่อน บ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมได้รับผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือน ลดลงมากที่สุด ได้แก่ ช่องเปิดสูบน้ำ (ที่จุดเรือ) ลดลงคิดเป็น 100% ไม่สามารถนำเรือเข้ามาจอดด้านในหลังบ้านหรือใต้ถุนบ้านได้ ซึ่งแต่เดิมสามารถเข้าถึงได้ในทุกหลัง อาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ(ตั้งอยู่ในน้ำ) ลดลงคิดเป็น 100% เปลี่ยนเป็นอยู่บนพื้นดินมากขึ้น เนื่องจากการถมดินบริเวณพื้นที่ด้านหลังแนวเขื่อน รองลงมาคือ ศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ ลดลงคิดเป็น 88.09% เนื่องจากโดนรื้อทิ้งหลังจากการสร้างเขื่อน การวางแนวอาคารจากหันหน้าเข้าหาน้ำเปลี่ยนเป็นหันหลังให้น้ำ ลดลง คิดเป็น 43.18% ซานบ้านริมน้ำ ลดลงคิดเป็น 41.86% และองค์ประกอบตัวเรือนที่ลดลงน้อยที่สุด คือ บันไดขึ้น-ลงสูบน้ำ ลดลงคิดเป็น 37.21% ทั้งนี้บันไดขึ้น-ลงสูบน้ำส่วนใหญ่เป็นบันไดของตัวแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม โดยในสภาพความเป็นจริงบันไดเขื่อนไม่ตรงกับความต้องการในการใช้งานของผู้อยู่อาศัยริมน้ำในทุกหลังเพราะแนวเขื่อนสูงทำให้ลำบากในการขึ้น-ลง ส่วนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ รั้ว เพิ่มจากเดิมก่อนมีเขื่อนคิดเป็น 53.49% ซึ่งทำเพิ่มขึ้นเองในแต่ละบ้านกันอยู่บนสันเขื่อน เพื่อป้องกันขโมย ทำให้ชุมชนเกิดการแยกตัวต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

ดังนั้นจึงต้องการหาความสัมพันธ์ทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปว่ามีผลกระทบต่อด้านสังคมของคนในชุมชนด้วยหรือไม่อย่างไร ซึ่งในเนื้อหาบทต่อไปจะเป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นทางด้านสังคมโดยการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ พร้อมทั้งอธิบายผลในแต่ละด้านดังกล่าวที่เกิดขึ้นจริงกับคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนในพื้นที่ริมน้ำ

ภาพที่ 5.21 ภาพด้านข้างของชุมชนริมน้ำปากคลองชักระทั้ง 2 ฝั่ง เปรียบเทียบก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม ก่อนและหลังการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ในเนื้อหาของบทนี้จะทำการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์รายละเอียดของลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนริมน้ำ โดยจะศึกษาผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระที่เกิดจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่ทำให้การเข้าถึงทางน้ำลดน้อยลงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนที่ได้ทำการวิเคราะห์แล้วในบทที่ผ่านมา และหาความสัมพันธ์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนว่ามีผลกระทบทางด้านสังคมต่อคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนริมน้ำในด้านใดบ้าง ซึ่งสามารถอธิบายผลกระทบในแต่ละด้าน โดยทำตารางเปรียบเทียบว่าก่อนมีเขื่อนและหลังมีเขื่อนทางด้านสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างไร โดยใช้ “แบบสอบถาม” ควบคู่กับแบบสำรวจและการสังเกต เป็นเครื่องมือในการวิจัยเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบทางด้านสังคมที่เกิดขึ้นจริง จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ผลการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

จากการเก็บข้อมูลแบบสอบถามตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ข้างต้น เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS และสรุปผลของข้อมูลในส่วนต่างๆ โดยใช้สูตรทางสถิติในการคำนวณด้วยวิธี Cross-tabulation แสดงความสัมพันธ์ของข้อมูล แสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะริมน้ำของชุมชน ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือน ส่งผลกระทบต่อสังคมในแต่ละด้านหลังจากมีเขื่อน

จากสภาพปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้น ประชาชนที่อาศัยบริเวณพื้นที่ริมน้ำได้รับผลกระทบเสียหายเป็นอย่างมากในหลายๆด้านและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทุกปี โดยเฉพาะปี พ.ศ.2538 และ พ.ศ.2539 การแก้ปัญหาและป้องกันน้ำท่วมของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานครมีหลายวิธี และแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่เกิดขึ้นตามนโยบายของรัฐในการป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ริมน้ำของกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีการก่อสร้างขึ้นบริเวณคลองชักพระ ในปี 2542 วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำจะได้รับประโยชน์อย่างชัดเจน 2 ประการคือ สามารถช่วยบรรเทาปัญหาน้ำท่วม และลดปัญหาน้ำกัดเซาะดินตลิ่งได้

6.1 ความคิดเห็นของคนในชุมชนที่มีต่อการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามทัศนคติความคิดเห็นของคนในชุมชน (รายละเอียดในภาคผนวก ค) ที่มีต่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อความเข้าใจในผลกระทบและประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างเขื่อนส่งผลกระทบต่อทางด้านบวก ดังนี้

ตารางที่ 6.1 ความพอใจในความเรียบร้อยสวยงามบริเวณบ้านหลังจากการสร้างเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ความพอใจในความเรียบร้อยสวยงามบริเวณบ้านหลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม				
	พอใจ	ค่อนข้างพอใจ	ไม่พอใจ	ไม่พอใจมาก	รวม
บ้านติดเขื่อน	14	14	11	2	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	23	10	7	0	40
รวม	(45.7) 37	(29.6) 24	(22.2) 18	(2.5) 2	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า คนในชุมชน พอใจร้อยละ 45.7 ค่อนข้างพอใจร้อยละ 29.6 รวมเป็นร้อยละ 75.3 เพราะหลังมีเขื่อนทำให้น้ำไม่ท่วม ดินตลิ่งไม่ถูกกัดเซาะและบ้านบางหลังได้ที่ดินเพิ่มขึ้น บ้านไม่ทรุด แต่ต้องติดบ้านให้สูงขึ้น ไม่พอใจร้อยละ 22.2 เพราะรอยต่อของเขื่อนไม่แข็งแรงทำให้เขื่อนร้าว ดินที่ถมค่อๆสไลด์เอียงลงน้ำ โดยทางการถมดินให้เพียงครั้งเดียวหลังจากนั้นก็ไม่ได้ถมให้อีก ตั้งแต่มีเขื่อนทำให้น้ำขังเน่าเสียและมีกลิ่นเหม็น และไม่พอใจมากร้อยละ 2.5 คนที่ไม่พอใจมากเนื่องจากมีปัญหาคือเขื่อนร้าว ทำงานไม่เรียบร้อย ทำให้น้ำไหลเข้ามาข้างในพื้นที่ด้านหลังเขื่อน

ตารางที่ 6.2 หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไรบ้างเวลาน้ำขึ้นสูงสุด

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไรบ้างเวลาน้ำขึ้นสูงสุด				รวม
	น้ำไม่ท่วม	ปัญหาน้ำท่วมลดลง	น้ำท่วมเหมือนเดิม	น้ำท่วมมากกว่าเดิม	
บ้านติดเขื่อน	30	10	1	0	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	28	11	1	0	40
รวม	(71.6) 58	(25.9) 21	(2.5) 2	(0) 0	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า หลังมีเขื่อนน้ำไม่ท่วมร้อยละ 71.6 เพราะมีเขื่อนช่วยป้องกัน อีกทั้งมีประตุน้ำออกจกเขื่อนโดยเปิดปิดระบายน้ำเวลาขึ้น-ลงเมื่อถึงระดับ ปัญหาน้ำท่วมลดลงร้อยละ 25.9 น้ำท่วมเหมือนเดิมร้อยละ 2.5 ซึ่งเป็นลักษณะน้ำท่วมขังในพื้นที่ด้านหลังเขื่อนและไม่พบว่า มีปัญหาน้ำท่วมมากขึ้นกว่าเดิม เพราะว่าเขื่อนสามารถช่วยป้องกันน้ำท่วมและการกัดเซาะดินตลิ่งของบ้านได้

ตารางที่ 6.3 ปัจจุบันถ้ามีน้ำท่วมหรือน้ำขึ้นสูงสุดน้ำจะท่วมส่วนใดของตัวบ้าน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ปัจจุบันเวลามีน้ำท่วมหรือน้ำขึ้นสูงสุดน้ำจะท่วมส่วนใดของตัวบ้าน (ตอบได้มากกว่า 1ข้อ)			
	ทางเดิน	พื้นบ้านบางส่วน	ห้องนอน	อื่นๆ
บ้านติดเขื่อน	8	3	0	1
บ้านไม่ติดเขื่อน	9	6	0	0
รวม	(70.8) 17	(37.5)9	(0)0	(4.2) 1

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันเวลาน้ำท่วมส่วนใหญ่จะท่วมบริเวณทางเดิน ร้อยละ 70.8 และบริเวณพื้นบ้านบางส่วน ร้อยละ 37.5 อื่นๆร้อยละ 4.2 คือ จะท่วมไม่ถึงพื้นบ้าน

ตารางที่ 6.4 ระยะเวลาที่น้ำท่วมหลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมระยะเวลาที่น้ำท่วมเป็นอย่างไร		
	ลดลง	เท่าเดิม	นานขึ้น
บ้านติดเขื่อน	11	0	0
บ้านไม่ติดเขื่อน	13	0	0
รวม	(100) 24	(0) 0	(0) 0

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ระยะเวลาที่น้ำท่วมหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมพบว่าระยะเวลาที่น้ำท่วมลดลงร้อยละ 100 เพราะว่า เขื่อนช่วยป้องกันน้ำท่วมของชุมชนได้ดี ไม่มีปัญหาน้ำท่วมเสียหาย

ตารางที่ 6.5 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ได้ก่อสร้างขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยของท่านมีสภาพเป็นอย่างไร

ประเภทที่อยู่อาศัย	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ได้ก่อสร้างขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยของท่านมีสภาพเป็นอย่างไร			
	ดีขึ้น	เหมือนเดิม	แย่ลง	รวม
บ้านติดเขื่อน	39	0	2	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	36	4	0	40
รวม	(92.6) 75	(4.9) 4	(2.5) 2	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เห็นว่าการสร้างเขื่อนช่วยทำให้สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น ร้อยละ 92.6 ดีขึ้นตรงที่น้ำไม่ท่วมเหมือนแต่ก่อน เหมือนเดิมร้อยละ 4.9 แย่ลงร้อยละ 2.5 เพราะทำให้บ้านที่อยู่ติดริมน้ำไม่มีพื้นที่ริมน้ำและเขื่อนรั่วทำให้ที่อยู่อาศัยมีสภาพแย่ลง

ตารางที่ 6.6 ความคงทนของบ้านท่านหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

ประเภทที่อยู่อาศัย	ความคงทนของบ้านท่านหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม			
	เพิ่มขึ้น	เท่าเดิม	ลดลง	รวม
บ้านติดเขื่อน	40	1	0	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	40	0	0	40
รวม	(98.8) 80	(1.2) 1	(0) 0	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ความคงทนของบ้าน เพิ่มขึ้นหลังจากมีเขื่อน ร้อยละ 98.8% ซึ่งทำให้น้ำไม่ท่วมและบ้านไม่พังเสียหายไม่ต้องซ่อมแซมบ้านทุกปี เนื่องจากไม่ถูกกัดเซาะเหมือนแต่ก่อน

ตารางที่ 6.7 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านได้หรือไม่

ประเภทที่อยู่อาศัย	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านได้หรือไม่		
	ได้	ไม่ได้	รวม
บ้านติดเขื่อน	38	3	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	40	0	40
รวม	(96.3) 78	(3.7) 3	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมได้ร้อยละ 96.3 เนื่องจากไม่เกิดปัญหา น้ำท่วมบ้านเรือนเช่นในอดีต ที่ทำให้มีความลำบากในการเดินทางเข้า-ออกจากบ้าน ตัวเขื่อนและสิ่งของ เครื่องใช้ในบ้านเสียหาย

ตารางที่ 6.8 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่งได้หรือไม่

ประเภทที่อยู่อาศัย	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่งได้หรือไม่		
	ได้	ไม่ได้	รวม
บ้านติดเขื่อน	41	0	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	40	0	40
รวม	(100) 81	(0) 0	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า พบว่าหลังจากมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่งได้ร้อยละ 100 ซึ่งทำให้ดินบริเวณใต้ถุนบ้านไม่ถูกน้ำกัดเซาะเพิ่มขึ้น เพราะเขื่อนช่วยป้องกันคลื่นน้ำกระแทกดินตลิ่งชายฝั่ง ซึ่งก่อนยังไม่สร้างเขื่อนดินตลิ่งบ้านริมน้ำถูกน้ำกัดเซาะหายไปหมด ตารางที่ 6.9 ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม

ประเภทที่อยู่อาศัย	ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม			
	ถาวร กั้นน้ำได้ตลอดเวลา	กึ่งถาวร เสริมคันกั้นน้ำได้เมื่อน้ำมากผิดปกติ	ชั่วคราว	แบบเดิมที่ไม่มีเขื่อน
บ้านติดเขื่อน	35	0	0	6
บ้านไม่ติดเขื่อน	37	0	0	3
รวม	(88.9) 72	(0) 0	(0) 0	(11.1) 9

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่ชอบเขื่อนถาวรที่สามารถกั้นน้ำได้ตลอดเวลา ร้อยละ 88.9 เขื่อนถาวรกั้นน้ำได้ตลอดเวลาดีที่สุด ซึ่งช่วยป้องกันน้ำท่วมและช่วยลดการกัดเซาะของตลิ่ง ทำให้บ้านไม่ทรุดไม่ต้องคอยติดบ้านทุกปี ได้ที่ดินเพิ่มขึ้นเพราะบ้านอยู่นอกประตูน้ำ แต่เขื่อนสูงทำให้ตัวบ้านอยู่ต่ำกว่าตัวเขื่อนมาก ทำให้มองไม่เห็นบรรยากาศริมน้ำ อยากให้ความสูงของแนวเขื่อนลดน้อยลงกว่านี้ และพบว่ามีส่วนหนึ่งที่ชอบแบบเดิมที่ไม่มีเขื่อนน่าจะดีกว่า ร้อยละ 11.1 เพราะว่าชอบ

วิถีชีวิตริมน้ำแบบเดิม ซึ่งเขื่อนยังไม่ดีพอในการใช้งาน ทำให้น้ำท่วมขังเข้ามาพื้นที่ในดำนโน และไม่ชอบเขื่อนในทุกรูปแบบอยากอยู่แบบธรรมชาติแบบเก่า ชอบแบบเดิมมากกว่าแบบนี้มีแล้วไม่มีที่นั้งเล่นริมน้ำ อยู่แบบบ้านริมน้ำสมัยก่อนดีกว่า ในรอบหนึ่งปีจะเกิดน้ำท่วมเพียงช่วงเดียวในฤดูน้ำหลาก และมีที่นั้งเล่นพักผ่อน กินข้าว สังสรรค์กันบริเวณริมน้ำ ซึ่งสภาพปัจจุบันไม่มีแล้ว

ตารางที่ 6.10 ท่านมีความคิดต้องการย้ายที่อยู่อาศัยหรือไม่

ประเภทที่อยู่อาศัย	ท่านมีความคิดต้องการย้ายที่อยู่อาศัยหรือไม่		
	ต้องการย้าย	ไม่ต้องการย้าย	รวม
บ้านติดเขื่อน	0	41	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	0	40	40
รวม	(0) 0	(100) 81	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

คนในชุมชนทั้งหมดไม่ต้องการย้ายที่อยู่อาศัยหลังจากมีการสร้างเขื่อนร้อยละ100 เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน และรู้สึกผูกพันกับที่อยู่อาศัยริมน้ำ ซึ่งอยู่กันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

สรุปความเห็นของคนในชุมชนโดยรวมคือ การมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกคือช่วยป้องกันน้ำไม่ท่วมทุกปีเหมือนแต่ก่อนและช่วยลดการกัดเซาะดินตลิ่ง ส่วนด้านลบทำให้วิถีชีวิตลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมสูญหายและเปลี่ยนแปลงไป แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมบดบังทิวทัศน์ทัศนียภาพริมน้ำ และการใช้พื้นที่ริมน้ำไม่สะดวกเหมือนแต่ก่อน ทั้งนี้ คนในชุมชนส่วนใหญ่ชอบเขื่อนถาวรที่สามารถกั้นน้ำได้ตลอดเวลาป้องกันดีที่สุด

ในปัจจุบันภายหลังจากการสร้างเขื่อนทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงบริเวณพื้นที่ริมน้ำของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับชุมชน และระดับตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อด้านสังคมวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำด้านหลังแนวเขื่อน ดังนี้

6.2 ผลการวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมของชุมชน ก่อนและหลังมีเขื่อน

6.2.1 ส่วนที่ 1 ด้านการประกอบอาชีพ ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(เมื่อไม่มีบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ และที่จอดเรือ)

ตารางที่ 6.11 เปรียบเทียบการประกอบอาชีพ ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	การประกอบอาชีพ					
	ก่อนมีเขื่อน					รวม
	รับจ้าง ทั่วไป	การเกษตร	ธุรกิจส่วนตัว/ ค้าขายทางน้ำ	ราชการ/ รัฐวิสาหกิจ	ไม่ได้ประกอบ อาชีพ / เกษียณ	
บ้านติดเขื่อน	6	5	19	11	0	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	13	2	18	7	0	40
รวม	(23.5) 19	(8.6) 7	(45.7) 37	(22.2) 18	0	(100) 81
หลังมีเขื่อน						
บ้านติดเขื่อน	7	3	14	8	9	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	13	1	15	7	4	40
รวม	(24.7) 20	(4.9) 4	(35.8) 29	(18.5) 15	(16.0) 13	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

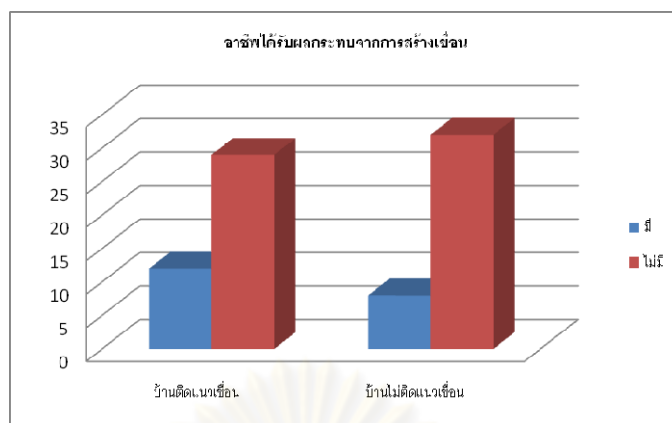
จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขายทางน้ำร้อยละ 45.7 หลังมีเขื่อนพบว่าลดลงเหลือเพียงร้อยละ 35.8 เท่ากับลดลง 9.9 และไม่ได้ประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นร้อยละ 16.0

ตารางที่ 6.12 อาชีพที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	อาชีพที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อน		
	มี	ไม่มี	รวม
บ้านติดเขื่อน	12	29	41
บ้านไม่ติดเขื่อน	8	32	40
รวม	(24.7) 20	(75.3) 61	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า การสร้างเขื่อนไม่ส่งผลกระทบต่ออาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ร้อยละ 75.3 แต่พบว่าเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อคนที่ประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำ/พายเรือขายของทางน้ำ ร้อยละ 24.7 ซึ่งมีผลกระทบทำให้รายได้ลดน้อยลง แต่ไม่มีผลกระทบด้านรายจ่าย

แผนภูมิที่ 6.1 อาชีพที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 6.1 การพายเรือค้าขายทางน้ำและที่จอดเรือนอกตัวเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

โดยสามารถแบ่งกลุ่มผู้ค้าขายทางน้ำออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ร้านค้าริมน้ำและเรือขายสินค้า
กลุ่มร้านค้าริมน้ำ ต้องใช้บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ เพื่อติดต่อกับลูกค้าทางน้ำที่ใช้เรือในการสัญจร
 เดินทาง ซึ่งปัญหาไม่มีบันไดขึ้น-ลง สามารถที่จะสร้างทดแทนใหม่ได้ตามระเบียบของกรมเจ้าท่า แต่
 เมื่อมีลูกค้าลดลง ซึ่งเป็นผลจากกลุ่มผู้ใช้การเดินทางน้ำลดลง ทำให้การค้าขายทางน้ำได้รับ
 ผลกระทบอย่างมาก ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้กลุ่มผู้อยู่อาศัยที่เคยใช้บริการร้านค้าริมน้ำเหล่านี้ เลิกการ
 ใช้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆในอนาคต

กลุ่มเรือขายสินค้า ได้รับผลกระทบทั้งในส่วนของที่จอดเรือซึ่งเป็นพาหนะในการค้าขาย
 ต้องจอดไว้นอกเขื่อนทำให้ไม่ปลอดภัยทั้งในส่วนของสินค้าและตัวเรือ ปัจจุบันมีคนพายเรือมาขาย

ของน้อยลำและในส่วนของตัวเขื่อนที่ค่อนข้างสูงเวลาน้ำลงทำให้บันไดเขื่อนลอยสูงจากผิวน้ำ และคลื่นน้ำปะทะเขื่อนแรงทำให้ลำบากต่อการจอดเรือและการซื้อของ นอกจากนี้ยังได้รับผลกระทบจากจำนวนลูกค้าที่ไม่มีบันไดขึ้น-ลง ตรงบริเวณบ้านของตน ทำให้ไม่สะดวกในการซื้อขายและไม่สามารถจอดเรือขายของได้ในทุกหลังทำให้จำนวนลูกค้าจึงลดลง

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านการประกอบอาชีพ

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า การสร้างเขื่อนไม่ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ แต่พบว่าได้ส่งผลกระทบต่อคนที่ประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำและพายเรือขายของทางน้ำเท่านั้น ร้อยละ 24.7 ซึ่งมีผลทำให้รายได้ลดน้อยลงกว่าตอนก่อนมีเขื่อน แต่ไม่มีผลกระทบด้านรายจ่าย การใช้บริการซื้อขายทางน้ำลำบากมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเขื่อนสูง การขึ้น-ลงบันไดไม่สะดวกและลำบากทำให้ไม่มีคนลงมาซื้อของทางน้ำ เวลาน้ำลงบันไดเขื่อนจะลอยสูงจากผิวน้ำ ในบ้านบางหลังไม่มีบันไดขึ้น-ลงตรงบริเวณบ้านของตนและไม่มีที่จอดเรือต้องจอดนอกเขื่อน คลื่นน้ำแรงทำให้เรือพัง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการค้าขายลูกค้าลดน้อยลงและบางส่วนเปลี่ยนจากการค้าขายทางน้ำมาอยู่ริมถนนใหญ่เพราะไม่สามารถใช้เส้นทางน้ำได้ เปลี่ยนเป็นใช้เส้นทางเท้าและถนนเป็นหลัก ลูกค้าเข้าถึงได้มากกว่าและการขนส่งสะดวกกว่าแบบเดิม

6.2.2 ส่วนที่ 2 ด้านการเดินทาง ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(เมื่อไม่มีบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ และที่จอดเรือ)

ตารางที่ 6.13 เปรียบเทียบการเดินทางเข้า-ออกจากตัวบ้าน ก่อนและหลังมีเขื่อน

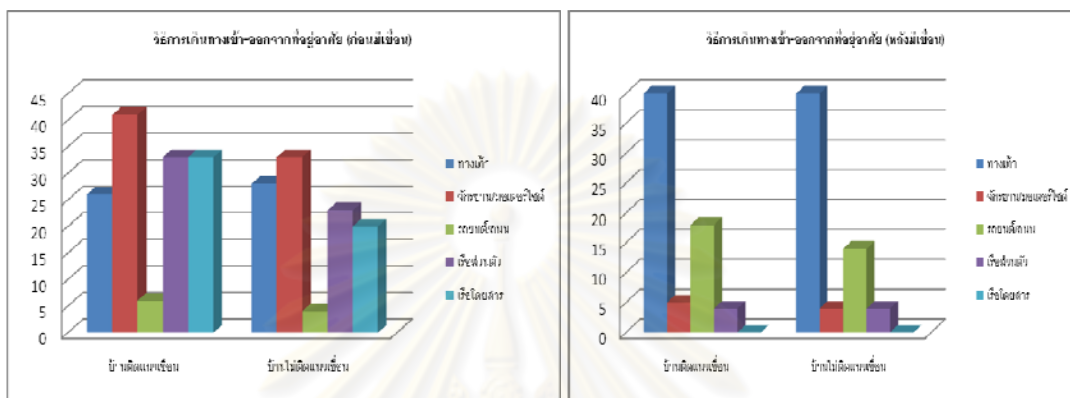
ประเภทที่อยู่อาศัย	ท่านเดินทางเข้าออกจากตัวบ้านด้วยวิธีใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)				
	ก่อนมีเขื่อน				
	ทางเท้า	จักรยาน/มอเตอร์ไซด์	รถยนต์/ถนน	เรือส่วนตัว	เรือโดยสาร
บ้านติดแนวเขื่อน	26	41	6	33	33
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	28	33	4	23	20
รวม	(66.7) 54	(96.3) 78	(12.3) 10	(69.1) 56	(65.4) 53
หลังมีเขื่อน					
บ้านติดแนวเขื่อน	40	5	18	4	0
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	40	4	14	4	0
รวม	(98.8) 80	(11.1) 9	(39.5) 32	(9.9) 8	0

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชนเดินทางเข้าออกจากตัวบ้าน ใช้เรือส่วนตัวร้อยละ 69.1 หลังมีเขื่อน ใช้เรือส่วนตัวลดลง เหลือเพียงร้อยละ 9.9 ก่อนมีเขื่อนการใช้เรือโดยสารร้อยละ 65.4 หลังมีเขื่อน ไม่ใช้เรือโดยสารอีกเลยร้อยละ 0 ก่อนมีเขื่อนใช้ทางเท้าร้อยละ 66.7 หลังมี

เขื่อนพบว่าใช้ทางเท้า เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 98.8 และก่อนมีเขื่อนใช้ทางรถยนต์/ถนนร้อยละ 12.3 หลังมีเขื่อนพบว่าใช้ทางรถยนต์/ถนน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 39.5

สามารถอธิบายได้ว่า การใช้เรือส่วนตัวลดลงอย่างมาก และการใช้เรือโดยสารไม่ใช้อีกเลย เพราะปัจจุบันเรือโดยสารให้บริการเพียง 2 รอบคือช่วงเช้าและช่วงเย็น และไม่สะดวกในการขึ้น-ลงริมแนวเขื่อน เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีท่าเรือร่วม ของชุมชน

แผนภูมิที่ 6.2 การเดินทางเข้า-ออกจากตัวบ้าน ก่อนและหลังมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.14 การใช้ทางน้ำในการเดินทาง หลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังมีเขื่อนใช้การเดินทางทางน้ำจากที่อยู่อาศัย	
	ใช้	ไม่ใช้
บ้านติดแนวเขื่อน	6	35
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	5	35
รวม	(13.6) 11	(86.4) 70

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า หลังจากมีเขื่อนใช้การเดินทางทางน้ำจากที่อยู่อาศัยร้อยละ 13.6 ไม่ใช้ทางน้ำร้อยละ 86.4 เพราะเปลี่ยนเป็นใช้ทางถนนสะดวกกว่า สำหรับคนทำอาชีพค้าขายทางน้ำ ยังคงใช้เรือในการเดินทาง เพราะต้องพายเรือไปขายของทางน้ำที่อื่นๆ

ภาพที่ 6.2 การเดินทางทางน้ำของคนในชุมชน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.15 ความจำเป็นของการใช้เรือส่วนตัว หลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังจากมีเขื่อนจำเป็นต้องมีเรือส่วนตัว	
	จำเป็น	ไม่จำเป็น
บ้านติดแนวเขื่อน	6	35
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	4	36
รวม	(12.3) 10	(87.7) 71

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

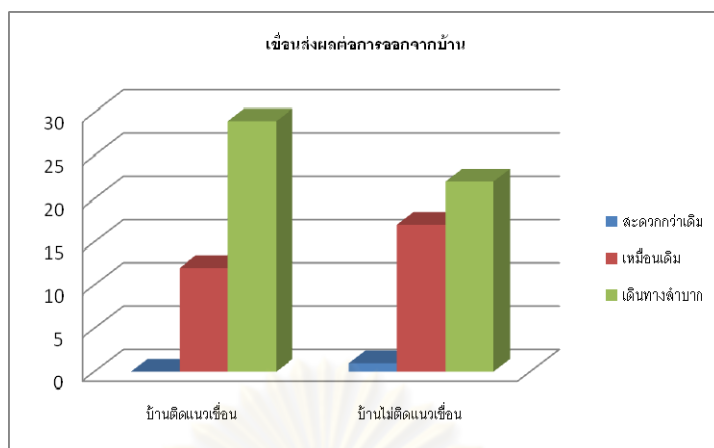
จากการศึกษาพบว่า หลังมีเขื่อนความจำเป็นในการใช้เรือส่วนตัว เหลือเพียงร้อยละ 12.3 เพราะ ตั้งแต่มีเขื่อนทำให้คลื่นน้ำแรง ส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องใช้เนื่องจากไม่สะดวก และไม่มีที่จอดเรือ ทำให้อันตรายขึ้นลงลำบาก ทำให้ต้องขายเรือทิ้งเพราะถ้าจอดเรือทิ้งไว้โดนคลื่นน้ำทำให้เรือผูกเสียหาย ความจำเป็นในการใช้งานจึงลดลง แต่คนที่ทำอาชีพค้าขายจำเป็นต้องมีเรือส่วนตัวเป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งต้องจอดไว้ด้านนอกเขื่อน

ตารางที่ 6.16 หลังสร้างเขื่อนได้รับผลต่อการเดินทางออกจากบ้าน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังจากมีเขื่อนได้รับผลต่อการเดินทางออกจากบ้าน			
	สะดวกกว่าเดิม	เหมือนเดิม	เดินทางลำบากขึ้น	รวม
บ้านติดแนวเขื่อน	0	12	29	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	1	17	22	40
รวม	(1.2) 1	(35.8) 29	(63.0) 51	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า หลังมีเขื่อนคนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบต่อการเดินทางออกจากบ้านลำบากมากขึ้นร้อยละ 63.0 เพราะไม่สามารถออกทางน้ำได้สะดวกเหมือนแต่ก่อน ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ทางน้ำอีกเลยและเปลี่ยนเป็นทางเดินเท้าออกไปทางถนน เนื่องจากไม่มีที่ผูกเรือทำให้เรือพัง และไม่มีควมจำเป็นต้องใช้ทางเรืออีก ส่วนบ้านที่อยู่บริเวณริมน้ำที่อยู่ลึกด้านในเวลาเดินออกไปยังถนนใหญ่ต้องใช้เวลานานมากขึ้นจากเดิมที่สามารถออกทางน้ำได้โดยง่าย

แผนภูมิที่ 6.3 ผลต่อการเดินทางออกจากบ้าน หลังสร้างเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.17 หลังมีเขื่อนใช้แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้า

ประเภทที่อยู่อาศัย	การใช้แนวเขื่อนเป็นทางเดินเท้าหรือไม่		
	ใช้ประจำ	ใช้เป็นครั้งคราว	ไม่ต้องใช้
บ้านติดแนวเขื่อน	11	16	14
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	6	16	18
รวม	(21.0) 17	(39.5) 32	(39.5) 32

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า คนใช้แนวเขื่อนเป็นทางเดินเท้า โดยใช้เป็นครั้งคราวและไม่ต้องใช้ร้อยละ 39.5 ใช้ประจำร้อยละ 21.0 ในการใช้เป็นทางเดินเท้า เพราะใช้ในการเดินไปซื้อของร้านค้าที่อยู่ติดริมน้ำ

ภาพที่ 6.3 การใช้แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้า

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.18 การใช้บริการ การซื้อขายและการติดต่อทางน้ำ หลังจากมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังการก่อสร้างเขื่อน การใช้บริการ ซื้อขายและการติดต่อทางน้ำเป็นอย่างไร			รวม
	ลำบากขึ้น	เหมือนเดิม	สะดวกขึ้น	
บ้านติดแนวเขื่อน	39	1	1	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	38	1	1	40
รวม	(95.1) 77	(2.5) 2	(2.5) 2	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า หลังจากมีเขื่อน การใช้บริการซื้อขายทางน้ำลำบากมากขึ้นร้อยละ 95.1 ซึ่งการซื้อขายทางน้ำเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยในการอยู่อาศัยริมคลองเพื่อการซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภค ของคนในชุมชน

ภาพที่ 6.4 การซื้อขายทางน้ำลำบากในการขึ้น-ลง ภายหลังจากมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านการเดินทาง

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ก่อนมีเขื่อนการเดินทางเข้าออกจากตัวบ้าน ส่วนใหญ่คนในชุมชนใช้ทางถนนอยู่ก่อนแล้ว แต่ยังสามารถใช้เรือส่วนตัวและเรือแท็กซี่ในการเดินทาง ร้อยละ 69.1 และ 65.4 ตามลำดับ หลังมีเขื่อน การใช้เรือส่วนตัวลดลงเหลือร้อยละ 9.9 และไม่มีการใช้เรือโดยสารอีก ซึ่งพบว่าเขื่อนส่งผลให้การเดินทางทางน้ำลดลง เนื่องจากน้ำลดทำให้บันไดลอยสูงขึ้นไม่สามารถลงเรือได้ น้ำแรงไม่มีที่จอดเรือทำให้เรือพังเสียหาย การใช้บริการซื้อขายทางน้ำลำบาก เนื่องจากการเดินขึ้น-ลงลำบาก ในบ้านบางหลังไม่มีบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำตรงบริเวณบ้านของตน ต้องไปใช้บันไดขึ้น-ลง ร่วมกับบ้านญาติหลังอื่น ทำให้ไม่สามารถจอดเรือได้ในทุกหลัง มีเขื่อนทำให้ไม่มีที่จอดเรือ ต้องยกเรือขึ้นมาเก็บไว้บนชานบ้านและซึ่งทำให้ไม่สามารถเดินทางเข้าออกทางน้ำได้

6.2.3 ส่วนที่ 3 ด้านการอุปโภค ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(เปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์ของตัวอาคาร ที่สัมพันธ์กับน้ำ บันไดขึ้น-ลงสู่หน้า)

การใช้น้ำในการอุปโภค คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนสามารถใช้น้ำประปาได้ในทุกหลัง เนื่องจากมีมานานแล้วก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อน ตั้งแต่เมื่อ 20-30 ปีก่อน แต่ผู้อยู่อาศัยริมคลองยังสามารถใช้น้ำคลองในการชำระล้างบ้านเรือน ซักเสื้อผ้า ล้างภาชนะต่างๆรวมถึงใช้รดน้ำต้นไม้ได้ เพราะไม่ต้องการคุณภาพน้ำที่ดีมาก ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายในส่วนของน้ำประปา

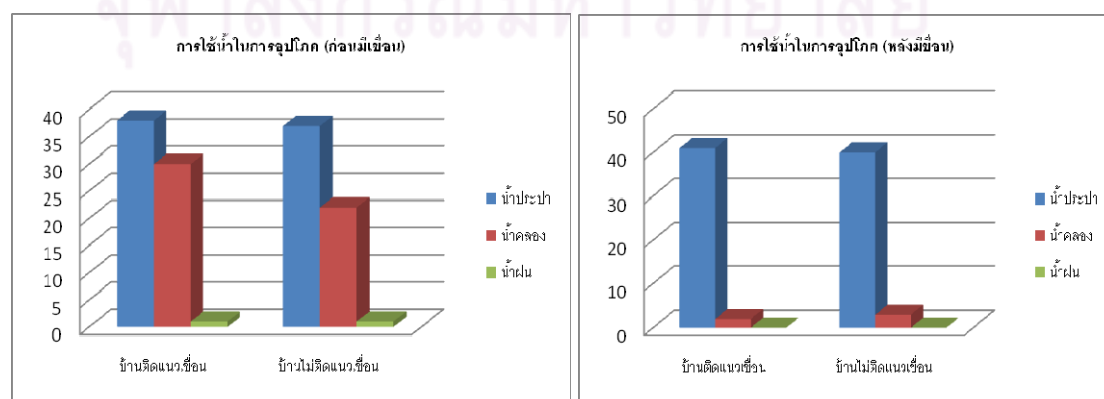
ตารางที่ 6.19 เปรียบเทียบสภาพการใช้น้ำในการอุปโภค ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	สภาพการใช้น้ำในการอุปโภค (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)					
	ก่อนมีเขื่อน			หลังมีเขื่อน		
	น้ำประปา	น้ำคลอง	น้ำฝน	น้ำประปา	น้ำคลอง	น้ำฝน
บ้านติดแนวเขื่อน	38	30	1	41	2	0
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	37	22	1	40	3	0
รวม	(92.6) 75	(64.2) 52	(2.5) 2	(100) 81	(6.2) 5	0

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

การใช้น้ำอุปโภคในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชน มีการใช้น้ำประปาในการอุปโภคด้านต่างๆร้อยละ 92.6 แสดงว่าชุมชนใช้น้ำประปาเป็นส่วนใหญ่ ใช้น้ำคลองร้อยละ 64.2 หลังมีเขื่อนเหลือเพียงร้อยละ 6.2 แสดงว่าเขื่อนมีผลทำให้การใช้น้ำคลองลดน้อยลงจากเดิม และพบว่ามีคนที่ยังคงใช้น้ำคลองในการรดน้ำต้นไม้ ซักล้างพื้นบ้านอยู่บ้าง

ภายหลังจากมีการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้การใช้น้ำคลองไม่สะดวกเหมือนเดิม เพราะไม่มีบันไดลงสู่หน้าในแต่ละบ้านครบทุกหลัง และอาคารที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์อยู่ในน้ำทั้งหลังเหมือนแต่ก่อน ซึ่งแต่เดิมสามารถใช้น้ำคลองจากบริเวณใต้ถุนบ้านได้ และคุณภาพของน้ำไม่สามารถนำมาใช้ได้อีก ทำให้การใช้น้ำคลองต้องเปลี่ยนแปลงไปใช้น้ำประปาเพียงอย่างเดียว ซึ่งทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายน้ำประปาเพิ่มขึ้น

แผนภูมิที่ 6.4 สภาพการใช้น้ำอุปโภคก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.20 เปรียบเทียบความจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำคลองในการอุปโภค ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ความจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำคลองในการอุปโภค					
	ก่อนมีเขื่อน			หลังมีเขื่อน		
	จำเป็น	ไม่จำเป็น	รวม	จำเป็น	ไม่จำเป็น	รวม
บ้านติดแนวเขื่อน	28	12	40	2	39	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	24	13	37	2	38	40
รวม	(67.5) 52	(32.5) 25	(100) 77	(4.9) 4	(95.1) 77	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่าก่อนมีเขื่อน การใช้น้ำคลองยังคงมีความสำคัญอยู่ โดยพบว่าความจำเป็นในการใช้น้ำคลองเพื่อการอุปโภค คิดเป็น ร้อยละ 67.5 ซึ่งผู้ใช้น้ำคลองจากกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีสัดส่วนผู้ใช้น้ำคลองมากกว่าบ้านที่ไม่ติดแนวเขื่อน

หลังมีเขื่อนความจำเป็นต้องการใช้น้ำคลองลดลงเหลือ ร้อยละ 4.9 และไม่จำเป็นต้องใช้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 95.1 แสดงว่า การนำน้ำคลองมาอุปโภคในด้านต่างๆ ไม่จำเป็นหลังยุคมีเขื่อน เพราะก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถใช้น้ำคลองได้โดยสะดวก และมีคุณภาพน้ำที่ดีกว่า

ภาพที่ 6.5 น้ำขังได้ถุนบ้านสภาพเน่าเสียระบายออกไม่ได้ภายหลังมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านการอุปโภค

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชน มีการใช้น้ำประปาในการอุปโภคด้านต่างๆอยู่ก่อนแล้ว และการใช้น้ำคลองพบว่ายังมีความสำคัญอยู่ร้อยละ 64.2 ในการรดน้ำต้นไม้บริเวณพื้นที่ริมน้ำและซัดล้างพื้นบริเวณบ้าน ซึ่งไม่ต้องการน้ำที่มีคุณภาพดีมาก ซึ่งช่วยให้ประหยัดค่าน้ำประปาได้มาก ภายหลังมีเขื่อนทำให้ใช้น้ำคลองลดลงเหลือร้อยละ 6.2 การนำมาอุปโภคในด้านต่างๆ จึงไม่มีความจำเป็น เพราะปัจจุบันคุณภาพน้ำในคลองมีปัญหา น้ำขังสภาพเน่าเสีย ไม่สะอาด จึงไม่จำเป็นที่จะต้องนำน้ำคลองมาใช้ ทั้งนี้เนื่องจากการถมดินด้านหลังแนวเขื่อนทำให้น้ำขังไม่สามารถระบายออกนอกเขื่อนได้ทำให้น้ำเน่าเสีย

6.2.4 ส่วนที่ 4 ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม (การเปลี่ยนแปลงชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดขึ้น-ลงสู่ น้ำ และรั้วบ้าน)

ตารางที่ 6.21 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนก่อนการสร้างเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ก่อนสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชน				รวม
	สนิทสนมมาก	สนิทสนม	ไม่ค่อยสนิทสนม	มีปัญหา	
บ้านติดแนวเขื่อน	4	34	3	0	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	5	29	6	0	40
รวม	(11.1) 9	(77.8) 63	(11.1) 9	0	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

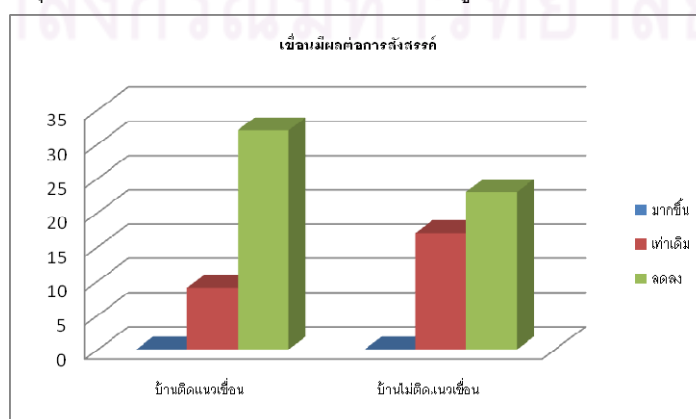
จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชน ค่อนข้างสนิทสนมกันร้อยละ 77.8 เนื่องจากเป็นเครือญาติกัน ในลักษณะกลุ่มละแวกบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำทั้งหมด แต่เดิมใช้พื้นที่ริมน้ำของบ้านที่อยู่ริมน้ำ นั่งกินข้าวสังสรรค์กันในหมู่ญาติ ซึ่งเปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะในการพบปะพูดคุยกันในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

ตารางที่ 6.22 ผลกระทบการรวมกลุ่มสังสรรค์(ชานบ้าน/ศาลาท่าน้ำ/บันไดขึ้น-ลงเรือ)ถูกรื้อทิ้งหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ผลกระทบต่อกรสังสรรค์อย่างไร			รวม
	มากขึ้น	เท่าเดิม	ลดลง	
บ้านติดแนวเขื่อน	0	9	32	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	0	17	23	40
รวม	0	(32.1) 26	(67.9) 55	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ในการสังสรรค์ลดน้อยลงร้อยละ 67.9 ทำให้ทราบถึงสภาพสังคมริมน้ำหลังจากการสร้างเขื่อน มีผลกระทบมากต่อความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชนที่สนิทสนมกันทำให้ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

แผนภูมิที่ 6.5 ผลกระทบของการรวมกลุ่มสังสรรค์ หลังมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 6.6 การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ภายหลังมีเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ตารางที่ 6.23 ความสัมพันธ์และคนในชุมชนภายหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ภายหลังมีเขื่อนความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชน				รวม
	สนิทสนมมากขึ้น	สนิทสนมเหมือนเดิม	ไม่ค่อยสนิทสนม	มีปัญหาเพิ่มขึ้น	
บ้านติดแนวเขื่อน	0	30	11	0	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	0	26	13	1	40
รวม	0	(69.1) 56	(29.6) 24	(1.2) 1	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

หลังมีเขื่อน ส่วนใหญ่ยังคงสนิทสนมกันเหมือนเดิมเพราะอยู่ที่เดิมเจอกันโดยปกติ ความสัมพันธ์จะลดลงร้อยละ 29.6 เนื่องจากการที่มีรั้วบ้านเพิ่มมากขึ้นทำให้ไม่ได้คุยกับเพื่อนบ้านเหมือนแต่ก่อน

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านการปฏิสัมพันธ์

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ก่อนมีเขื่อนความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนค่อนข้างสนิทสนมกัน เนื่องจากเป็นเครือญาติกันส่วนใหญ่ แต่เดิมมีพื้นที่ริมน้ำของบ้านที่อยู่ริมน้ำ ใช้นั่งกินข้าวสังสรรค์กันในหมู่ญาติเปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านในการพบปะพูดคุยกัน หลังมีเขื่อนขานบ้าน ศาลาทำน้ำ และบันไดถูกรื้อทิ้งทำให้การสังสรรค์ลดน้อยลงร้อยละ 67.9 ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านในลักษณะต่างคนต่างอยู่ จากการที่มีรั้วบ้านเพิ่มมากขึ้น และไม่มีขานบ้าน/ศาลาทำน้ำไว้นั่งคุยกัน ทำให้ไม่ได้มานั่งสังสรรค์รวมกลุ่มกันอีก

6.2.5 ส่วนที่ 5 ด้านความปลอดภัย ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(การมีบันไดลงสู่น้ำจากเขื่อน และการเพิ่มขึ้นของรั้วบ้าน)

ก่อนมีเขื่อนชุมชนริมน้ำไม่มีรั้วบ้าน เนื่องจากอยู่กันอย่างเครือญาติ ทำให้ช่วยกันสอดส่องดูแลให้ซึ่งกันและกัน อีกทั้งต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำให้รั้วไม่มีความจำเป็น สำหรับชุมชนในช่วงก่อนมีเขื่อน

การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้มีการถมดินด้านหลังแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ซึ่งมีระยะประมาณ 2.00-3.00 เมตรจากตัวเขื่อน รวมทั้งตัวแนวเขื่อนในส่วนของโครงสร้างเขื่อนหรือผนังแนวเขื่อนยังสามารถใช้เป็นทางเดินได้ ทำให้เกิดเป็นทางเดินเชื่อมต่อกันตลอดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและส่งผลต่อความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย

ภาพที่ 6.7 การถมดินทำให้เกิดทางเดินหน้าบ้าน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ก.ความเป็นส่วนตัว

หลังจากที่มีการถมดินตลอดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้เกิดเป็นทางเดินบริเวณหน้าบ้าน (ด้านติดพื้นที่ริมน้ำ) และใช้เป็นทางเดินไปยังบันไดขึ้น-ลงของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมได้ ทำให้ต้องใช้ทางเดินร่วมกันของผู้อยู่อาศัยและบุคคลแปลกหน้าเข้ามาร่วมใช้เป็นทางเดิน จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามผู้อยู่อาศัยพบว่าเกิดปัญหาไม่ต้องการใช้ทางเดินและบันไดขึ้น-ลงร่วมกันในบางหลัง ตารางที่ 6.24 เมื่อเขื่อนเป็นทางเดินเท้าของคนทั่วไป (คนนอกพื้นที่)

ประเภทที่อยู่อาศัย	แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้าสำหรับคนทั่วไป			รวม
	ยินดีให้ใช้	ไม่ต้องการให้ใช้	ไม่ต้องการให้ใช้/ทำรั้ว	
บ้านติดแนวเขื่อน	1	10	30	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	2	29	9	40
รวม	(3.7) 3	(48.1) 39	(48.1) 39	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ความเป็นส่วนตัวของคนที่อยู่ติดแนวเขื่อนและไม่ติดแนวเขื่อนส่วนใหญ่ร้อยละ 48.1 ไม่ต้องการให้ใช้ และไม่ต้องการให้ใช้/ทำรั้วปิดร้อยละ 48.1

เดิมแนวเขื่อนสามารถเดินได้ตลอดแนวสันเขื่อน ภายหลังมีโจรขโมย ทำให้ต้องทำรั้วไม้ระแนง มาปิดกั้นไม่ให้เดินผ่านหน้าบ้านริมน้ำ เพราะกลัวโจรขโมยขึ้นบ้าน โดยในแต่ละบ้านจะกันรั้วบนสันเขื่อนทำให้ไม่สามารถเดินทางเชื่อมต่อกันได้ เพื่อป้องกันไม่ให้คนนอกสามารถเดินบนสันเขื่อนผ่านบ้านตัวเอง

ภาพที่ 6.8 รั้วหรือเหล็กดัดกั้นตลอดแนวพื้นที่ริมหน้าบ้านป้องกันขโมย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 6.9 ประตูเปิดปิดกั้นบนสันเขื่อนและรั้วกันทางเดินบนสันเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ข.ความปลอดภัย

หลังจากที่มีการถมดินตลอดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้เกิดเป็นทางเดินบริเวณหน้าบ้าน (ด้านที่ติดคลอง) และมีบุคคลภายนอกเข้ามาใช้เป็นทางเดิน เป็นผลทำให้เกิดปัญหาการลักขโมยเพิ่มขึ้น ซึ่งผู้อยู่อาศัยต้องทำการป้องกันจากการสังเกตในส่วนของตัวบ้านและบริเวณที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 6.25 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินภายหลังมีเขื่อน			รวม
	เพิ่มขึ้น	เท่าเดิม	ลดลง	
บ้านติดแนวเขื่อน	1	5	35	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	0	29	11	40
รวม	(1.2) 1	(42.0) 34	(56.8) 46	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้ที่อาศัยในชุมชนรู้สึกลดลงร้อยละ 56.8 เนื่องจากมีบุคคลภายนอกเข้ามานั่งเล่นและตกปลา บริเวณริมเขื่อนตอนกลางคืน ทำให้ต้องสร้างประตูปิดทางเข้าออกจากด้านในชุมชน

ตารางที่ 6.26 หลังมีเขื่อนเคยถูกลักขโมยสิ่งของในบ้าน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังมีเขื่อนเคยถูกลักขโมยสิ่งของในบ้าน		รวม
	เคย	ไม่เคย	
บ้านติดแนวเขื่อน	3	38	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	3	37	40
รวม	(7.4) 6	(92.6) 75	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

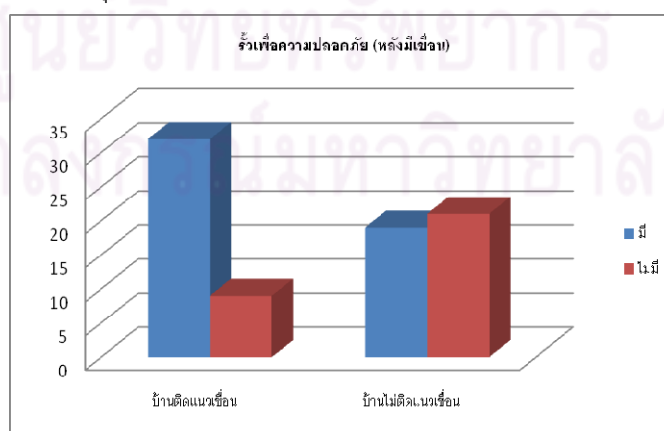
จากการศึกษาพบว่า มีจำนวนเพียงร้อยละ 7.4 ที่เคยถูกลักขโมยสิ่งของในบ้าน โดยในบ้านที่ถูกขโมยจะเป็นบ้านที่อยู่ติดริมน้ำมีบ้านหลายหลังในพื้นที่เดียวกันและค่อนข้างมีฐานะ

ตารางที่ 6.27 หลังมีเขื่อนต้องมีรั้วเพื่อความปลอดภัย

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังมีเขื่อนบ้านของท่านต้องมีรั้วเพื่อความปลอดภัยหรือไม่		รวม
	มี	ไม่มี	
บ้านติดแนวเขื่อน	32	9	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	19	21	40
รวม	(63.0) 51	(37.0) 30	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า หลังมีเขื่อนจำเป็นต้องมีรั้วเพื่อความปลอดภัยร้อยละ 63.0 เนื่องจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้าสำหรับคนทั่วไป ทำให้มีคนแปลกหน้าเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลต่อความเป็นส่วนตัวลดลง บางหลังต้องทำรั้วปิดบนทางเดินตลอดพื้นที่แนวเขื่อนของบ้าน และทำประตูปิดกันจากทางด้านในชุมชนเพื่อความปลอดภัยยิ่งขึ้น

แผนภูมิที่ 6.6 รั้วเพื่อความปลอดภัย (หลังมีเขื่อน)

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านความปลอดภัย

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า หลังมีเขื่อนมีการถมดินด้านหลังจากตัวเขื่อน ทำให้สามารถใช้เป็นทางเดินที่เชื่อมต่อกันตลอดพื้นที่ริมน้ำ และใช้เป็นทางเดินไปยังบันไดขึ้น-ลงของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ส่งผลต่อความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของผู้อาศัย ซึ่งไม่ต้องการให้ใช้และทำรั้วปิดร้อยละ 96.2 เนื่องจากมีโจรขโมย ทำให้ต้องสร้างรั้วไม่ระแนง เหล็กกวด เพื่อกั้นทางเดินบนสันเขื่อนในส่วนของพื้นที่ตัวเอง เพื่อให้ไม่สามารถเดินทางเชื่อมต่อถึงกันได้ ทำให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้ที่อาศัยรู้สึกลดลงร้อยละ 56.8

6.2.6 ส่วนที่ 6 ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(การเปลี่ยนแปลงของการวางแนวอาคาร ความสัมพันธ์ของตัวอาคาร ที่สัมพันธ์กับน้ำ
ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ และบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ)

ก่อนมีเขื่อน คนในชุมชนจำเป็นต้องมีชานบ้านและศาลาท่าน้ำไว้ทำกิจกรรมต่างๆในการนั่งพักผ่อนริมน้ำ นั่งคุยพบปะสังสรรค์ ชื่อของทางน้ำ และชมวิวทิวทัศน์ เป็นต้น การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำและบันไดลงสู่น้ำถูกรื้อทิ้ง ทำให้บริเวณพื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้านไม่สามารถใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับคนในชุมชนได้เหมือนเดิม โดยบริเวณพื้นที่ริมน้ำนับว่าเป็นที่พักผ่อนในบริเวณบ้านที่เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างยิ่ง

ตารางที่ 6.28 เปรียบเทียบความจำเป็นของชานบ้านริมน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ท่านจำเป็นต้องมีชานบ้านไว้ทำกิจกรรมต่างๆ			
	ก่อนมีเขื่อน		หลังมีเขื่อน	
	จำเป็น	ไม่จำเป็น	จำเป็น	ไม่จำเป็น
บ้านติดแนวเขื่อน	40	0	31	10
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	30	7	21	19
รวม	(90.9) 70	(9.1) 7	(64.2) 52	(35.8) 29

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชนจำเป็นต้องมีชานบ้านไว้ทำกิจกรรมต่างๆในการพักผ่อนหย่อนใจร้อยละ 90.9 ชานบ้านสามารถใช้เดินเชื่อมต่อเนื่องกันได้ในแต่ละหลังเป็นลักษณะกลุ่มบ้าน ซึ่งเป็นเครือญาติกัน หลังมีเขื่อนความจำเป็นลดลงเหลือร้อยละ 64.2และไม่จำเป็นเพิ่มมากขึ้นร้อยละ 35.8 สาเหตุที่ความจำเป็นลดลงเพราะถูกรื้อทิ้งและคนในชุมชนบางส่วนไม่ได้ออกมาใช้พื้นที่ริมน้ำอีกเลยตั้งแต่ภายหลังมีเขื่อน

ตารางที่ 6.29 เปรียบเทียบความจำเป็นของศาลาทำน้ำ ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ท่านจำเป็นต้องมีศาลาทำน้ำไว้ทำกิจกรรมต่างๆ			
	ก่อนมีเขื่อน		หลังมีเขื่อน	
	จำเป็น	ไม่จำเป็น	จำเป็น	ไม่จำเป็น
บ้านติดแนวเขื่อน	36	4	10	31
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	15	22	3	37
รวม	(66.2) 51	(33.8) 26	(16.0) 13	(84.0) 68

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

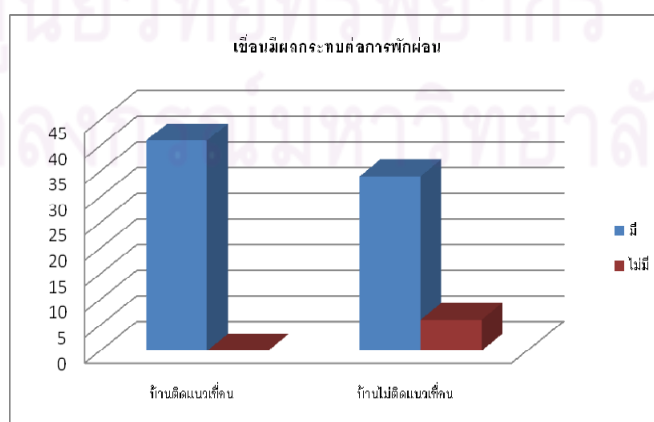
จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนคนในชุมชนจำเป็นต้องมีศาลาทำน้ำไว้ทำกิจกรรมต่างๆในการพักผ่อนหย่อนใจร้อยละ 66.2 หลังมีเขื่อนความจำเป็นลดลงเหลือร้อยละ 16.0 และไม่จำเป็นเพิ่มมากขึ้น เป็นร้อยละ 84.0 สาเหตุที่ความจำเป็นลดลงเพราะถูกหรือทิ้งห้ามมีการสร้างยื่นลงไปในคลองซึ่งศาลาทำน้ำจำเป็นต่อผู้ที่อาศัยอยู่ริมน้ำและผู้ที่อยู่ด้านในชุมชน ใช้นั่งคุยพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้านและญาติมิตร รวมถึงการพักผ่อนริมน้ำ และการซื้อของที่พายเรือมาขาย เป็นต้น

ตารางที่ 6.30 ผลกระทบต่อการพักผ่อนพื้นที่ริมน้ำหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีผลกระทบต่อการเล่น	
	มี	ไม่มี
บ้านติดแนวเขื่อน	41	0
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	34	6
รวม	(92.6) 75	(7.4) 6

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า การสร้างเขื่อนมีผลกระทบต่อการเล่นริมน้ำของคนในชุมชน ร้อยละ 92.6 ทั้งที่อาศัยอยู่ติดแนวเขื่อนและไม่ติดแนวเขื่อน

แผนภูมิที่ 6.7 ผลกระทบการเล่นพักผ่อนพื้นที่ริมน้ำหลังมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 6.10 การรวมกลุ่มของคนในชุมชนบริเวณพื้นที่ริมน้ำ ภายหลังมีเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านการพักผ่อนหย่อนใจ

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า หลังมีเขื่อนทำให้ความจำเป็นของชาวบ้าน/ศาลาทำน้ำลดลง เนื่องจากโดนรื้อทิ้งไปทำให้ไม่มีที่นั่งเล่นพักผ่อน ทั้งนี้รัฐไม่ให้สร้างศาลาทำน้ำยื่นลงไปคลอง ภายหลังมีเขื่อน ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถออกไปนั่งเล่นพักผ่อนในพื้นที่ริมน้ำได้เหมือนเดิม เพราะแนวเขื่อนสูงทำให้บังคับทัศนียภาพริมฝั่งคลองในบ้านอยู่ต่ำกว่าเขื่อน และบันไดขึ้นลงลำบาก ในบางหลังต้องทำเพิ่มขึ้นมาเองบริเวณบนสันเขื่อน โดยเอาแคร่และชิงช้ามานั่งริมเขื่อนแทน ไม่มีหลังคาช่วยบังความร้อน ทั้งนี้เขื่อนยังทำให้เรือหางยาวในคลองวิ่งเร็ว น้ำกระทบเขื่อนแรงและเสียงดังรบกวนคนอยู่อาศัย ทำให้พบว่าคนส่วนใหญ่ไม่ออกมาใช้พื้นที่ริมน้ำในการนั่งพักผ่อนหย่อนใจอีก

6.2.7 ส่วนที่ 7 ด้านกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี ก่อนและหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

(การเปลี่ยนแปลงชาวบ้าน ศาลาทำน้ำ บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ และรั้วบ้าน)

ตารางที่ 6.31 เปรียบเทียบการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีทางน้ำของชุมชน ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทที่อยู่อาศัย	ท่านเคยร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนหรือไม่			
	ก่อนมีเขื่อน		หลังมีเขื่อน	
	เคย	ไม่เคย	เคย	ไม่เคย
บ้านติดแนวเขื่อน	40	0	34	7
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	35	2	26	14
รวม	(97.4) 75	(2.6) 2	(74.1) 60	(25.9) 21

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อน ส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ริมน้ำ (ชาวบ้าน ศาลาทำน้ำ และบันได) ใสบาตรทางน้ำในตอนเช้า งานลอยกระทง งานชักพระ(จตุรปูชาตั้งโต๊ะ) ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากกับการร่วมกิจกรรมทางประเพณีทางน้ำของชุมชน

การเข้าร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำของชุมชนก่อนมีเขื่อนร้อยละ 97.4 หลังมีเขื่อนเข้าร่วมลดลงเหลือร้อยละ 74.1และไม่เข้าร่วมเพิ่มมากขึ้นเป็นร้อยละ 25.9

ตารางที่ 6.32 เปรียบเทียบประเภทกิจกรรมที่คนในชุมชนเข้าร่วม ก่อนและหลังมีเขื่อน

ประเภทกิจกรรม	ประเภทกิจกรรมที่ท่านเข้าร่วม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)					
	ก่อนมีเขื่อน			หลังมีเขื่อน		
	บ้านติด แนวเขื่อน	บ้านไม่ติด แนวเขื่อน	รวมรวม	บ้านติด แนวเขื่อน	บ้านไม่ติด แนวเขื่อน	รวมรวม
การใส่บาตรทางน้ำ	(87.8) 36	(64.1) 25	(76.3) 61	(7.3) 3	(2.6) 1	(5.0) 4
งานชักพระ/ลอย กระทง/งานโรงจิว	(97.6) 40	(92.3) 36	(95.0) 76	(65.9) 27	(56.4) 22	(61.3) 49

ที่มา : จากการสำรวจ และ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่า ก่อนมีเขื่อนกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การใส่บาตรทางน้ำ คนในชุมชนเข้าร่วมร้อยละ 76.3 บ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนจะทำกิจกรรมทางน้ำมากกว่าบ้านที่ไม่ติดกับแนวเขื่อน หลังมีเขื่อนการเข้าร่วมลดลงเหลือเพียงร้อยละ 5 คนส่วนใหญ่เปลี่ยนจากใส่บาตรทางน้ำกลายเป็นไปใส่บาตรทางถนนแทน เนื่องจากสะดวกกว่า เพราะในปัจจุบันมีพระพายเรือมาบิณฑบาตรน้อยลง อีกทั้งน้ำแรงทำให้พระพายเรือลำบากและเรือพังเสียหาย

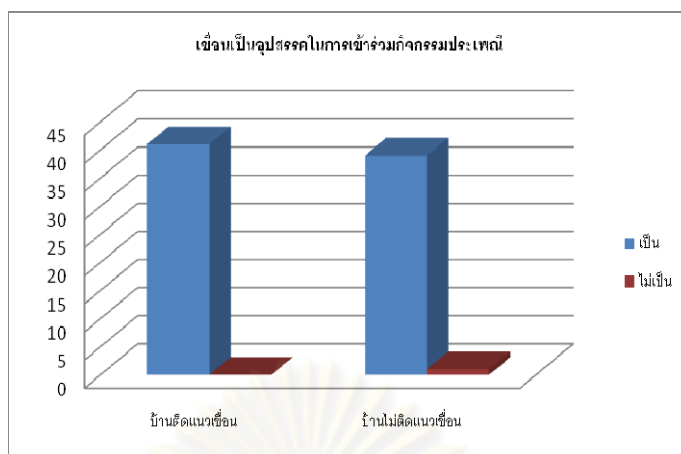
ส่วนงานชักพระ/งานลอยกระทง/งานโรงจิวศาลเจ้าแม่ทับทิมพบวก่อนมีเขื่อน มีคนเข้าร่วมทำ ร้อยละ 95.0 ซึ่งเป็นงานประจำปีจัดขึ้นปีละครั้ง หลังมีเขื่อนการเข้าร่วมลดลงเหลือร้อยละ 61.3 บางส่วนไม่นิยมเข้าร่วมงานชักพระในปัจจุบัน เนื่องจากไม่สะดวก อีกทั้งกิจกรรมที่เคยทำกันมาในอดีตไม่น่าสนใจและไม่คึกคัก เนื่องจากตั้งแต่มีประตูระบายน้ำคลองชักพระไม่เปิดประตูทำให้เรือไม่สามารถแห่เป็นขบวนผ่านออกมาได้ ทำให้งานในปัจจุบันไม่สนุกเช่นในอดีต

ตารางที่ 6.33 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี

ประเภทที่อยู่อาศัย	แนวเขื่อนเป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี		รวม
	เป็น	ไม่เป็น	
บ้านติดแนวเขื่อน	41	0	41
บ้านไม่ติดแนวเขื่อน	39	1	40
รวม	(98.8) 80	(1.2) 1	(100) 81

ที่มา : จากการสำรวจ (ผู้วิจัย, 2553)

จากการศึกษาพบว่าร้อยละ 98.8 เห็นว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมทำกิจกรรมทางน้ำ และมีเพียงร้อยละ 1.2 ที่เห็นว่าไม่เป็นอุปสรรคในการเข้าร่วม

แผนภูมิที่ 6.8 การเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ หลังมีเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ภาพที่ 6.11 การเข้าร่วมงานชักพระประจำปี ภายหลังมีเขื่อน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

สรุป ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมกับด้านกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมทำกิจกรรมประเพณีทางน้ำ ทำให้มีการเข้าร่วมลดลงร้อยละ 98.8 เนื่องจากเขื่อนสูงทำให้การเดินทางขึ้น-ลงบ้านได้เขื่อนลำบาก เวลานั้นลดลงบ้านได้จะลอยสูง ไม่มีที่นั่งริมน้ำและไม่มีหลังคาบังความร้อน อีกทั้งคลื่นน้ำปะทะแรงทำให้พระไม่สามารถพายเรือมาบิณฑบาตรได้ บ้านบางหลังไม่มีบันไดขึ้น-ลงตรงบริเวณบ้านตนเอง และไม่มีที่นั่งเล่นริมน้ำ (ได้แก่ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ) เหมือนแต่ก่อน ส่วนงานชักพระ/งานลอยกระทง การเข้าร่วมลดลงเช่นกันและในบางหลังมีการทำรั้วตลอดพื้นที่ทำให้ไม่สามารถออกมาร่วมบริเวณพื้นที่ริมน้ำได้

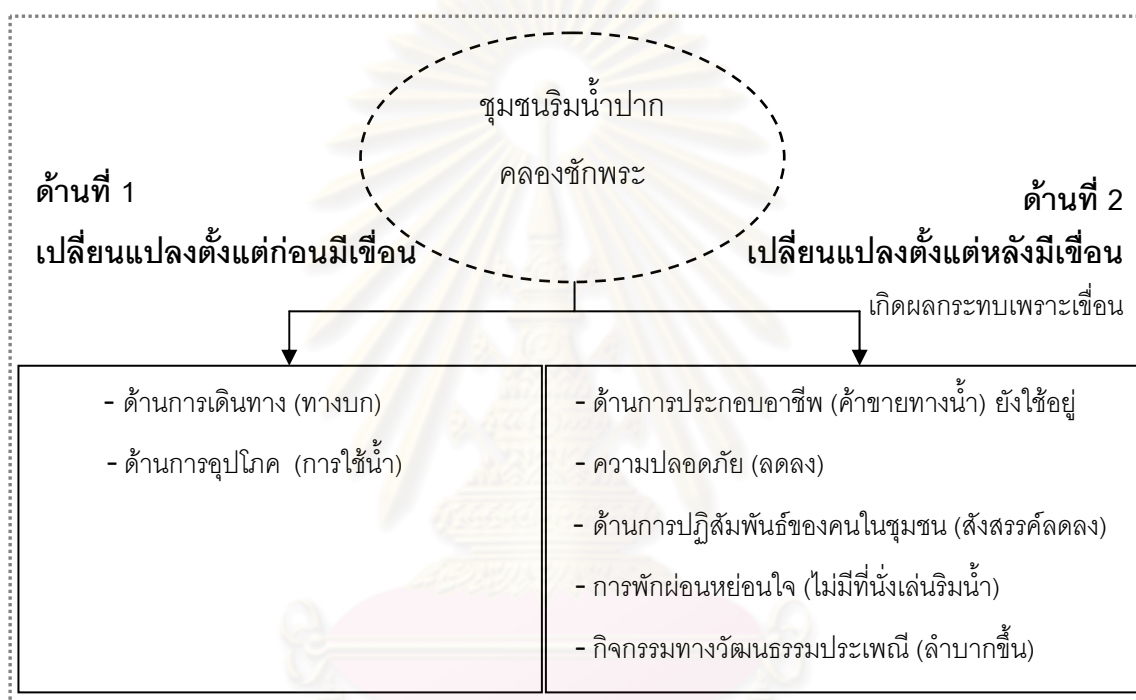
ตารางที่ 6.34 สรุปผลกระทบด้านสังคมที่เปลี่ยนแปลงก่อนและหลังมีเขื่อน ดังนี้

ประเด็นคำถาม	ผลกระทบจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม	
	ก่อนมีเขื่อน	หลังมีเขื่อน
1. ด้านการประกอบอาชีพ	คนในชุมชนประกอบอาชีพค้าขาย และมีส่วนหนึ่งที่ทำการค้าขายทางน้ำ (ร้านค้าริมน้ำและพายเรือค้าขายทางน้ำ)	*ได้รับผลกระทบเฉพาะอาชีพค้าขายทางน้ำ/ คนที่พายเรือขายของทางน้ำ (24.7) 20 แต่ไม่ส่งผลกระทบต่ออาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ การเดินขึ้น-ลงบันไดลำบาก ไม่มีบันไดขึ้น-ลงตรงบริเวณบ้านของตน ทำให้ไม่มีที่จอดเรือ ต้องจอดนอกเขื่อน
2. ด้านการเดินทาง	* ส่วนใหญ่คนในชุมชนใช้ทางถนนอยู่ก่อนแล้ว ใช้จักรยาน/มอเตอร์ไซด์(96.3)78 และทางเดินเท้า การเดินทางเข้าออกจากตัวบ้านใช้เรือส่วนตัวร้อยละ 69.1 และเรือรับจ้างร้อยละ 65.4	การสัญจรเดินทางทางน้ำลดลงจาก(69.1) เหลือ (9.9) การใช้เรือส่วนตัวและไม่ใช่เรือโดยสารอีกเนื่องจากขึ้น-ลงลำบาก ไม่มีบันไดขึ้น-ลงตรงบริเวณบ้านของตนทำให้ไม่สามารถจอดเรือได้และไม่มีที่จอดเรือ
3. ด้านการอุปโภค	* ใช้น้ำประปาอยู่ก่อนแล้ว (92.6)75 น้ำคลองยังมีความสำคัญ ใช้ (64.2)52 ในการรดน้ำต้นไม้บริเวณพื้นที่ริมน้ำและขุดล้างพื้นบริเวณบ้าน(ประหยัดค่าน้ำ)	ใช้น้ำประปา (100.0) 81 เขื่อนทำให้ใช้น้ำคลองลดลงเหลือ (6.2)5 เนื่องจากการถมดินด้านหลังทำให้น้ำขังไม่สามารถระบายออกนอกเขื่อนได้ สภาพเน่าเสียไม่สะอาด
4. ด้านปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน/คนในชุมชนค่อนข้างสนิทสนมกัน (77.8) 63 เป็นเครือญาติมีพื้นที่สาธารณชนริมน้ำของกลุ่มบ้าน (ศาลาทำน้ำ ขานบ้าน)ใช้ในการพบปะพูดคุย	ความสัมพันธ์ลดลง(ขานบ้าน ศาลาทำน้ำ และบันได)ถูกรื้อทิ้งการสังสรรค์ลดลง 67.9 ส่งผลต่อความสัมพันธ์ต่างคนต่างอยู่จากการมีริ้วบ้านเพิ่มมากขึ้นไม่ได้มานั่งสังสรรค์รวมกลุ่มกันอีก
5. ด้านความปลอดภัย	เดิมไม่มีริ้วบ้าน เนื่องจากอยู่กันอย่างเครือญาติ ช่วยกันสอดส่องดูแลให้ซึ่งกันและกัน และต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน	การถมดินด้านหลังเขื่อน ใช้เป็นทางเดินพื้นที่ริมน้ำ และใช้เดินบันไดขึ้น-ลง ส่งผลต่อความปลอดภัยและความปลอดภัยรู้สึกลดลง 56.8% ทำให้มีริ้วเพื่อความปลอดภัย (63%)
6. ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ	มีขานบ้านและศาลาทำน้ำไว้ทำกิจกรรมในการใช้นั่งริมน้ำ นั่งคุยพบปะสังสรรค์ ชื่อของชมวิวิททัศน์	ขานบ้าน/ศาลาทำน้ำลดลง26.7% และ 50.2% เพราะโดนรื้อทิ้งไปทำให้ไม่มีที่นั่งเล่นพักผ่อน มีผลกระทบ 92.6%
7. กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี	ใช้พื้นที่ริมน้ำ (ขานบ้าน ศาลาทำน้ำ บันได) ในการร่วมกิจกรรมทางประเพณีของชุมชน ร้อยละ 97.4	การเข้าร่วมลดลง (74.1) ไม่มีบันไดและไม่มี (ขานบ้านริมน้ำ ศาลาทำน้ำ)ใส่บาตรลดลง 91.66% ลอยกระทง/งานชักพระลดลง 14.28%

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

จากแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกในแต่ละประเด็นทางด้านสังคม เมื่อนำมาวิเคราะห์หรือออกเป็น 7 ด้าน จะแสดงให้เห็นว่าชุมชนได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างแนว

เขื่อนป้องกันน้ำท่วม ในด้านการเดินทาง และด้านการอุปโภค พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้วก่อนมีเขื่อน เนื่องจากคนส่วนใหญ่ใช้การเดินทางทำออกถนน และใช้น้ำประปาในการอุปโภค หลังมีเขื่อนทำให้เพิ่มการเปลี่ยนแปลงการใช้ทางน้ำและการนำน้ำคลองมาอุปโภคลดลงมากยิ่งขึ้น ส่วนด้านประกอบอาชีพ ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้านความปลอดภัย ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และด้านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำ ล้วนได้รับผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของคนในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ตามที่ได้กล่าวสรุปในแผนภูมิที่ 6.9

แผนภูมิที่ 6.9 แยกผลกระทบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนมีเขื่อนและเกิดหลังมีเขื่อน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

จากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพทั้ง 2 ระดับ (ในระดับชุมชน และระดับตัวเรือน) พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก เนื่องจากเขื่อนทำให้กายภาพระดับตัวเรือนริมน้ำหายไปและกายภาพที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปย่อมส่งผลอย่างเห็นได้ชัดในด้านกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ริมน้ำและการใช้ชีวิตประจำวันในการอยู่อาศัยของคนในชุมชน

6.3 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อด้านสังคม

จากการเก็บข้อมูลแบบสำรวจควบคู่กับแบบสอบถามทำให้สามารถอธิบายถึงผลกระทบขององค์ประกอบตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อสังคมของชุมชนริมน้ำในด้านต่างๆ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนทั้ง 7 ตัว ได้แก่ การวางแนวอาคาร ความสัมพันธ์ของตัวอาคารที่สัมพันธ์กับน้ำ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดลงสู่ น้ำ ช่องเปิดสู่ น้ำ (ตู้จอดเรือ) และรั้ว

พบว่า องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนทั้ง 7 องค์ประกอบนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อ ด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน ได้แก่ ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการเดินทาง ด้านการอุปโภค ด้านการ ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้านความปลอดภัย ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และด้านกิจกรรมทาง วัฒนธรรมประเพณี ตามตารางที่ 6.25

ตารางที่ 6.35 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพระดับตัวเรือน ที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคมดังนี้

องค์ประกอบทาง กายภาพ ระดับตัวเรือน	ผลกระทบต่อสังคมชุมชนในด้านต่างๆ จำนวนบ้าน กับ (ร้อยละ %)						
	การ ประกอบ อาชีพ	การ เดินทาง	การ อุปโภค	การ ปฏิสัมพันธ์ ของคน ในชุมชน	ความ ปลอดภัย	การ พักผ่อน หย่อนใจ	กิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณี
1.การวางแนวอาคาร						●	
2.อาคาร สัมพันธ์กับน้ำ			●			●	
3.ชานบ้านริมน้ำ			●	●		●	●
4.ศาลาท่าน้ำ				●		●	●
5.บันไดขึ้น-ลง สู่ น้ำ	●	●	●	●	●	●	●
6.ช่องเปิดสู่ น้ำ	●	●					
7.รั้วบ้าน				●	●		●

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพระดับตัวเรือน ที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคมที่มี ต่อชุมชนริมน้ำในแต่ละด้าน โดยมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละด้าน บริเวณพื้นที่ริมน้ำ

ตารางที่ 6.36 ค่าเฉลี่ยความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพระดับตัวเรือน ที่กระทบทางด้านสังคม ดังนี้

องค์ประกอบ ทางกายภาพ ระดับตัวเรือน	ผลกระทบต่อสังคมชุมชนในด้านต่างๆ จำนวนบ้าน กับ (ร้อยละ %)							ค่าเฉลี่ย ร้อยละ (%)
	การ ประกอบ อาชีพ	การ เดินทาง	การ อุปโภค	การ ปฏิสัมพันธ์ ของคน ในชุมชน	ความ ปลอดภัย	การพักผ่อน หย่อนใจ	กิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณี	
1.การวางแนว อาคาร	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	(18 หลัง) 22.22%	0.00%	3.17%
2.ตัวอาคารที่ สัมพันธ์กับน้ำ	0.00%	0.00%	(53 หลัง) 65.43%	0.00%	0.00%	(23 หลัง) 28.40%	0.00%	13.40%

3.ชานบ้าน ริมน้ำ	0.00%	0.00%	(1 หลัง) 1.23%	(38 หลัง) 46.91%	0.00%	(12 หลัง) 14.81%	(12 หลัง) 14.81%	11.11%
4.ศาลาท่าน้ำ	0.00%	0.00%	0.00%	(55 หลัง) 67.90%	0.00%	(76 หลัง) 93.83%	(80 หลัง) 98.77%	37.21%
5.บันไดขึ้น- ลงสู่น้ำ	(20 หลัง) 24.69%	(67หลัง) 82.72%	(30 หลัง) 37.04%	(55 หลัง) 67.90%	(2หลัง) 2.47%	(76 หลัง) 93.83%	(80 หลัง) 98.77%	58.20%
6.ช่องเปิดสู่น้ำ (อุ้จอดเรือ)	(20 หลัง) 24.69%	(67หลัง) 82.72%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	15.34%
7.รั้วบ้าน	0.00%	0.00%	0.00%	(26หลัง) 32.10%	(35หลัง) 43.21%	0.00%	(1หลัง) 1.23%	10.93%
ค่าเฉลี่ย(%)	7.05%	23.63%	14.81%	30.69%	6.53%	36.16%	30.51%	

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยร้อยละองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อสังคม โดยรวมทั้ง 7 ด้านได้ ดังนี้

ตารางที่ 6.37 สรุปองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สรุปภาพรวมเรียงตามลำดับ	กระทบสังคมโดยรวม
1.บันไดขึ้นลงสู่น้ำ	58.20%
2.ศาลาท่าน้ำ	37.21%
3.ช่องเปิดสู่น้ำ(อุ้จอดเรือ)	15.34%
4.ความสัมพันธ์ของตัวอาคาร ที่สัมพันธ์กับน้ำ	13.40%
5.ชานบ้านริมน้ำ	11.11%
6.รั้วบ้าน	10.93%
7.การวางแนวอาคาร	3.17%

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2553)

ผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือน 7 องค์ประกอบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อด้านสังคมเฉลี่ยโดยรวมของชุมชนริมน้ำ สามารถสรุปองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อด้านสังคมมากที่สุดคือ บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ กระทบ 58.20% ศาลาท่าน้ำ กระทบ 37.21% ช่องเปิดสู่น้ำ(ที่จอดเรือ) กระทบ 15.34% ที่ตั้งตัวอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ กระทบ 13.40% ชานบ้านริมน้ำ กระทบ 11.11% รั้ว กระทบ 10.93% และน้อยที่สุดคือ การวางแนวอาคาร กระทบ 3.17% ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพระดับตัวเรือน ไม่จำเป็นต้องส่งผลกระทบต่อสังคมที่สอดคล้องกันก็ได้เช่น บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมน้อยที่สุดจากการสำรวจพื้นที่ริมน้ำระดับตัวเรือน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ

น้ำ ได้รับผลกระทบจากแนวเขื่อนน้อยกว่าองค์ประกอบอื่นๆ เนื่องจากมีการสร้างบันไดของตัวเขื่อนทดแทนให้ แต่มีผลกระทบต่อทางสังคมโดยเฉลี่ยมากที่สุด เพราะไม่สามารถใช้งานได้ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของตัวเขื่อนชุมชนริมน้ำในการใช้ทำกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบระดับตัวเขื่อนทั้ง 7 มีส่วนที่ส่งผลกระทบต่อด้านต่างๆทางสังคมมากน้อยแตกต่างกันไป โดยมีความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์กัน

เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยร้อยละทางสังคมโดยรวมทั้ง 7 ด้าน ซึ่งองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเขื่อนส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคม มีดังนี้

ตารางที่ 6.38 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ได้รับผลกระทบจากกายภาพระดับตัวเขื่อน

สรุปภาพรวมเรียงตามลำดับ	กระทบสังคมโดยรวม
1.การพักผ่อนหย่อนใจ	36.16%
2.การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	30.69%
3.กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี	30.51%
4.การเดินทาง	23.63%
5.การอุปโภค	14.81%
6.การประกอบอาชีพ	7.05%
7.ความปลอดภัย	6.53%

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

ซึ่งจะเห็นได้ว่าในเชิงการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงกายภาพระดับตัวเขื่อน พบว่าการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญต่อทางด้านสังคมในด้านการพักผ่อนหย่อนใจมากที่สุด กระทบ 36.16% ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน กระทบ 30.69% ด้านการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี กระทบ 30.51% ด้านการเดินทางน้ำ กระทบ 23.63% ด้านการอุปโภค กระทบ 14.81% ด้านการประกอบอาชีพ กระทบ 7.05% และด้านความปลอดภัย กระทบน้อยสุด 6.53% ซึ่งเป็นการหาความสัมพันธ์จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังมีเขื่อน

6.4 สรุปผลการวิเคราะห์

จากแบบสอบถามและแบบสำรวจสามารถแยกกลุ่มผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม สามารถแยกได้ 2 กลุ่ม คือ 1.บ้านติดแนวเขื่อน 2.บ้านไม่ติดแนวเขื่อน

ตารางที่ 6.39 เปรียบเทียบองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อในกลุ่มบ้าน
ที่อยู่ติดแนวเขื่อนและบ้านที่อยู่ไม่ติดแนวเขื่อน

สรุปภาพรวม เรียงตามลำดับ	บ้านติด แนวเขื่อน	บ้านไม่ติด แนวเขื่อน	รวม
1.บันไดขึ้นลงสู่น้ำ	34.39%	23.81%	58.20%
2.ศาลาท่าน้ำ	20.11%	17.11%	37.21%
3.ช่องเปิดสู่น้ำ(คู่ออดเรือ)	8.64%	6.70%	15.34%
4.อาคารที่สัมผัสกับน้ำ	9.52%	3.88%	13.40%
5.ชานบ้านริมน้ำ	7.05%	4.06%	11.11%
6.รั้วบ้าน	7.94%	3.00%	10.93%
7.การวางแนวอาคาร	3.17%	0.00%	3.17%

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

พบว่าคนที่อาศัยในกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จะได้รับผลกระทบทางด้าน
กายภาพตัวเรือนมากกว่า คนที่อาศัยในกลุ่มบ้านที่อยู่ไม่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม และพบว่าการ
วางแนวอาคาร ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกลุ่มผู้อาศัยอยู่ไม่ติดแนวเขื่อน

ตารางที่ 6.40 เปรียบเทียบผลกระทบทางด้านสังคมที่องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือน
ส่งผลถึงในกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนและบ้านที่อยู่ไม่ติดแนวเขื่อน

สรุปภาพรวม เรียงตามลำดับ	บ้านติดแนว เขื่อน	บ้านไม่ติดแนว เขื่อน	รวม
1.การพักผ่อนหย่อนใจ	23.81%	12.35%	36.16%
2.การปฏิสัมพันธ์ในชุมชน	17.28%	13.40%	30.69%
3.กิจกรรมทางวัฒนธรรม	16.75%	13.76%	30.51%
4.การเดินทาง	13.05%	10.58%	23.63%
5.การอุปโภค	10.76%	4.06%	14.81%
6.การประกอบอาชีพ	4.23%	2.82%	7.05%
7.ความปลอดภัย	4.94%	1.59%	6.53%

ที่มา: ผู้วิจัย, 2553

พบว่าคนที่อาศัยในกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนจะได้รับผลกระทบทางด้านสังคมมากกว่า คน
ที่อาศัยในกลุ่มบ้านที่อยู่ไม่ติดแนวเขื่อน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่
ริมน้ำเป็นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของตัวเรือนของผู้ที่อาศัยอยู่ติดน้ำจึงทำให้ได้รับผลกระทบ

ทางสังคมมากกว่าบ้านที่อยู่ไม่ติดแนวเขื่อน ซึ่งใช้องค์ประกอบร่วมบางองค์ประกอบกับบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนในพื้นที่ริมน้ำ เช่น ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ เป็นต้น

6.4.1 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพระดับตัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อสังคม

- 1) การวางแนวอาคาร มีผลกระทบ 1 ด้านได้แก่ การพักผ่อนหย่อนใจ
- 2) ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ของตัวอาคารที่สัมพันธ์กับน้ำ มีผลกระทบ 2 ด้านได้แก่ การอุปโภค การพักผ่อนหย่อนใจ
- 3) ชานบ้านริมน้ำ มีผลกระทบ 4 ด้านได้แก่ การอุปโภค การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน การพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี
- 4) ศาลาท่าน้ำ มีผลกระทบ 3 ด้านได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน การพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี
- 5) บันไดลงสู่น้ำ มีผลกระทบ 7 ด้านได้แก่ การประกอบอาชีพ การเดินทาง การอุปโภค การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความปลอดภัย การพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี
- 6) ช่องเปิดสู่น้ำ (อุ้งจอดเรือ) มีผลกระทบ 2 ด้านได้แก่ การประกอบอาชีพ และการเดินทาง
- 7) รั้วบ้าน มีผลกระทบ 2 ด้านได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความปลอดภัย และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี

6.4.2 สรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่กายภาพระดับตัวเรือนส่งผลกระทบ

- 1) การประกอบอาชีพมี 2 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบได้แก่ บันไดลงสู่น้ำและช่องเปิดสู่น้ำ
- 2) การเดินทาง มี 2 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ บันไดลงสู่น้ำและช่องเปิดสู่น้ำ
- 3) การอุปโภค มี 3 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ของตัวอาคาร ชานบ้านริมน้ำ และบันไดลงสู่น้ำ
- 4) การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน มี 4 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดลงสู่น้ำ รั้วบ้าน
- 5) ความปลอดภัย มี 2 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ บันไดลงสู่น้ำ และรั้วบ้าน
- 6) การพักผ่อนหย่อนใจ มี 5 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ การวางแนวอาคาร ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ของตัวอาคาร ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดลงสู่น้ำ
- 7) กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี มี 4 องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบ ได้แก่ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ บันไดลงสู่น้ำ และรั้วบ้าน (ตามตารางที่ 6.25)

ในเนื้อหาบทต่อไปจะเป็นบทสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะจากผลกระทบที่เกิดขึ้นทางด้านลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ริมน้ำ

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำบริเวณปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร โดยต้องการค้นหาว่าการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพและสังคมของชุมชนหรือไม่ อย่างไร ผลจากการศึกษาเป็นไปตามสมมติฐานงานวิจัย คือ แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของระดับชุมชนและระดับตัวเรือนของชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ซึ่งได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม “โดยกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น จะมีความสัมพันธ์กับลักษณะที่ตั้งทางกายภาพ นอกจากนี้จะต้องมีการปะทะสังสรรค์กันของคนในชุมชนแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมต่างๆและการใช้พื้นที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรมของคนในชุมชน” (Amos Rapoport, 1990) ดังนั้นจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ระดับการเข้าถึงของชุมชนจากทางน้ำลดน้อยลง เป็นผลให้คนในชุมชนส่วนใหญ่เลิกใช้การเดินทางโดยการสัญจรทางน้ำ เนื่องจากการสร้างเขื่อนทำให้ไม่มีที่จอดเรือและไม่มีบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำในบ้านทุกหลัง ส่งผลให้เปลี่ยนการเดินทางออกทางถนนสะดวกกว่า โดยการเข้าถึงทางน้ำที่ลดลงจากการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ โดยวิเคราะห์ได้จาก 7 ด้านทางสังคม ได้แก่ การประกอบอาชีพ การเดินทาง การอุปโภค การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความปลอดภัย การพักผ่อนหย่อนใจ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี โดยทำการเปรียบเทียบถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมก่อนและหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกายภาพระดับตัวเรือน เป็นผลให้ชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมในแต่ละด้านมากน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งพบว่าการเปลี่ยนแปลงระดับตัวเรือนมีผลสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ตามมา

ผลกระทบจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ที่อาศัยอยู่ติดริมคลอง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพทั้งในระดับชุมชน และในระดับตัวเรือน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมสภาพการอยู่อาศัยดังนี้

1) ผลกระทบแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ

1.1 ระดับชุมชน

การศึกษาถึงผลกระทบด้านของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อกายภาพระดับชุมชน มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

สภาพกายภาพถูกแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ตัดขาดกับพื้นที่ริมน้ำ การเข้าถึงจากทางน้ำของชุมชนลดน้อยลงและลำบากมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ของคนกับน้ำถูกปิดกั้น ทำให้เลิกใช้การเดินทางทางน้ำ ส่งผลทำให้คนในชุมชนต้องใช้เส้นทางคมนาคมทางบกเป็นหลัก และทำให้ “มรดกอาคารบริเวณพื้นที่ริมน้ำ (ศาลาท่าน้ำ) หายไป” ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะของกลุ่มบ้านริมน้ำลดน้อยลง บริเวณขอบตลิ่งริมน้ำที่มีแนวเขื่อนตัดผ่านพื้นที่สาธารณะริมน้ำ ส่งผลถึงพื้นที่การใช้งานในการทำกิจกรรมร่วมกันในด้านต่างๆ บริเวณริมน้ำของชุมชนลดลงตามไปด้วย ทำให้ “ทางใน” หรือทางเดินเท้า ด้านในชุมชนมีบทบาทสำคัญมากขึ้นเกิดการรวมกลุ่มเล็กๆ ในบริเวณพื้นที่ทางเดินด้านใน ส่วนที่ว่างทางเดินระหว่างอาคารของกลุ่มบ้าน และบริเวณที่ว่างลานศาสนสถาน ศาลเจ้าแม่ทับทิม จึงกลายเป็นพื้นที่สาธารณะในการรวมกลุ่มของชุมชนในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญในระดับชุมชน ได้แก่ “ตลาดและวัด ตลาดนั้นเป็นศูนย์กลางสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน ส่วนวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน บ้านเรือนจะตั้งเรียงรายไปตามลำน้ำ และมีพื้นที่ด้านหลังเป็นสวน” (ฤทัย ใจจงรัก, 2539) องค์ประกอบเพิ่มเติมที่สำคัญ “นอกจากวัดซึ่งเป็นที่ยอมรับจิตใจของผู้คน ชาวพุทธ หรือ โรงเจ(ชาวจีน) นั่นคือ ทำเรือร่วม ซึ่งบ้านริมคลองส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ขึ้นลงเรือประจำในแต่ละบ้าน แต่กรณีที่บ้านอยู่ถัดเข้าไปด้านใน ต้องอาศัยเรือรับจ้างในบริเวณหนึ่งมาส่งที่ทำเรือร่วมดังกล่าว นอกเหนือไปจากทำเรือร่วมหน้าวัดแล้ว บริเวณที่เป็นทำเรือนั้นถูกกำหนดโดยตำแหน่งซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน เช่น บริเวณหัวสะพาน” (เทิดศักดิ์ เตชะกิจจวร, 2541) ทั้งนี้พบว่าจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม การเข้าถึงทางน้ำที่ลดลงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบทางกายภาพระดับชุมชนทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ทำเรือร่วม ตลาด และศาสนสถาน เนื่องจากทำเรือร่วมและตลาดเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยที่เมืองเกิดการพัฒนาคมนาคมทางบก ซึ่งเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อน ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนที่ใช้กิจกรรมเพราะมีความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น ส่วนบริเวณศาสนสถาน (ศาลเจ้าแม่ทับทิม) ยังคงเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน ที่อยู่พื้นที่ด้านในชุมชน ซึ่งสามารถเดินเข้าถึงได้สะดวกเช่นเดิม แต่พบว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงบริเวณพื้นที่สาธารณะริมน้ำของกลุ่มบ้านเท่านั้น

ข้อสังเกตคือ มรดกอาคารของชุมชนริมน้ำในส่วนของบ้านที่ไม่ติดเขื่อนไม่ได้รับผลกระทบแต่อย่างใด แต่เดิมชุมชนสามารถเข้าถึงได้ทั้ง 2 ทางคือ ทางน้ำและทางบก แต่ภายหลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้การเข้าถึงทางน้ำลำบากมากขึ้น ส่วนพื้นที่ว่างในชุมชนมี 2 ประเภทคือ พื้นที่

ว่างสาธารณะริมน้ำ พื้นที่ว่างบริเวณศาสนสถานที่ใช้ในการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน และพื้นที่ว่างส่วนบุคคล บริเวณด้านหลังบ้าน หรือที่ว่างระหว่างอาคาร

1.2 ระดับตัวเรือน

การศึกษาถึงผลกระทบด้านของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพพระระดับตัวเรือน มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญในระดับตัวเรือนของชุมชนริมน้ำ “โดยศึกษาจากรูปแบบตัวเรือนอาคารพักอาศัย ในเรื่อง การวางอาคาร ในลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลอง การวางตามแนวยาวลำคลองเพื่อรับลมและทำให้เกิดการระบายถ่ายเทอากาศได้อย่างเต็มที่ โดยหันด้านหน้าเข้าหาสู่คลองและต้องมีความสัมพันธ์กับน้ำ การปลูกอาคาร ควรมีลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และกิจวัตรประจำวัน เช่น การยื่นตัวเรือนบางส่วนออกไปในน้ำ โดยอาจเป็นส่วนของชานบ้านหรือมีศาลาท่าน้ำ และมีบันไดที่สามารถลงสู่พื้นที่ใช้สำหรับเทียบเรือ ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกด้วย” (อรศิริ ปาณินท์, 2539)

จากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ต้องทำการรื้อถอนบางส่วนของตัวเรือน ได้แก่ ชานบ้าน ศาลาท่าน้ำและบันไดชั้นลง ซึ่งเป็นสิ่งกีดขวางการก่อสร้างเพราะส่วนใหญ่สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ ก่อสร้างอยู่ในน้ำและอยู่นอกเขตโฉนดที่ดิน เนื่องจากความจำเป็นในแง่ของการขึ้น-ลงและจอดเรือที่ต้องสร้างออกไปจากแนวตลิ่ง ซึ่งปัจจุบันผู้พักเพราะการกีดเซาะของน้ำและคลื่นที่รุนแรงจากเรือหางยาวที่กระทบแนวเขื่อน ทำให้ศาลาท่าน้ำซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของที่อาศัยริมคลองสูญหายไป และการก่อสร้างใหม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2535 ที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน (รายละเอียดในภาคผนวก ก)

การใช้แบบสำรวจการเปลี่ยนแปลงกายภาพพระระดับตัวเรือน ปรากฏผลการวิเคราะห์องค์ประกอบกายภาพพระระดับตัวเรือน ที่เปลี่ยนแปลงเพราะแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมปิดกั้นพื้นที่ริมน้ำ โดยเปลี่ยนแปลงมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ดังนี้ ช่องเปิดสู่หน้า(จุดจอดเรือ) ลดลง100% ไม่สามารถนำเรือเข้าไปจอดบริเวณใต้ถุนบ้านได้อีก และมีการถมดินด้านหลังเขื่อนทำให้ที่ตั้งตัวอาคารที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ ลดลง100% รองลงมา คือ ศาลาท่าน้ำ/ท่าน้ำ การวางแนวอาคาร ชานบ้านริมน้ำ และบันไดขึ้น-ลงสู่หน้า ลดลงน้อยสุดเนื่องจากเป็นบันไดเขื่อนที่มีการสร้างทดแทนให้ แต่ไม่มีในบ้านทุกหลัง ส่วนองค์ประกอบตัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ “รั้วบ้าน” เนื่องจากต้องการความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว

รูปแบบของที่อยู่อาศัยภายหลังการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมต้องยึดถือตามรายละเอียดพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทยพ.ศ.2535 ดังนี้ เริ่มจากถูกรื้อบันไดขึ้น-ลงและไม่ได้ทำการก่อสร้างใหม่ เพราะไม่จำเป็นต้องใช้การติดต่อทางน้ำและทำบันไดขึ้น-ลงใหม่หรือใช้

บันไดของสำนักการระบายน้ำ (โครงการระยะที่ 2) บางส่วนทำศาลาท่าน้ำ ซึ่งจะอยู่บนบกแทน แต่จะยื่นเฉพาะส่วนของบันไดลงออกไปในลำคลอง เพื่อหลีกเลี่ยงการขออนุญาต หรือการรื้อล้าลำคลอง และในบางหลังทำเฉพาะศาลาท่าน้ำบนบก หรือส่วนต่อเติมของบ้านโดยไม่มีส่วนของบันได เพราะไม่จำเป็นต้องใช้การติดต่อทางน้ำอีก รวมทั้งการถมดินตลอดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ชัดเจน เพราะเป็นการเชื่อมบ้านทุกหลังเข้าด้วยกันจากลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้มีปัญหาด้านความปลอดภัยเพราะคนทั่วไปสามารถเข้าถึงที่อยู่อาศัยทุกหลังคาเรือนได้โดยง่าย ทำให้ต้องมีการทำรั้วกันบนสันเขื่อนทางเดินหน้าบ้าน

ดังนั้น องค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนทั้ง 7 องค์ประกอบหลังมีเขื่อน ทั้งที่ลดลงและเพิ่มขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลต่อการใช้พื้นที่ริมน้ำในการทำกิจกรรมด้านต่างๆ ในชีวิตประจำวันของผู้อยู่อาศัยริมน้ำ ทำให้ไม่มีที่จอดรถและไม่มีบันไดขึ้น-ลงสู่น้ำในบ้านทุกหลัง ศาลาท่าน้ำ ซานบ้านริมน้ำ บันไดถูกรื้อทิ้ง การวางแนวอาคารหันหลังให้น้ำ อาคารตั้งอยู่บนบกและมีรั้วเพิ่มขึ้นเพื่อความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว

ข้อสังเกต

1. กายภาพระดับตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ส่วนใหญ่จะเป็นตัวเรือนของที่อยู่อาศัยติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม อย่างไรก็ตามบางองค์ประกอบในระดับตัวเรือนที่ไม่ติดแนวเขื่อนก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากเดิมมีการใช้งานองค์ประกอบตัวเรือนร่วมกันในบริเวณพื้นที่ริมน้ำของบ้านที่อยู่ติดน้ำและบ้านที่อยู่ไม่ติดริมน้ำ ได้แก่ การใช้ซานบ้าน ศาลาท่าน้ำ และบันไดขึ้น-ลง พื้นที่ริมน้ำร่วมกัน เนื่องจากเป็นเครือญาติหรือเป็นเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน

2. กายภาพระดับตัวเรือนดังกล่าวพิจารณาจากผลกระทบที่เกิดจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

2) ผลกระทบแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อารเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

ความเห็นของคนในชุมชนโดยรวมคือ การมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในพื้นที่ มีทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกคือ สามารถป้องกันน้ำไม่ให้ท่วมและช่วยลดปัญหาน้ำกัดเซาะดินตลิ่ง ถึงแม้ว่าแนวเขื่อนจะมีประโยชน์ต่อชุมชนริมน้ำตามที่กล่าวไว้ข้างต้นก็ตาม แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อถึงกายภาพ ระดับชุมชนและกายภาพระดับตัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพมีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมของชุมชนริมน้ำ “องค์ประกอบที่สำคัญของอาคารที่พักอาศัยริมน้ำ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำของไทยมากที่สุด คือ “ศาลาท่าน้ำ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อระหว่างภายในและภายนอกระหว่างอาคารกับน้ำที่สามารถกำบังแดด โดยซานบ้านริมน้ำอาจมีม้านั่งสำหรับพักผ่อน การมีซาน

อเนกประสงค์หน้าบ้านสามารถคงไว้ซึ่งการร่วมกิจกรรมประเพณีทางวัฒนธรรม เช่น การออกมาตักบาตรยามเช้า การมีชานบ้านยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยลงไปอาบน้ำและใช้เป็นจุดขนส่งสินค้าผลิตผลของครัวเรือนได้ด้วย อีกทั้งบริเวณใต้ถุนจะมีช่องสำหรับจอดเรือไว้ให้ใช้ได้โดยสะดวกในการเดินทาง ส่วนรั้วกรณีที่ไม่จำเป็นไม่ควรสร้างรั้ว เพื่อจะได้สร้างความสัมพันธ์กับครัวเรือนข้างเคียงซึ่งจะมีผลต่อการดูแลสอดส่องความปลอดภัยให้ซึ่งกันและกัน แต่รั้วจะจำเป็นต่อเมื่อผู้อาศัยต้องการความเป็นส่วนตัวและเพื่อความปลอดภัย” (อริศรี ปาณินท์, 2539) จากความสำคัญข้างต้นดังกล่าว ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ส่งผลกระทบต่อสังคมชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพองค์ประกอบทางของตัวเรือนที่อยู่อาศัย ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพการอยู่อาศัยทางสังคม ในหลายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันทั้ง 7 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการประกอบอาชีพ

หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม อาชีพที่ได้รับผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญคือ อาชีพค้าขายทางน้ำ (ร้านค้าริมน้ำ/พายเรือขายของทางน้ำ) ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ลดลง การสร้างบันไดขึ้น-ลงของเขื่อนที่ไม่ถึงพื้นคลองทำให้เวลาน้ำลดลงมาก ๆ บันไดจะลอยอยู่เหนือน้ำ ทำให้การขึ้นลงในการประกอบอาชีพเป็นไปอย่างยากลำบาก อีกทั้งไม่มีที่จอดเรือทำให้เรือพังเสียหาย นอกจากนั้นแนวเขื่อนจะป้องกันน้ำท่วมและป้องกันการกัดเซาะพังทลายของพื้นที่ริมตลิ่ง ทำให้เรือหางยาวที่วิ่งในลำคลอง เพิ่มความเร็วมากขึ้น ส่งผลให้เกิดคลื่นแรง เป็นอุปสรรคต่อการค้าขายและสัญจรทางน้ำ

2. ด้านการเดินทาง

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชุมชนริมน้ำใช้การเดินทางออกทางถนนเป็นหลัก ควบคู่ไปกับการใช้ทางน้ำที่ยังมีความสำคัญ หลังมีเขื่อนคนในชุมชนใช้เรือเพื่อสัญจรทางน้ำลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะการเดินทางด้วยเรือสาธารณะได้แก่ เรือหางยาว และเรือรับจ้างอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่เดินทางอีก ปัจจุบันนิยมใช้ทางถนนสะดวกมากกว่า แต่เดิมการเข้าถึงชุมชนจะใช้ทางน้ำ ทำให้โครงสร้างชุมชนเดิมเข้าออกทางน้ำเป็นหลัก ทางในที่สัญจรทางบกเป็นทางเดินเท้าเล็กๆ รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงได้ แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้ไม่มีที่จอดเรือ และไม่ปลอดภัยในการจอดเรือไว้นอกเขื่อน อีกทั้งไม่มีบันไดขึ้น-ลงหรือต้องเสียค่าใช้จ่ายในการสร้างบันไดขึ้น-ลงใหม่ มีผลทำให้ต้องเลิกการติดต่อทางน้ำหรือลดการใช้ลง จำเป็นต้องเดินทางเท้าเพื่อออกมาสู่ถนนและเปลี่ยนเป็นการสัญจรทางบกแทน

3. ด้านการอุปโภค

ก่อนมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมชุมชนริมน้ำใช้น้ำประปาเป็นหลัก ควบคู่ไปกับการใช้น้ำคลองในชีวิตประจำวันด้วย ภายหลังมีเขื่อนทำให้การใช้น้ำคลองลดลงอย่างมาก คนส่วนใหญ่เลิกใช้น้ำ

คลองและเปลี่ยนเป็นใช้น้ำประปาเพิ่มขึ้นทั้งหมด เนื่องจากน้ำคลองมีสภาพน้ำขังเน่าเสีย และไม่สะอาด ซึ่งเกิดจากการถมดินพื้นที่ด้านหลังทำให้น้ำขังไม่สามารถระบายออกนอกเขื่อนได้

4. ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

แต่เดิมชุมชนริมน้ำนิยมใช้ชานบ้าน หรือศาลาท่าน้ำ เป็นพื้นที่สังสรรค์ของคนในชุมชน พบปะพูดคุย ทำกิจกรรมร่วมกัน หลังมีเขื่อนทำให้พื้นที่ชานบ้าน และศาลาท่าน้ำหายไป ทำให้พื้นที่สาธารณะกลุ่มบ้านในการสร้างปฏิสัมพันธ์น้อยลง ส่งผลถึงปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ลดลงด้วย และความรู้สึกไม่ปลอดภัยที่คนภายนอกชุมชนสามารถเข้าถึงชุมชนริมน้ำจากการเดินเท้าบนสันเขื่อนได้ ทำให้มีการสร้างรั้วบ้านเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนมีการสังสรรค์ลดลงต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

5. ด้านความปลอดภัย

แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีความยาวต่อเนื่องไปตลอดริมฝั่งน้ำ สันเขื่อนมั่นคงแข็งแรงและกว้างพอที่สามารถใช้เป็นทางเดินเท้าหน้าบ้านได้ ทั้งคนในชุมชนและบุคคลภายนอก สามารถเดินเท้าบนสันเขื่อนได้ตลอดเวลา ทำให้ความเป็นส่วนตัวของชุมชนริมน้ำลดลง จากการที่บุคคลภายนอกสามารถเดินเท้าบนสันเขื่อนได้ตลอดเวลา ทำให้คนในชุมชนริมน้ำเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย ส่งผลให้มีการทำรั้วกันบริเวณหน้าบ้านหรือรอบบริเวณบ้าน (เมื่อถมดินรอบตัวบ้าน) และติดตั้งเหล็กดัดเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีการถูกลักขโมยขึ้นโดยเฉพาะบ้านที่อยู่ติดน้ำ ความปลอดภัยของในชุมชนในปัจจุบันจึงลดน้อยลง

6. ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ

แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ทำให้ทัศนียภาพริมน้ำไม่เหมาะต่อการพักผ่อนหย่อนใจ ชานบ้านลดน้อยลง และศาลาท่าน้ำ/ท่าน้ำ ไม่มีเนื่องจากโดนหรือทิ้ง บันไดขึ้น-ลงน้ำไม่มีความสะดวกในการใช้งานทำให้ไม่มีที่นั่งพักผ่อนริมน้ำ อีกทั้งแนวสันเขื่อนสูงและมีขนาดเล็ก ไม่กว้างพอที่จะทำกิจกรรมต่างๆและไม่มีที่กำบังแดดฝน ทำให้บรรยากาศการพักผ่อนของคนในชุมชนริมน้ำลดลง เรือหางยาวแล่นในคลองเร็วมากขึ้น เกิดคลื่นกระแทกริมตลิ่งอย่างรุนแรง ซึ่งทั้งเสียงเครื่องยนต์เรือและเสียงกระแทกจากคลื่น ส่งผลรบกวนการพักผ่อนของคนในชุมชนริมน้ำ

7. ด้านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี

แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำ ทำให้การเข้าถึงริมน้ำเป็นไปอย่างยากลำบาก และการเข้าร่วมกิจกรรมทางน้ำจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณสันเขื่อนเท่านั้น ส่งผลให้การเข้าร่วมของคนในชุมชนลดลง ประกอบกับบันไดขึ้น-ลงน้ำ ไม่สะดวกโดยเฉพาะเวลาน้ำลงมากๆบันไดจะลอยไม่สามารถใช้งานได้ และการสร้างรั้วบ้านเพิ่มขึ้น ทำให้การเข้าถึงพื้นที่บริเวณริมน้ำของคนในชุมชนลดลง

สรุปได้ว่า การสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ได้ส่งผลกระทบต่อคนที่อาศัยในชุมชน คือ คนที่ประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำต้องเลิกกิจการและลำบากในการค้าขายมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์และสังสรรค์กันลดลงในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ความปลอดภัยของในชุมชนลดน้อยลง ไม่มีที่นั่งพักผ่อนริมน้ำของชุมชน และการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีทางน้ำลำบาก **ส่วนผลกระทบรอง คือ** ในด้านการเดินทางเปลี่ยนเป็นการสัญจรทางบกเป็นหลัก เลิกการสัญจรทางน้ำ และเลิกใช้น้ำคลองเปลี่ยนเป็นใช้น้ำประปาทั้งหมด

ดังนั้น สามารถอธิบายถึงผลกระทบขององค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือน 7 องค์ประกอบ โดยเฉลี่ยที่ส่งผลกระทบต่อสังคมของชุมชนริมน้ำในด้านต่างๆ ทั้ง 7 ด้าน เรียงลำดับจากมากที่สุด ถึงน้อยที่สุด ได้ดังนี้ (1) บ้านไต่ขึ้น-ลงสู่น้ำ (กระทบ 58.20%) มีผลกระทบต่อสังคมมากที่สุด รองลงมา คือ (2) ศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ (กระทบ 37.21%) (3) ช่องเปิดสู่น้ำ (ที่จอดเรือ) (กระทบ 15.34%) ที่ตั้งตัวอาคารที่มีความสัมพันธ์กับสายน้ำ (กระทบ 13.40%) ชานบ้านริมน้ำ (กระทบ 11.11%) รั้ว (กระทบ 10.93%) และการวางแนวอาคาร (กระทบ 3.17%) ตามลำดับ

ผลกระทบโดยเฉลี่ย เมื่อคิดคำนวณจากการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือน 7 องค์ประกอบที่มีผลต่อทางด้านสังคม ค่าที่ได้เป็นค่าเฉลี่ยทำให้สามารถเห็นภาพหรือบทสรุปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพระดับตัวเรือนที่เกิดจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมจากมากที่สุดถึงน้อยที่สุดได้

ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงกายภาพระดับตัวเรือนในพื้นที่ริมน้ำ (จากการสำรวจกายภาพตัวเรือนริมน้ำ) ไม่จำเป็นต้องส่งผลกระทบต่อทางสังคมที่สอดคล้องกันกับความสำคัญของคนในชุมชนริมน้ำ เช่น บ้านไต่ขึ้น-ลงสู่น้ำมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมน้อยที่สุดจากการสำรวจพื้นที่ริมน้ำ แต่มีผลกระทบต่อสังคมโดยเฉลี่ยมากที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะว่าบ้านไต่ขึ้น-ลงสู่น้ำ ได้รับผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมน้อยกว่าองค์ประกอบอื่น เนื่องจากมีการสร้างบันไดของตัวเขื่อนทดแทนให้ตามการแบ่งเขตที่ดิน แต่ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นมีมาก เพราะไม่สามารถใช้งานได้ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของตัวเรือนชุมชนริมน้ำในการทำกิจกรรมด้านต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นพบว่า องค์ประกอบระดับตัวเรือนทั้ง 7 องค์ประกอบ มีส่วนที่ส่งผลกระทบต่อด้านต่างๆทางสังคมมากน้อยแตกต่างกันไป โดยที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน

ส่วนผลกระทบการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน โดยเฉลี่ย ที่เกิดจากองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนทั้ง 7 องค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลเรียงลำดับจากมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ได้ดังนี้ (1) ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ (ลดลง 36.16%) มากที่สุด รองลงมาคือ (2) ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน (ลดลง 30.69%) (3) ด้านกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี (ลดลง 30.51%)

ด้านการเดินทาง (ลดลง 23.63%) ด้านการอุปโภค (ลดลง 14.81%) ด้านการประกอบอาชีพ (ลดลง 7.05%) และด้านความปลอดภัย (ลดลง 6.53%) ตามลำดับ

ผลกระทบต่อสังคมทั้ง 7 ด้านนี้เป็นผลกระทบโดยเฉลี่ยจากการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือน 7 องค์ประกอบ ดังนั้นค่าที่ได้ทำให้ทราบหรือสรุปทางด้านสังคมที่ได้รับผลกระทบจากแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมากที่สุดถึงน้อยที่สุดได้ เมื่อพิจารณาสังคมในหลายๆ ด้าน ค่าเฉลี่ยของผลกระทบโดยภาพรวมแสดงให้เห็นว่าเขื่อนเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลกระทบต่อสังคมชุมชนริมน้ำ นอกจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ที่เปลี่ยนแปลงด้วยตนเองโดยส่งผลกระทบถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย

การเปลี่ยนแปลงที่เริ่มจากภายในชุมชนริมน้ำเองนั้น ก็คือ “ความรู้สึกของผู้คนที่มือน้ำที่คุณภาพแย่งการมองว่าวิถีชีวิตเดิมไม่แสดงถึงความเจริญ เปลี่ยนแปลงรูปแบบชุมชนริมน้ำเองให้กลายเป็นชุมชนบนบก ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพื้นที่ริมตลิ่ง ซึ่งได้ทำให้เกิดระยะระหว่างคนบนบกและน้ำไปเรื่อยๆตลอดกาล ทั้งนี้เนื่องมาจากรูปแบบการถือครองที่ดินที่เปลี่ยนไปจากการตัดแบ่งมรดก และรูปแบบอาชีพที่เปลี่ยนไปเป็นการรับจ้างหรือรับราชการ ” (เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, 2542)

ผลการวิเคราะห์ ผลกระทบต่อสังคมทั้ง 7 ด้านโดยเฉลี่ย จากองค์ประกอบกายภาพระดับตัวเรือนทั้ง 7 องค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบทางสังคมหลายๆด้าน จากองค์ประกอบทางกายภาพตัวเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน ได้แก่

1.ด้านการประกอบอาชีพ และการเดินทาง ได้รับผลกระทบจากองค์ประกอบระดับตัวเรือน ได้แก่ บ้านได้ขึ้น-ลง สู้น้ำ และช่องเปิดสูบน้ำ(อุจาดเรือ)

2.ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี ได้รับผลกระทบจากองค์ประกอบระดับตัวเรือน ได้แก่ ชานบ้านริมน้ำ ศาลาท่าน้ำ/ท่าน้ำ และบันได้ขึ้น-ลงสูบน้ำ

จากการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ระดับ พบว่าการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบระดับตัวเรือนเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชุมชนริมน้ำที่ตามมา ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และส่งผลกระทบทางสังคมในแต่ละด้านมากหรือน้อยแตกต่างกันไป โดยในกลุ่มบ้านที่อยู่ติดแนวเขื่อนจะได้รับผลกระทบมากกว่ากลุ่มบ้านที่อยู่ไม่ติดเขื่อน

สรุปผลจากการศึกษา แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเกิดขึ้นตามนโยบายของรัฐ ในการป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ริมน้ำของกรุงเทพมหานคร ซึ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำจะได้รับผลกระทบที่ดีและประโยชน์อย่างชัดเจน 2 ประการคือ แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถช่วยบรรเทาปัญหา น้ำท่วมในฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลากและสามารถช่วยลดปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่งได้ ซึ่งเกิดจากคลื่นน้ำที่ซัดรุนแรง

จากการเดินทางทางเรือของประชาชน ถึงแม้ว่าแนวเขื่อนจะมีประโยชน์ต่อชุมชนริมน้ำก็ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นก็ตาม แต่ประชาชนที่อาศัยบริเวณชุมชนริมน้ำที่มีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีความคิดเห็นแตกต่างกัน มีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย อย่างไรก็ตาม โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนเห็นด้วยกับการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อสภาพ ภาวะสุขภาพและภาวะระดับตัวเรื้อนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด เมื่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมส่งผลถึงภาวะสุขภาพระดับตัวเรื้อนอย่างมากจึงส่งผลกระทบต่อสังคมคือ วิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนริมน้ำภายหลังมีเขื่อนที่เปลี่ยนไป เนื่องจากสังคมริมน้ำจำเป็นต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

สรุปได้ว่าการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกายภาพของตัวเรื้อนที่อยู่อาศัย “จากลักษณะที่ตั้งในน้ำมาสู่บนบก เนื่องจากการแก้ปัญหาโดยการถมดิน ส่วนการเปลี่ยนแปลงสภาพการอยู่อาศัยในด้านสังคมนั้น โดยเฉพาะการเดินทางการติดต่อทางน้ำไม่สะดวกและจำนวนผู้ใช้ลดลง” (ศักดิ์สิน ทองสุขมาก, 2549) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้พบว่า การนำน้ำคลองมาอุปโภคมีผู้ใช้น้ำคลองลดลงเช่นกัน เนื่องจากน้ำเน่าเสียไม่สะอาดเพราะน้ำท่วมขัง แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคมริมน้ำในพื้นที่ที่ได้เกิดขึ้นก่อนที่จะมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมและยังคงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่วนปัญหาทางด้านสังคมอื่นๆ แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในการอยู่อาศัยมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงบริเวณพื้นที่ริมน้ำได้ส่งผลทำให้เกิดความลำบาก ไม่สะดวกและไม่สามารถประกอบกิจกรรมในการอยู่อาศัยด้านต่างๆได้ตามเดิม

ส่วนผลกระทบของโครงการแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ส่งผลต่อชุมชนและเมือง
กล่าวได้ว่า แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมบดบังทัศนียภาพที่เห็นจากแม่น้ำ ทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนริมแม่น้ำเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง ขาดเสน่ห์และเอกลักษณ์ที่สวยงามเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต เช่นบันไดทำน้ำ ตามบ้านเรือนไม่สามารถใช้ได้เหมือนแต่ก่อน และทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำสูญหายไป

ซึ่งจากการศึกษาพบว่า “องค์ประกอบตัวเรื้อน รั้ว ในลักษณะชุมชนริมน้ำถ้าไม่จำเป็นไม่ควรสร้าง เพื่อจะได้สร้างความสัมพันธ์กับครัวเรือนข้างเคียง ซึ่งมีผลต่อการดูแลสอดส่องความปลอดภัยให้ซึ่งกันและกัน แต่รั้วจะจำเป็นต่อเมื่อผู้อาศัยต้องการความเป็นส่วนตัวและเพื่อความปลอดภัย” (อรศิริ ปาณินท์, 2539) ทั้งนี้ องค์ประกอบตัวเรื้อนที่เพิ่มขึ้นในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ ได้แก่ รั้วบ้าน และการถมดินในการแก้ปัญหา น้ำขังในอนาคต อาจทำให้ต้องถมดินตลอดทั้งพื้นที่ซึ่งอาจก่อให้เกิดลักษณะการนำไปสู่การสร้างรั้วล้อมรอบบริเวณที่อยู่อาศัยของชุมชนริมน้ำในที่สุด โดยมี

ลักษณะเฉพาะของการปิดล้อม “กำแพง” ของเขื่อน และ “รั้ว” ล้อมรอบที่แบ่งกันความสัมพันธ์ของคนกับน้ำ โดยต่อไปชุมชนริมน้ำที่ถูกรั้วล้อมรอบ จะทำให้เกิดการแบ่งแยกตัวเอง ในลักษณะต่างคนต่างอยู่ และใช้ทางเดินขนาดเล็กด้านใน ในการเดินทางเข้าออก ไม่มีพื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่สาธารณะในการพักผ่อน จะเหลือเพียงพื้นที่ด้านในของชุมชนที่ใช้ในการพบปะพูดคุย และจะทำให้สังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงด้วยการหันหลังให้พื้นที่สาธารณะบริเวณริมน้ำของเมือง (ไชศรี ภัคดี สุขเจริญ, 2551) ซึ่งส่งผลต่อลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

7.2 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

นโยบายของรัฐที่มุ่งบรรเทาหรือแก้ปัญหาให้กับประชาชน ในการป้องกันปัญหาน้ำท่วมเป็นสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์ แต่ควรที่จะรับฟังความคิดเห็นของประชาชนด้วยว่า ได้รับผลกระทบในด้านใด ซึ่งควรมีการเตรียมการสำหรับการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น คือ

1. ควรคำนึงถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ ที่มีความสัมพันธ์กับน้ำลดลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของการเข้าถึงจากทางน้ำลดน้อยลง ทำให้ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำเป็นแบบทางบกมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย อาจก่อให้เกิดปัญหาในด้านอื่นๆตามมา เช่น การปิดกั้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ ซึ่งทำให้บรรยากาศทัศนียภาพได้สูญหายไป

2. รัฐควรมีมาตรการชดเชย สำหรับกายภาพระดับตัวเรือนที่เสียหายหรือสูญหายไป ของชุมชนริมน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ได้แก่ การก่อสร้างบันไดขึ้น-ลงสู่ น้ำ เพิ่มเติมในส่วนที่ยังมีความจำเป็นต้องใช้การติดต่อทางน้ำและเพิ่มขึ้นบันไดให้มากขึ้น เพื่อแก้ปัญหาบันไดเขื่อนลอย และให้ใช้ได้ตรงความต้องการของผู้ที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบตัวเรือนที่สำคัญในการทำกิจกรรมด้านต่างๆของชุมชนริมน้ำ ซึ่งรูปแบบของเขื่อนต้องสนองต่อการใช้สอยและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน

3. เสนอแนะให้ควรมีพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยใช้เป็นพื้นที่ด้านหลังที่อยู่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ริมน้ำของชุมชนปากคลองชักพระ ในการสร้างสถานที่พักผ่อนริมน้ำให้คนในชุมชน มีพื้นที่ในการพบปะสังสรรค์กัน เพื่อชดเชยจากการสร้างเขื่อนที่ทำให้ขาดองค์ประกอบตัวเรือนที่สำคัญ เพื่อการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ สำหรับผู้วิจัยมีความคิดเห็นในเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า จะต้องได้รับความเห็นด้วยโดยลักษณะยินยอมให้พัฒนาจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนก่อน เพราะอาจก่อให้เกิดการรบกวนที่อยู่อาศัยเดิม

7.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาด้านผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ที่เกิดขึ้นจากโครงการของรัฐที่มีผลกระทบต่อการใช้สอยในแง่ทางด้านสังคมของครัวเรือนและชุมชน การก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกัน

น้ำท่วมของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร มีแผน และแนวทางในการดำเนินงานเป็นโครงข่าย เพื่อป้องกันน้ำท่วมในเขตกรุงเทพและปริมณฑล ซึ่งในการก่อสร้างในแต่ละพื้นที่ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ลักษณะที่อยู่อาศัย และผู้อยู่อาศัยในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ ปัญหาที่เกิดขึ้นในการศึกษาและวิจัยที่น่าจะมีการศึกษาเพิ่มเติมก็คือ

1.ควรมีการประเมินผลกระทบทางสังคมในระยะยาวของการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในบริเวณพื้นที่ที่อยู่อาศัยริมคลองว่ามีลักษณะหรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เนื่องจากปัจจัยทางด้านสภาพพื้นที่ และกฎหมายในการควบคุมการใช้ที่ดิน

2.ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมของรัฐ ในการก่อสร้างหรือใช้งานในแต่ละพื้นที่ เพื่อเปรียบเทียบผลที่ได้จากการศึกษาและนำผลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมให้มีความเหมาะสมและประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมล อ่าวอุดมสุข. โครงการก่อสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก. สำนักงานระบายน้ำ
กลุ่มงานพัฒนาระบบระบายน้ำ 3. แบบก่อสร้างโครงการก่อสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมริมแม่น้ำ
เจ้าพระยา ช่วงชุมชนปากคลองชักพระ. กองพัฒนาระบบหลักสำนักการระบายน้ำ
กรุงเทพฯ, 2549.
- กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่
เมืองฝั่งธนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์, 2545.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กลยุทธ์ฟื้นฟูชุมชนเมืองริมแม่น้ำ. การประชุม
เชิงปฏิบัติการ, 29 พ.ค.46 (สนับสนุนโดย DANIDA).
- ฉัตรชัย พงศประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ณวัฒน์ ทองสว่าง. ที่อยู่อาศัยบริเวณแนวกันน้ำของกรุงเทพมหานคร ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี
: การศึกษาผลกระทบและแนวทางแก้ปัญหา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา
เคหะการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลัง
พัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ทวีวงศ์ ศรีบุรี. คู่มือ และโปรแกรมคำนวณขนาดพื้นที่ชะลอน้ำ(ร่าง). กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสภาวะ
แวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร. การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง. สารศาสตร์สถาปัตย์, 2541.
- เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร. งานศึกษาการเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของการพัฒนาสภาพสังคม
ชุมชนริมน้ำบริเวณเครือข่ายลำน้ำคลองบางกอกน้อย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

- เทิดศักดิ์ เดชะกิจจจร และศักดิ์สิน ทองสุขมาก. การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพฯ. ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ปิยนาด บุนนาค. คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี. งานวิจัยคลองสมโภช ณ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์, 2525.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. เรือนไทยบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2543.
- ศักดิ์สิน ทองสุขมาก. การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยริมคลองภายหลังการก่อสร้างคันกั้นน้ำ เขตตลิ่งชัน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สมลักษณ์ บุญณรงค์. การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชนกระทุ้ง จังหวัดภูเก็ต. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549.
- สุราษฎร์ เจริญชัยสกุล. วิศวกรโยธา 6 กองพัฒนาระบบหลัก สำนักกระบายน้ำ. สัมภาษณ์. 25 กรกฎาคม 2552.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สมาคม สถาปนิกสยาม, 2539.
- สมบัติ พลายน้อย. ชีวิตตามคลอง. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน, 2539.
- สมบัติ พลายน้อย. เล่าเรื่องบางกอก. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2518.
- สำนักงานเขตตลิ่งชัน. ฝ่ายพัฒนาชุมชน. ข้อมูลชุมชนในเขตพื้นที่สำนักงานเขตตลิ่งชัน. กรุงเทพมหานคร: มกราคม 2553.
- สำนักงานเขตบางกอกน้อย. ฝ่ายพัฒนาชุมชน. ข้อมูลชุมชนในเขตพื้นที่สำนักงานเขตบางกอกน้อย. กรุงเทพมหานคร: มกราคม 2553.
- ฤทัย ใจจรงค์. เรือนไทย. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539.
- วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ. การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวาจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- อรศิริ ปาณินท์, อินทิรา ยมมาต และมาลินี ศรีสุวรรณ. ลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- อรศิริ ปาณินท์. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.

ภาษาอังกฤษ

Amos Rapoport. "System of activities and system of settings." in Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary cross-cultural study, Edited by Susan Kent, (Cambridge University press, 1990), pp. 45-47.

Bill Hillier. The morphology of urban space the evolution of a syntactic approach. Architecture and Behavior 3 (1987): 205-216.

Bill Hillier and Julienne Hanson. The Social logic of space. United Kingdom: Cambridge University Press, 1984.

Fellmann Jerome. Human geography : landscapes of human activities. Arthur Getis, Judith Getis, 1997.

Morriss David. Neighborhood Power: the new location, (Boston: Beacon Press, 1975).

M.R.G. Conzen. The urban landscape historical development and management. United States: Academic Press, 1981.

Rob Krier. Urban space. Great Britain: Academy Editions, 1979.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

กฎกระทรวง

ฉบับที่ 63 (พ.ศ. 2537)

ออกตามความในพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย

พระพุทธศักราช 2456

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 117 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พระพุทธศักราช 2456 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 14) พ.ศ.2535 และมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2477 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมออกกฎกระทรวงไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ในกฎกระทรวงนี้

“ล่องลำลำน้ํา” หมายความว่า ล่องลำเข้าไปเหนือน้ำ ในน้ำ และได้ น้ำของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำไทย หรือบนชายหาดของทะเลดังกล่าว

ข้อ 2 ผู้ใดประสงค์จะขออนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำน้ํา ให้ยื่นคำขอตามแบบที่อธิบดีกรมเจ้าท่ากำหนด โดยระบุวัตถุประสงค์ในการใช้อาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ขออนุญาต พร้อมด้วยหลักฐานและเอกสาร ดังต่อไปนี้

(1) ภาพถ่ายสำเนาทะเบียนบ้านและภาพถ่ายบัตรประจำตัวประชาชน หรือภาพถ่ายบัตรประจำตัวข้าราชการ หรือภาพถ่ายบัตรแสดงฐานะอย่างอื่นที่ออกโดยส่วนราชการ

(2) หลักฐานแสดงความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ หรือเป็นผู้มีสิทธิครอบครอง หรือเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาที่ดินที่ติดต่อกับแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำไทยหรือบนชายหาดของทะเลดังกล่าว

(3) แบบแปลนและรายละเอียดของอาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ขออนุญาตปลูกสร้างล่องลำลำน้ํา ต้องมีผู้ประกอบวิชาชีพวิศวกรรมควบคุมสาขาวิศวกรรมโยธาตามกฎหมายว่าด้วยวิชาชีพวิศวกรรมเป็นผู้รับรองเว้นแต่อาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ขออนุญาตปลูกสร้างล่องลำลำน้ํานั้นจะมีขนาดเล็ก และโครงสร้างทำด้วยไม้หรือวัสดุอื่นที่ไม่คงทนถาวร ไม่จำเป็นต้องมีผู้ประกอบวิชาชีพวิศวกรรมควบคุมสาขาวิศวกรรมโยธารับรอง

(4) แผนผังแสดงบริเวณที่ขออนุญาตและบริเวณใกล้เคียง

(5) หนังสือของจังหวัดที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ขออนุญาตปลูกสร้างล่องลำลำน้ําตั้งอยู่รับรองว่าไม่เป็นอุปสรรคต่อแผนพัฒนาจังหวัด ผังเมือง และการรักษาสภาพแวดล้อมของจังหวัด

(6) รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

(7) หลักฐานหรือเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องที่อธิบดีกรมเจ้าท่ากำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ในกรณีที่ผู้ยื่นคำขอเป็นนิติบุคคล ให้ยื่นคำขอพร้อมสำเนาหนังสือรับรองการจดทะเบียน นิติบุคคลที่ระบุชื่อผู้มีอำนาจลงนามผูกพันนิติบุคคล และหลักฐานเอกสารตามวรรคหนึ่ง (2)(3)(4)(5)และ(7)

ในกรณีที่ผู้ยื่นคำขอเป็นส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ให้ยื่นคำขอพร้อมหลักฐานและเอกสารตาม (3) (4) (5) และ (6)

ข้อ 3 ผู้ขออนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำต้องเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์หรือเป็นผู้มีสิทธิครอบครอง หรือเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาที่ดินที่ติดต่อกับแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำไทย หรือบนชายหาดของทะเลดังกล่าว

ข้อ 4 ลักษณะของอาคารและการล่วงล้ำที่พึงอนุญาตได้ มีดังต่อไปนี้

(1) ท่าเทียบเรือ

ก. ต้องมีโครงสร้างที่ไม่ทำให้ทิศทางการไหลของน้ำเปลี่ยนแปลง มีช่องโปร่งระหว่างเสาไม่น้อยกว่า 3 เมตรพื้นที่เทียบเรือในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ข. ต้องไม่มีลักษณะเป็นแผ่นคอนกรีตปิดทับตลอด ให้มีช่องว่างเพื่อให้แสงแดดส่องผ่านถึงพื้นน้ำได้ทำได้ และไม่มีสิ่งก่อสร้างอื่นใดบนพื้นที่เทียบเรือ นอกจากสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นอันเป็นส่วนประกอบของท่าเทียบเรื่อนั้น

ค. ปลายสุดของท่าเทียบเรือต้องไม่เกินแนวน้ำลึกหน้าท่าเมื่อน้ำลงต่ำสุด ลึกกว่าอัตรา กินน้ำลึกเต็มที่ของเรือที่เข้าเทียบท่าตามความจำเป็น โดยคำนึงถึงขนาดเรือและลักษณะภูมิประเทศ แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกิน 1 ใน 3 ของความกว้างของแม่น้ำ

ง. ต้องสร้างตามแนวเขตที่ดินที่ผู้ขออนุญาตมีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองเป็นแนวตรงยื่นจากฝั่ง

จ. ท่าเทียบเรือที่ผ่านชายหาดต้องไม่ปิดกั้นการที่ประชาชนจะใช้สอย หรือเดินผ่านชายหาด

(2) สะพานปรับระดับและโป๊ะเทียบเรือ

ก. สะพานปรับระดับต้องมีขนาดที่เหมาะสมกับโป๊ะเทียบเรือ มีราวลูกกรงที่แข็งแรงทั้งสองด้าน และความลาดชันของสะพานต้องไม่มากกว่า 1:2 เมื่อน้ำลงต่ำสุด

ข. โป๊ะเทียบเรือต้องมีโครงสร้างที่แข็งแรง ทนทาน และมีความปลอดภัย มีอัตราการลอยตัวสูง โดยเมื่อรับน้ำหนักสูงสุดแล้ว

ค. พื้นของโป๊ะเทียบเรือต้องอยู่สูงจากระดับน้ำไม่น้อยกว่า 40 เซนติเมตร และมีราวลูกกรงที่แข็งแรงทุกด้าน ยกเว้นด้านที่เรือเทียบและส่วนที่ติดกับสะพานปรับระดับ

(3) สะพานข้ามแม่น้ำหรือสะพานข้ามคลอง

ก. ต้องมีโครงสร้างที่ไม่ทำให้ทิศทางการไหลของน้ำเปลี่ยนแปลง

ข. ต้องมีความสูงและความกว้างของช่องลอดใต้สะพานตามที่อธิบดีกรมเจ้าท่ากำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

(4) ท่อหรือสายเคเบิล

ก. การวางท่อหรือสายเคเบิลผ่านชายหาดของทะเลหรือชายตลิ่ง ต้องฝังท่อหรือสายเคเบิลใต้พื้นดินไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร โดยมีให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของท่อหรือสายเคเบิลพื่นขึ้นมาเหนือพื้นดิน

ข. การปักเสาไฟฟ้าพาดสายเพื่อจ่ายกระแสไฟฟ้า หรือเพื่อการอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและการปักเสาวางท่อน้ำประปาหรือเพื่อการอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันให้ปักเสาให้ชิดแนวขอบฝั่งมากที่สุด เพื่อมิให้เกิดขวางทางเดินเรือ

(5) เขื่อนกันน้ำเซาะ

ก. ต้องมีรูปแบบที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อร่องน้ำ ตลิ่ง และบริเวณข้างเคียง

ข. ต้องมีโครงสร้างที่แข็งแรงและอยู่ในแนวฝั่งเดิมมากที่สุด หากมีส่วนที่ยื่นเข้าไปในน้ำให้มีเฉพาะส่วนที่จำเป็น

ค. ความลาดชันของเขื่อนกันน้ำเซาะไม่เกิน 1:3 โดยแนวสันเขื่อนด้านบนต้องอยู่ที่แนวกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดิน สำหรับบริเวณลำน้ำที่แคบหรืออาจเป็นอันตรายต่อการเดินเรือ เขื่อนต้องมีลักษณะตั้งตรงและไม่มีความลาดชันยื่นออกมา

(6) คานเรือ

แนววางรองรับเรือต้องยาวยื่นจากฝั่งเพียงพอที่จะชักลากเรือขนาดใหญ่ที่สุดที่คานเรือนั้นจะสามารถรับช่อมทำได้ในเวลาน้ำลงต่ำสุด

(7) โรงสูบน้ำ

ก. โรงที่ติดตั้งเครื่องสูบน้ำ ต้องอยู่บนฝั่งหรืออยู่ใกล้ฝั่งมากที่สุด

ข. การต่อท่อสูบน้ำ เมื่อต่อเชื่อมกับเครื่องสูบน้ำแล้วต้องวางขนานกับแนวเสาชของโรงสูบน้ำจนถึงพื้นดิน แล้วจึงวางนอนไปตามแนวพื้นดินใต้น้ำ และปลายท่อต้องอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำลงต่ำสุดไม่น้อยกว่า 1 เมตร

ข้อ 5 เจ้าทำอนุญาตให้ปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำที่ไม่มีลักษณะตามข้อกำหนดในข้อ 4 เป็นการเฉพาะรายได้ และเมื่อเจ้าทำได้อนุญาตแล้ว ให้ประกาศลักษณะของอาคารหรือลักษณะของการล่วงล้ำลำแม่น้ำนั้นในราชกิจจานุเบกษาและให้ถือเป็นหลักเกณฑ์ในการอนุญาตต่อไปได้

ข้อ 6 อาคารและการล่วงล้ำลำแม่น้ำนอกจากที่กำหนดไว้ในข้อ 4 และข้อ 5 จะอนุญาตไม่ได้ เว้นแต่เป็นของทางราชการหรือรัฐวิสาหกิจและปลูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของทางราชการ

ข้อ 7 หลักเกณฑ์ในการพิจารณาอนุญาตให้ปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำมีดังต่อไปนี้

(1) ลักษณะหรือสภาพของอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำต้องไม่เป็นอันตรายต่อการเดินเรือหรือทำให้ทางน้ำเปลี่ยนแปลงไป หรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

(2) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำที่จะอนุญาตให้ปลูกสร้างได้ ต้องมีลักษณะของอาคารและการล่วงล้ำที่ฟังอนุญาตได้ตามข้อ 4 และข้อ 5

(3) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำที่จะอนุญาตให้ปลูกสร้างได้ ต้องไม่อยู่ในเขตพื้นที่ที่มีประกาศของกรมเจ้าท่าห้ามปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำ ประกาศดังกล่าวต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรีและประกาศในราชกิจจานุเบกษา

(4) การอนุญาตให้ใช้พื้นที่ล่วงล้ำลำแม่น้ำ ให้กระทำได้เพียงเท่าที่จำเป็นและสมควร เฉพาะตามวัตถุประสงค์ในการใช้อาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ล่วงล้ำลำแม่น้ำนั้น

(5) การอนุญาตให้ใช้พื้นที่ล่วงล้ำลำแม่น้ำต้องไม่เป็นการขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคารหรือกฎหมายว่าด้วยการผังเมือง

ข้อ 8 เมื่อเจ้าทำได้รับคำขออนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำแล้ว ให้ เจ้าทำตรวจสอบว่าผู้ขออนุญาตยื่นหลักฐานและเอกสารครบถ้วนและถูกต้องหรือไม่ ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำขออนุญาต

ในกรณีที่เจ้าทำเห็นว่าอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำที่ขออนุญาตปลูกสร้างเป็นกรณีที่ไม่อาจอนุญาตได้ ให้เจ้าทำแจ้งให้ผู้ขออนุญาตทราบภายในหกสิบวันนับแต่วันที่รับคำขออนุญาต

ในกรณีที่เจ้าทำเห็นว่าผู้ขออนุญาตยื่นหลักฐานและเอกสารไม่ครบถ้วนหรือไม่ถูกต้อง และเป็นกรณีที่อาจอนุญาตให้ปลูกสร้างได้ ให้เจ้าทำมีอำนาจสั่งให้ผู้ขออนุญาตส่งหลักฐานและเอกสารให้ครบถ้วนหรือให้ถูกต้องภายในเวลาที่เจ้าทำกำหนด

ให้เจ้าทำตรวจพิจารณาและออกใบอนุญาตภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวันนับแต่วันที่รับหลักฐานและเอกสารครบถ้วนและถูกต้องจากผู้ขออนุญาต

ข้อ 9 ให้เจ้าท่ากำหนดเงื่อนไขในใบอนุญาตได้ตามที่เห็นว่าเหมาะสมและจำเป็น เพื่อป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือผลประโยชน์ของประชาชน

ข้อ 10 ผู้รับอนุญาตต้องเริ่มดำเนินการปลูกสร้างภายในสิบสองเดือน นับแต่วันที่ได้รับอนุญาต ถ้าผู้รับอนุญาตไม่เริ่มดำเนินการปลูกสร้างภายในเวลาดังกล่าว ให้ใบอนุญาตเป็นอันสิ้นผล

ในกรณีที่ผู้รับอนุญาตไม่อาจเริ่มดำเนินการปลูกสร้างภายในกำหนดเวลาตามวรรคหนึ่ง ผู้รับอนุญาตอาจยื่นคำขอขยายระยะเวลาเริ่มดำเนินการปลูกสร้าง ต่อเจ้าท่าตามแบบที่อธิบดีกรมเจ้าท่ากำหนดได้

เมื่อเจ้าท่าได้รับคำขอตามวรรคสองแล้ว ให้พิจารณาคำขอพร้อมเหตุผลในการขอขยายระยะเวลา เมื่อเห็นเป็นการสมควรให้เจ้าท่าอนุญาตให้ขยายระยะเวลาได้ครั้งละหกเดือนแต่ไม่เกินสองครั้ง

ข้อ 11 ผู้รับอนุญาตให้ปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำ ผู้ใดประสงค์จะโอนสิทธิในการปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำ ให้ผู้นั้นหรือผู้รับโอนแจ้งให้เจ้าท่าทราบ โดยยื่นหลักฐานการโอนสิทธิและหลักฐานและเอกสารตามข้อ 2 (1) และ (2) ต่อเจ้าท่าด้วย

เมื่อเจ้าท่าได้รับแจ้ง และตรวจสอบหลักฐานเห็นว่าถูกต้องแล้ว ให้ออกหนังสือรับทราบการโอนสิทธิดังกล่าว และเพื่อประโยชน์ในการเรียกเก็บค่าตอบแทนให้ถือว่าผู้รับโอนสิทธิเป็นผู้รับอนุญาต

ให้นำความในวรรคหนึ่งและวรรคสองมาใช้บังคับกับกรณีที่ผู้รับอนุญาตตายด้วยโดยอนุโลม

ข้อ 12 การยื่นคำขออนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำและการแจ้งการโอนสิทธิในการปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำ ให้ยื่น ณ กรมเจ้าท่า หรือยื่นที่สำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคหรือสำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขา ซึ่งอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำที่ขออนุญาตปลูกสร้างตั้งอยู่ในเขตความรับผิดชอบของสำนักงานเจ้าทานั้น ๆ ก็ได้

ข้อ 13 ผู้ใดปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำลำแม่น้ำอยู่ก่อนวันที่พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2535 ใช้บังคับ โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือไม่เป็นไปตามที่ได้รับอนุญาต ถ้าได้เสียค่าปรับอย่างสูงตามกฎหมายและได้ยื่นคำขออนุญาตภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่กฎกระทรวงนี้ใช้บังคับ ให้เจ้าท่าพิจารณาอนุญาตได้โดยมิให้นำข้อ 6 และข้อ 7 (2) มาใช้บังคับ แต่ในกรณีที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดดังกล่าวมีลักษณะหรือสภาพเป็นอันตรายต่อการเดินเรือ หรืออาจทำให้ทางน้ำเปลี่ยนแปลงไป หรือเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เจ้าท่าจะสั่งให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองรื้อถอน ปรับปรุง หรือแก้ไขอาคาร หรือสิ่งอื่นใดนั้นก่อนก็ได้

ให้ไว้ ณ วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2537

(ลงชื่อ) พันเอก วินัย สมพงษ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 111 ตอน 36 ก ลงวันที่ 24 สิงหาคม 2537

กฎกระทรวง

ฉบับที่ 64 (พ.ศ.2537)

ออกตามความในพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย

พระพุทธศักราช 2456

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 117 ทวิ วรรคหนึ่ง แลวรรคสี่ แห่งพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พระพุทธศักราช 2456 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 14) พ.ศ. 2535 และมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2477 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ในกฎกระทรวงนี้

"ผู้รับอนุญาต" หมายความว่า ผู้รับอนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดลงง่าเข้าไปเหนือน้ำ ในน้ำ และใต้น้ำของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนให้ประโยชน์ร่วมกันหรือทะเลภายในน่านน้ำไทยหรือบนชายหาดของทะเลดังกล่าว

ข้อ 2 ให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีทุกปีตามวิธีการ ดังต่อไปนี้

(1) ผู้รับอนุญาตซึ่งปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดลงง่าล้าแม่่น้ำก่อนวันที่กฎกระทรวงนี้มีผลใช้บังคับ ให้เสียค่าตอบแทนสำหรับปีแรกภายในหกสิบวันนับแต่วันที่กฎกระทรวงนี้มีผลใช้บังคับ สำหรับปีต่อไปให้เสียค่าตอบแทนไม่เกินวันที่ครบกำหนดรอบปีนับแต่วันที่เสียค่าตอบแทนในปีแรก

(2) ผู้รับอนุญาตซึ่งปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดลงง่าล้าแม่่น้ำภายหลังวันที่กฎกระทรวงนี้มีผลใช้บังคับ ให้เสียค่าตอบแทนในวันที่ได้รับอนุญาต สำหรับปีต่อไปให้เสียค่าตอบแทนไม่เกินวันที่ครบกำหนดรอบปีนับแต่วันดังกล่าว

การยื่นคำขอเสียค่าตอบแทนเป็นรายปี ให้ใช้แบบที่อธิบดีกรมเจ้าท่ากำหนด

ข้อ 3 ให้ผู้รับอนุญาตยื่นคำขอเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีต่อกรุงเทพมหานคร หรือสำนักงานเขต เมืองพัฒนา เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุขาภิบาล หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นซึ่งมีกฎหมายจัดตั้งขึ้น แล้วแต่กรณี ที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดนั้นอยู่ในเขต

ข้อ 4 ให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีตามสภาพและประโยชน์ที่ผู้ปลูกสร้างหรือผู้ครอบครองพึงได้รับตามอัตรา ดังต่อไปนี้

(1) ทุ่นหรือหลักผูกเรือสำราญและกีฬา	ตารางเมตรละ 1,000 บาท
(2) อาคารหรือสิ่งอื่นใดลงง่าล้าแม่่น้ำซึ่งมิได้	ตารางเมตรละ 300 บาท

ใช้ประโยชน์ในการขนส่งทางน้ำโดยตรง

(3) ทำเทียบเรือสำราญและกีฬา	ตารางเมตรละ	250 บาท
(4) พუნหรือหลักผูกเรือขนาดตั้งแต่ 500 ตันกรอสส์ขึ้นไป	ตารางเมตรละ	200 บาท
(5) พუნหรือหลักผูกเรือขนาดต่ำกว่า 500 ตันกรอสส์	ตารางเมตรละ	100 บาท
(6) สถานที่สำหรับจอดและเทียบเรือสำราญและกีฬา	ตารางเมตรละ	60 บาท
(7) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำ	ตารางเมตรละ	50 บาท

นอกจาก (1) (2) (3) (4) (5) และ (6)

ในกรณีที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดตามวรรคหนึ่งที่มีลักษณะหรือวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการประกอบธุรกิจ ให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนเป็นสองเท่าของอัตราในวรรคหนึ่ง

ในกรณีที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดตามวรรคหนึ่งถูกปลูกสร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือไม่ปฏิบัติตามที่ได้รับอนุญาต ให้ผู้ปลูกสร้างหรือผู้ครอบครองเสียค่าตอบแทนเป็นสามเท่าของอัตราในวรรคหนึ่ง

ข้อ 5 ให้ผู้รับอนุญาตได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีสำหรับอาคารหรือสิ่งอื่นใดดังต่อไปนี้

(1) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำที่กระทรวง ทบวง กรม กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุขาภิบาล หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีกฎหมายจัดตั้งขึ้นแล้วแต่กรณี ปลูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของทางราชการ

(2) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำที่รัฐวิสาหกิจหรือองค์การอื่นของรัฐ ปลูกสร้างขึ้นโดยมิได้มีวัตถุประสงค์ในการหารายได้

(3) หลักผูกเรือหรือทำเทียบเรือที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อประกอบกิจการประมงโดยเฉพาะ ตลอดจนเครื่องมือทำประมงทุกชนิด

(4) ท่อสูบน้ำเข้า-ออกที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อการเกษตรหรือใช้ในที่อยู่อาศัย

(5) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบศาสนกิจโดยเฉพาะ

(6) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อการสาธารณูปโภค

ข้อ 6 ให้ผู้รับอนุญาตได้รับลดหย่อนค่าตอบแทนโดยเสียค่าตอบแทนเป็นรายปี ตารางเมตรละ 5 บาท สำหรับการปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำ ดังต่อไปนี้

(1) ที่พักอาศัย สะพานทางเดิน หรือศาลาท่าน้ำ

(2) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำน้ำที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการขนส่งสินค้าหรือคนโดยสารทางน้ำ

(3) อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่องลำลำแม่น้ำที่รัฐวิสาหกิจปลูกสร้างขึ้นเพื่อหารายได้

ข้อ 7 การคำนวณพื้นที่ของอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำแม่ข่าย ให้คำนวณตามพื้นที่ที่ล่วงล้ำเข้าไปตามความเป็นจริง เศษของพื้นที่ไม่ถึง 1 ตารางเมตร ให้คิดเป็น 1 ตารางเมตร

ในกรณีที่การปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำแม่ข่ายได้กระทำขึ้นครอบคลุมพื้นที่สาธารณะซึ่งบุคคลอื่นไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่สาธารณะนั้นได้ ให้คำนวณพื้นที่ตามขอบเขตที่อาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำแม่ข่ายนั้นครอบคลุมทั้งหมด

ให้ไว้ ณ วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2537

(ลงชื่อ) พันเอก วินัย สมพงษ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 111 ตอน 36 ก ลงวันที่ 24 สิงหาคม 2537

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

แบบสำรวจข้อมูลองค์ประกอบทางกายภาพของ ตัวเรือนที่พักอาศัยชุมชนริมน้ำ

(Observation check list) โดยสำรวจครัวเรือนที่อยู่ด้านหลัง (ติดกับแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม)

สำรวจ / สัมภาษณ์ผู้บริเวณพื้นที่เขตตลิ่งชัน / บางกอกน้อย.....

บ้านเลขที่.....

วันที่.....เวลา.....

หัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ
กรณีศึกษาชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร” โดยนางสาวศิระชา สัมฤทธิ์ผลเกิด
นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** ใส่เครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ต้องการ ก่อนมีเขื่อน และหลังมีเขื่อน

องค์ประกอบตัวเรือนริมน้ำ	ก่อนมีเขื่อน	หลังมีเขื่อน
1. การวางแนวอาคาร	☐ หน้าเข้าหน้า ☐ หันหน้าเข้าหน้า	☐ หน้าเข้าหน้า ☐ หันหน้าเข้าหน้า
2. อาคารกับความสัมพันธ์กับน้ำ	☐ อยู่ในน้ำ ☐ อยู่บนบก ☐ อยู่ทั้งในน้ำและบนบก (อยู่บนบก) เกิดจากการถมดินใช่หรือไม่ ☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่ เพราะ.....	☐ อยู่ในน้ำ ☐ อยู่บนบก ☐ อยู่ทั้งในน้ำและบนบก (อยู่บนบก) เกิดจากการถมดินใช่หรือไม่ ☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่ เพราะ.....
3. ซานบ้านริมน้ำ	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....
4. ศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....
5. บันไดขึ้น-ลงสู่น้ำ	☐ มี ☐ ไม่มี	☐ มี ☐ ไม่มี

	(ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....	(ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....
6. ช่องเปิดสูบน้ำ (จุดตรวจ)	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....
7. รั้ว	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....	☐ มี ☐ ไม่มี (ถ้ามี) ลักษณะเป็นอย่างไร.....

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

แบบสอบถาม

งานวิทยานิพนธ์ของนิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีต่อชุมชนริมน้ำ

กรณีศึกษา ชุมชนปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

ผู้ดำเนินการวิจัย : นางสาวศิระษา สัมฤทธิ์ผลเกิด

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล : แบบสอบถามครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ

สัมภาษณ์ฝั่งบริเวณพื้นที่เขตตลิ่งชั้น / บางกอกน้อย...บ้านเลขที่.....ติดแนวเขื่อน/ ไม่ติดแนวเขื่อน

วันที่.....เวลา.....ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

**** ใส่เครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ต้องการ ก่อนและหลังมีเขื่อน**

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป : เพื่อทราบข้อมูลกลุ่มผู้อยู่อาศัยในชุมชน

ส่วนที่ 1. แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปให้ผู้สัมภาษณ์

1.1 เพศ ชาย หญิง

1.2 ช่วงอายุของท่านผู้ให้สัมภาษณ์.....ปี

21-25 ปี

41-50 ปี

26-30 ปี

51-60 ปี

31-40 ปี

มากกว่า 60 ปี (ระบุ).....

ส่วนที่ 2. ลักษณะทั่วไปของที่อยู่อาศัย

2.1 บ้านของท่านอยู่ติดแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม หรือไม่

บ้านติดแนวเขื่อน

บ้านไม่ติดแนวเขื่อน

2.2 ลักษณะที่ตั้งของตัวบ้าน

ก่อนมีเขื่อน

หลังมีเขื่อน

สร้างอยู่บนบกหรือพื้นดินตลอดทั้งหลัง

สร้างอยู่บนบกหรือพื้นดินตลอดทั้งหลัง

สร้างอยู่ในน้ำหรือบนบกบางส่วน

สร้างอยู่ในน้ำหรือบนบกบางส่วน

สร้างอยู่ในน้ำตลอดทั้งหลัง

สร้างอยู่ในน้ำตลอดทั้งหลัง

2.3 รูปแบบของตัวบ้าน (พื้นที่ใช้ประโยชน์)

ก่อนมีเขื่อน

หลังมีเขื่อน

ชั้นเดียวติดดิน

ชั้นเดียวติดดิน

ชั้นเดียวใต้ถุนโล่ง

ชั้นเดียวใต้ถุนโล่ง

สองชั้นติดดิน

สองชั้นติดดิน

☐ สองชั้นใต้ถุนโล่ง	☐ สองชั้นใต้ถุนโล่ง
☐ สามชั้นติดดิน	☐ สามชั้นติดดิน
☐ อื่นๆ (ระบุ).....	☐ อื่นๆ (ระบุ).....

สาเหตุ ระบุ

2.4 หลังจากมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านมีการต่อเติมหรือดัดแปลงตัวบ้านอย่างไร (ตอบได้มากกว่า1ข้อ)

☐ ถมดินบริเวณใต้ถุน และรอบๆบ้าน	☐ ต่อเติมตัวบ้าน
☐ ติดตั้งรั้วหรือเหล็กดัด	☐ รื้อปลูกสร้างบ้านใหม่
☐ ไม่ได้ต่อเติมหรือดัดแปลง	☐ อื่นๆ(ระบุ).....

2.5 ลักษณะการใช้งานที่อยู่อาศัยของท่าน

☐ เพื่ออยู่อาศัยโดยเฉพาะ	☐ เพื่ออยู่อาศัยและเป็นสถานประกอบการ
☐ อื่นๆ คือ.....	

ส่วนที่ 3. ด้านกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัย

3.1 สถานะการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัยของท่าน คือ

☐ เป็นเจ้าของบ้าน/ที่ดิน	☐ เป็นผู้เช่าอาศัย	☐ เป็นผู้อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า แยกเป็น
		☐ เป็นญาติกับเจ้าของบ้าน/ที่ดิน
		☐ เจ้าของที่ดินอนุญาตให้อยู่ฟรี
		☐ จ้างก่อสร้างในที่ว่าง/บุกรุก

3.2 บริเวณย่านนี้เป็นถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษของท่านใช่หรือไม่

☐ ใช่	☐ ไม่ใช่

3.3 ระยะเวลาที่ท่านอาศัยอยู่บ้านหลังนี้นานเท่าใด

☐ ไม่ถึง 3 ปี	☐ 3-10 ปี	☐ 11-20 ปี	☐ 21-30 ปี	☐ มากกว่า 30 ปี

(ระบุ).....ปี

ตอนที่ 2 ข้อมูลทางด้านสังคมทั้ง 7 ด้าน : เพื่อให้ทราบการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน

ส่วนที่ 1. ด้านการประกอบอาชีพ

4.1 ท่านประกอบอาชีพอะไร

ก่อนมีเขื่อน	หลังมีเขื่อน
☐ รับจ้างทั่วไป	☐ รับจ้างทั่วไป
☐ ทำการเกษตร	☐ ทำการเกษตร
☐ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย/ค้าขายทางน้ำ	☐ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย/ค้าขายทางน้ำ
☐ รับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	☐ รับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ

- พนักงานบริษัทเอกชน พนักงานบริษัทเอกชน
 อื่นๆ(ระบุ)..... อื่นๆ(ระบุ).....

ถ้าท่านเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนเพราะสาเหตุ (ระบุ)

4.2 อาชีพของท่านได้รับผลกระทบจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมหรือไม่

- มี ไม่มี

(ถ้ามี) โปรดอธิบาย.....

4.3 เขื่อนมีผลกระทบต่อรายได้และรายจ่ายของท่านหรือไม่

- มี ไม่มี

(ถ้ามี)รายได้ () เพิ่มขึ้น หรือ () ลดลง

เพราะ.....

รายจ่าย () เพิ่มขึ้น หรือ () ลดลง

เพราะ.....

ส่วนที่ 2. ด้านการเดินทาง

5.1 ท่านเดินทางโดยเข้า-ออกจากตัวบ้านด้วยวิธีใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ก่อนมีเขื่อน

- ทางเดินเท้า
 ใช้จักรยาน/มอเตอร์ไซด์
 รถยนต์ส่วนตัว/ถนน
 เรือของที่บ้านเอง
 เรือหางยาว/เรือสองตอน (รับจ้าง)
 อื่นๆ (ระบุ).....

หลังมีเขื่อน

- ทางเดินเท้า
 ใช้จักรยาน/มอเตอร์ไซด์
 รถยนต์ส่วนตัว/ถนน
 เรือของที่บ้านเอง
 เรือหางยาว/เรือสองตอน (รับจ้าง)
 อื่นๆ (ระบุ).....

สาเหตุ ระบุ

5.2 ท่านเดินทางไปยัง ร้านค้า ในบริเวณแถบบ้านด้วยวิธีใด

ก่อนมีเขื่อน

- เรือ
 ทางเดินเท้า
 จักรยาน
 รถยนต์/รถมอเตอร์ไซด์

หลังมีเขื่อน

- เรือ
 ทางเดินเท้า
 จักรยาน
 รถยนต์/รถมอเตอร์ไซด์

5.3 หลังจากมีเขื่อนท่านใช้การเดินทางทางน้ำจากที่อยู่อาศัยหรือไม่ (ถ้าใช้ตอบข้อ 5.3)

- ใช้ ไม่ใช้

สาเหตุ ระบุ

5.4 ความถี่ในการเดินทางทางน้ำ

ทุกวัน 3-5 ครั้ง/สัปดาห์ 2-3 ครั้ง/สัปดาห์ 1ครั้ง/สัปดาห์ 1-2ครั้ง/เดือน

5.5 หลังจากมีเขื่อน ท่านจำเป็นต้องมีทำน้ำขึ้น-ลงเรือของบ้านหรือไม่

จำเป็น ไม่จำเป็น

สาเหตุ ระบุ

5.6 หลังจากมีเขื่อนท่านจำเป็นต้องมีเรือส่วนตัวหรือไม่

จำเป็น ไม่จำเป็น

สาเหตุ ระบุ

5.7 หลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านได้รับผลต่อการเดินทางออกจากบ้านอย่างไร

สะดวกกว่าเดิม เหมือนเดิม เดินทางลำบากขึ้น

เพราะว่า.....

5.8 หลังการก่อสร้างเขื่อนแนวป้องกันน้ำท่วม การใช้บริการ ซื่อ-ขาย และการติดต่อทางน้ำเป็นอย่างไร

ลำบากขึ้น เหมือนเดิม สะดวกขึ้น

เพราะว่า.....

5.9 ท่านใช้แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้าและขึ้นลงเรือหรือไม่

ใช้ประจำ ใช้เป็นครั้งคราว ไม่ต้องใช้

เพราะว่า.....

ส่วนที่ 3. ด้านการอุปโภค

6.1 ท่านใช้น้ำในการอุปโภค (การเล่นน้ำ ชักผ้า ล้างจาน ล้างพื้น รดน้ำต้นไม้ เป็นต้น)จากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ก่อนมีเขื่อน

- น้ำประปา
 น้ำบาดาล
 น้ำคลอง
 น้ำฝน
 อื่นๆ(ระบุ).....

หลังมีเขื่อน

- น้ำประปา
 น้ำบาดาล
 น้ำคลอง
 น้ำฝน
 อื่นๆ(ระบุ).....

6.2 ท่านมีความจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำคลองในการอุปโภคหรือไม่

ก่อนมีเขื่อน

จำเป็น

ไม่จำเป็น

หลังมีเขื่อน

จำเป็น

ไม่จำเป็น

เพราะว่า.....

ส่วนที่ 4. ด้านการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

7.1 ก่อนการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านคิดว่าความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชนเป็นอย่างไร

สนิทสนมมาก

สนิทสนม

ไม่ค่อยสนิทสนม

มีปัญหาขัดแย้ง

ประจำ

เพราะว่า.....

7.2 เมื่อตัวบ้านไม่มี ฐานบ้าน/ศาลาท่าน้ำ/บันไดขึ้น-ลงเรือ ถูกหรือทิ้งได้ส่งผลทำให้ท่านและเพื่อนบ้าน ได้รับ

ผลกระทบต่อกรรวมกลุ่มสังสรรค์กันอย่างไร

มากขึ้น

เท่าเดิม

น้อยลง

7.3 ภายหลังจากก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านคิดว่าความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชนเป็นอย่างไร

สนิทสนมมากขึ้น

สนิทสนมเหมือนเดิม

ไม่ค่อยสนิทสนม

มีปัญหาเพิ่มขึ้น

เพราะว่า.....

ส่วนที่ 5. ด้านความปลอดภัย

8.1 ท่านรู้สึกอย่างไรเมื่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นทางเดินเท้าสำหรับคนทั่วไป (คนนอกพื้นที่)

ยินดีให้ใช้

ไม่ต้องการให้ใช้

ไม่ต้องการให้ใช้ และทำรั้วปิด

เพราะว่า.....

8.2 ท่านรู้สึกอย่างไรในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากการเมื่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม

เพิ่มขึ้น

เท่าเดิม

ลดลง

เพราะว่า.....

8.3 หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านเคยถูกลักขโมยสิ่งของในบ้านหรือไม่

เคย

ไม่เคย

(ถ้าเคย)ระบุจำนวน.....ครั้ง

8.4 หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านต้องมีรั้วเพื่อความปลอดภัยหรือไม่

มี

ไม่มี

ส่วนที่ 6. ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ

9.1 ท่านจำเป็นต้องมีสนามบ้านไว้ทำกิจกรรมต่างๆหรือไม่

ก่อนมีเขื่อน

- จำเป็น
 ไม่จำเป็น

หลังมีเขื่อน

- จำเป็น
 ไม่จำเป็น

สาเหตุ ระบุ

9.2 ท่านจำเป็นต้องมีศาลาทำน้ำ/ทำน้ำ ไว้ทำกิจกรรมต่างๆหรือไม่

ก่อนมีเขื่อน

- จำเป็น
 ไม่จำเป็น

หลังมีเขื่อน

- จำเป็น
 ไม่จำเป็น

สาเหตุ ระบุ

9.3 หลังมีแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมมีผลกระทบต่อการเล่นพักผ่อนริมน้ำของท่านหรือไม่

- มี ไม่มี

เพราะอะไร.....

ส่วนที่ 7. ด้านกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี

10.1 ท่านเคยร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนหรือไม่

ก่อนมีเขื่อน

- เคย
 ไม่เคย

หลังมีเขื่อน

- เคย
 ไม่เคย

เพราะสาเหตุใดท่านถึงไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

- ไม่มีเวลาว่าง
 ไม่ต้องการร่วมกิจกรรม(ระบุ).....

10.2 ประเภทกิจกรรมที่ท่านเข้าร่วมได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

ก่อนมีเขื่อน

- กิจกรรมทางศาสนาเช่น การใส่บาตรทางน้ำ
() ทุกวัน () 3-5 ครั้ง/สัปดาห์ () 2-3 ครั้ง/สัปดาห์ () 1 ครั้ง/สัปดาห์
 กิจกรรมประจำปีเช่น งานชักพระ / งานลอยกระทง / งานโรงจิว (ศาลเจ้าแม่ทับทิม)
 กิจกรรมอื่นๆ(ระบุ).....

หลังมีเขื่อน

- กิจกรรมทางศาสนาเช่น การใส่บาตรทางน้ำ
() ทุกวัน () 3-5 ครั้ง/สัปดาห์ () 2-3 ครั้ง/สัปดาห์ () 1 ครั้ง/สัปดาห์

กิจกรรมประจำปี เช่น งานชักพระ / งานลอยกระทง / งานโรงจิว (ศาลเจ้าแม่ทับทิม)

กิจกรรมอื่นๆ(ระบุ).....

10.3 แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีของท่านหรือไม่

เป็น

ไม่เป็น

เพราะอะไร.....

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลทัศนคติความคิดเห็นของคนในชุมชนที่มีต่อแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม เพื่อเพิ่มความเข้าใจในผลกระทบในด้านต่างๆให้มากยิ่งขึ้น

1.ท่านทราบว่ามีการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมในบริเวณชุมชนหรือไม่

ทราบ

ไม่ทราบ

2.หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านพอใจในความเรียบร้อยสวยงามบริเวณบ้านหรือไม่

พอใจ

ค่อนข้างพอใจ

ไม่พอใจ

ไม่พอใจมาก

เพราะว่า.....

3.หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไบบ้างเวลาน้ำขึ้นสูงสุด (น้ำไม่ท่วมตอบข้อ 6)

น้ำไม่ท่วม

ปัญหาน้ำท่วมลดลง

น้ำท่วมเหมือนเดิม

น้ำท่วมมากกว่าเดิม

เพราะว่า.....

4.ปัจจุบันถ้ามีน้ำท่วมหรือน้ำขึ้นสูงสุดน้ำจะท่วมส่วนใดของตัวบ้าน (ตอบได้มากกว่า 1ข้อ)

ทางเดิน/ศาลาท่าน้ำ

พื้นบ้านบางส่วน

ห้องนอน

อื่นๆ คือ.....

5.หลังจากการก่อสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมระยะเวลาที่น้ำท่วมเป็นอย่างไ

ลดลง

เท่าเดิม

นานขึ้น

เพราะว่า.....

6. น้ำขังใต้ถุนบ้านหรือบริเวณบ้าน (ถ้ามี) มีสภาพเป็นอย่างไร

- ระบายได้ดี ท่วมขังนาน แต่ไม่เน่า ท่วมขังนานและเน่า

เพราะว่า.....

7. เมื่อมีน้ำท่วมใต้ถุนบ้านท่านต้องทำอะไร

- ใช้เครื่องสูบน้ำของกทม. ใช้เครื่องสูบน้ำของตัวเอง ปล่อยให้แห้งไปเอง

8. ท่านปล่อยน้ำทิ้งในบ้านอย่างไร

- ปล่อยลงคลอง/ใต้ถุนบ้าน ปล่อยลงท่อน้ำทิ้ง/บ่อเกรอะบ่อซึม

อื่นๆ(ระบุ).....

9. ท่านกำจัดขยะในบ้านด้วยวิธีใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ทิ้งลงคลอง / ใต้ถุนบ้าน ทิ้งในถังขยะ / ที่ทิ้งขยะกทม.

ทิ้งใส่เรือเก็บขยะของกทม. เผา/ฝัง

อื่นๆ(ระบุ).....

10. หลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมท่านพบปัญหาในการอยู่อาศัยในชุมชนข้อใดเพิ่มขึ้น

(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- การเดินทางเข้า-ออก แผลง มด ปลวก / ยุง
- ลักขโมย ยาเสพติด
- ปัญหาน้ำดื่ม/น้ำใช้ การเดินทางทางน้ำ/เรือไม่สะดวก
- น้ำท่วมขัง/น้ำเสียใต้ถุนบ้าน ขยะมูลฝอยตกค้าง
- ทัศนียภาพสภาพแวดล้อมไม่สวยงาม ความเป็นส่วนตัวลดลง/มีคนพลุกพล่าน
- ปัญหาทะเลาะวิวาทของคนในชุมชน/บ้านใกล้เรือนเคียง อื่นๆ (ระบุ).....

11. ลักษณะของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม

- ถาวร กันน้ำได้ตลอดเวลา
- กึ่งถาวร สามารถเสริมคันกันน้ำได้เมื่อน้ำมากผิดปกติ
- ชั่วคราว
- แบบเดิมที่ไม่มีเขื่อน

เพราะว่า.....

12. แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่ได้ก่อสร้างขึ้น ทำให้ที่อยู่อาศัยของท่านมีสภาพเป็นอย่างไร

- ดีขึ้น เหมือนเดิม แย่ลง

เพราะว่า.....

13. จากข้อ 12 ท่านคิดว่าแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วม มีผลทำให้ต้องปรับปรุง ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยหรือไม่

- ไม่ต้องปรับปรุง ต้องปรับปรุง

เพราะว่า.....

14. จากข้อ 13 หากต้องปรับปรุง-ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ท่านมีวิธีการอย่างไร

- ถมที่ดิน ยกตัวบ้านให้สูงขึ้น
 รั้ว-สร้างใหม่ อื่นๆ.....

15. ความคงทนของบ้านท่านหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไร

- เพิ่มขึ้น เท่าเดิม ลดลง

16. บริเวณพื้นที่ริมบ้านของท่านหลังจากการสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไร

- เพิ่มขึ้น เท่าเดิม ลดลง

17. ความสะดวกในการใช้ทำน้บ้านของท่านหลังสร้างแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเป็นอย่างไร

- เพิ่มขึ้น เท่าเดิม ลดลง

18. แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำท่วมบ้านของท่านได้หรือไม่

- ได้ ไม่ได้

19. แนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมสามารถป้องกันน้ำกัดเซาะตลิ่งได้หรือไม่

- ได้ ไม่ได้

20. ท่านมีความคิดต้องการย้ายที่อยู่อาศัยหรือไม่

- ไม่ต้องการย้าย ต้องการย้ายเพราะ(ระบุ).....

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

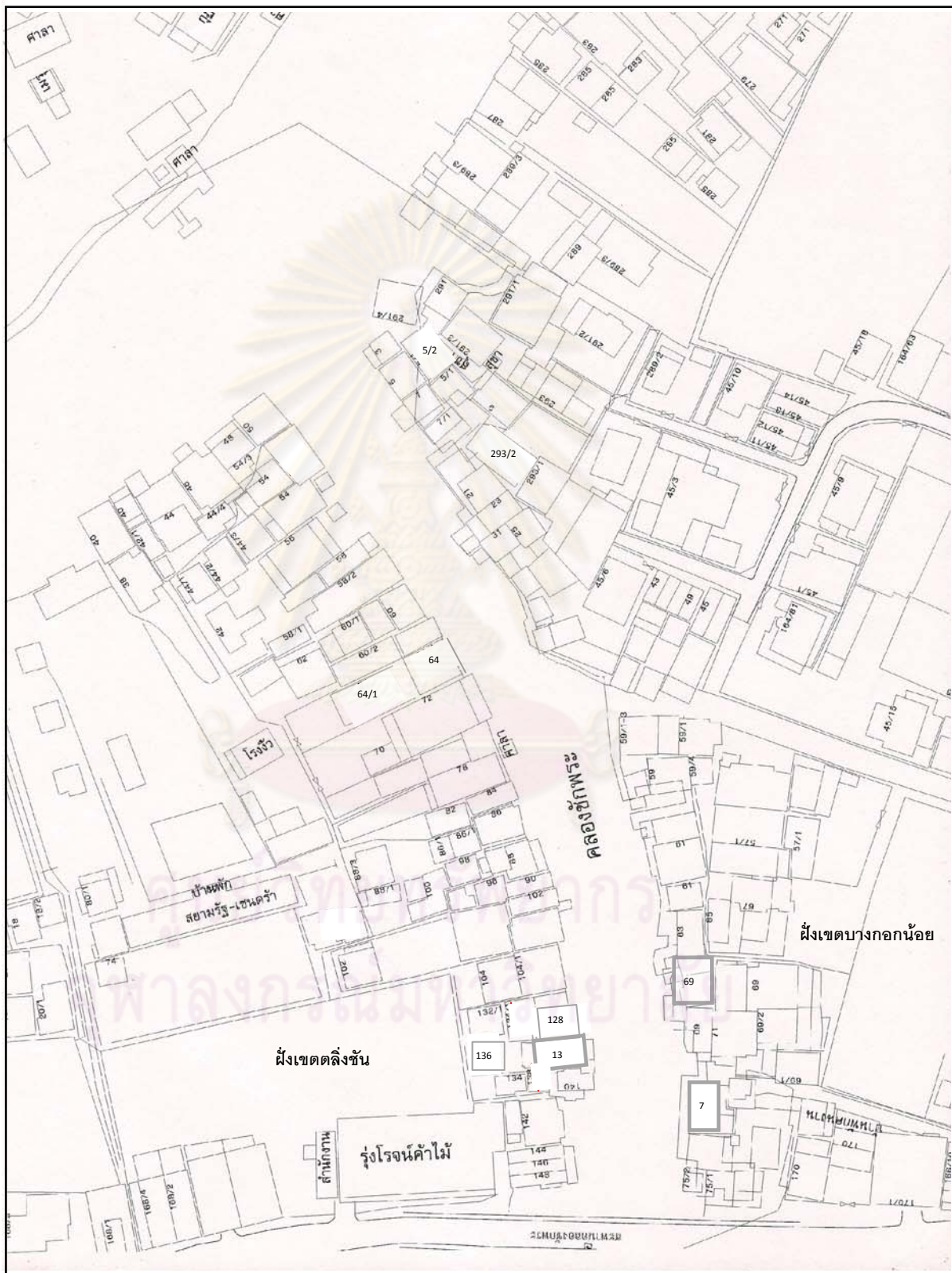
.....

.....

	ส่งผลกระทบต่อที่พักผ่อนหย่อนใจ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
<hr/>					
4. ศาลาทำน้ำ หรือทำน้ำ	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเดินทางเข้า-ออก	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่ออุปโภค(การใช้น้ำ)	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อที่พักผ่อนหย่อนใจ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
<hr/>					
5. บันไดขึ้น-ลง สู่ น้ำ	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเดินทางเข้า-ออก	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่ออุปโภค(การใช้น้ำ)	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อที่พักผ่อนหย่อนใจ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
<hr/>					
6. ช่องจอดเรือ (ที่จอดเรือ)	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเดินทางเข้า-ออก	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่ออุปโภค(การใช้น้ำ)	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อที่พักผ่อนหย่อนใจ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
<hr/>					
7. รั้วบ้านท่าน	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเดินทางเข้า-ออก	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่ออุปโภค(การใช้น้ำ)	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อที่พักผ่อนหย่อนใจ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่
	ส่งผลกระทบต่อเข้าร่วมประเพณีทางน้ำ	☐	ใช่	☐	ไม่ใช่

ภาคผนวก จ

แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านเลขที่พื้นที่ศึกษาชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระทั้ง 2 ฝั่ง
ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม (สำมะโนครัวเรือน) 81 หลัง

ที่มา : สำนักงานเขตบางกอกน้อย, 2553

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวศิระชา สัมฤทธิ์ผลเกิด เกิดวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2529 ที่จังหวัด กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี หลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขา เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ในปีการศึกษา 2551 และได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2551

ประวัติการทำงานวิจัย

ปี พ.ศ. 2553 ผลกระทบของแนวเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่มีผลต่อชุมชนริมน้ำ

กรณีศึกษา : ชุมชนริมน้ำปากคลองชักพระ กรุงเทพมหานคร

ปี พ.ศ. 2551 ติดตามการการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ เทศบาลเมืองชลบุรี

อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย